

UDK 94(497.5 Susedgrad)“15“(093)
94(497.5 Donja Stubica)“15“(093)
Primljeno: 24. 5. 2018.
Prihvaćeno: 24. 10. 2018.
Izvorni znanstveni rad
DOI: 10.22586/pp.v55i0.68

Branimir Brgles*

Tko se buni pod Susedgradom i Stubicom? Prilog proučavanju društvenih nemira 1565. – 1573.

Nemiri na susedgradskome i donjostubičkome veleposjedu započeli su u siječnju 1565. godine, samo pola godine nakon dolaska F. Tahyja¹ na vlastelinstvo, a vrhunac su dostigli zimi 1572. godine. U tome osmogodišnjem razdoblju na vlastelinstvu su bile podignute četiri oružane pobune. U središnjemu fokusu istraživanja pitanja su o uzrocima tih pobuna i pojedincima koji su u njima sudjelovali. Stanje na vlastelinstvu u drugoj polovici 16. stoljeća te tijekom i uzroci nemira intenzivno su istraživani '60-ih i '70-ih godina 20. stoljeća. Nekoliko je tematskih cjelina kojima su se istraživači najčešće bavili. Nastojalo se odgovoriti tko su vođe i koji su uzroci pobune, a mnogo se raspravljalo i o povećanju feudalne rente, sprečavanju seljačke trgovine i specifičnoj unutarnjoj strukturi vlastelinstva. Članak daje novu interpretaciju spomenutih tematskih cjelina, uvodi nove zaključke o žarištima pobune te precizira ulogu najistaknutijih pojedinaca i skupina. U raspravu su, uz objavljena vrela, uvedeni i dosad neobjavljeni arhivski dokumenti, među kojima su osobito vrijedni razni popisi, regeste i urbari, koji omogućavaju primjenu kombinirane kvantitativno-kvalitativne metode, prozopografski pristup istraživanju te sužavanje fokusa istraživanja na mikrorazinu.

Ključne riječi: Seljačka buna, Susedgrad, Donja Stubica, 16. stoljeće, ekonomska povijest, društveni nemiri

* Branimir Brgles, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Republike Austrije 14, 10 000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: bbrgles@ihjj.hr

¹ Prezime *Tahy* motivirano je toponimom Tah, imenom naselja na sjeveru Mađarske odakle potječu rodonačelnici te obitelji. Prezime je tvoreno uz pomoć mađarskoga genitivnoga nastavka (-i), što je uobičajena tvorba prezimena od toponima u mađarskome jeziku. Prilagodba takvih prezimena u hrvatski jezik nije usustavljena. Primjerice, povjesničari će učestalije pisi *Bator* umjesto *Bathory*, ali i *Kanižaj* (a ne Kaniški). Hrvatska prezimena (i ona zasvjedočena u vrelima) pisat ćemo bez mađarskoga genitivnoga nastavka. Važno je napomenuti da je u vrelima iz 16. stoljeća više puta zapisivan lik *Thah* pa bi se taj lik mogao prihvatiti kao bolje rješenje. Takvo je rješenje zastupala i sustavno provela N. Klaić (usp. Nada Klaić, "Neki novi pogledi na uzroke hrvatsko-slovenske seljačke bune 1572–1573. godine", *Zgodovinski časopis* 27 (1974): 228–229). Međutim, likovi *Tahi* i *Tahy* duboko su ukorijenjeni u svakodnevnoj i stručnoj uporabi. Stoga sam se, birajući između izvornoga (*Tahy*) i prilagođenoga lika (*Tahi*), ipak odlučio upotrebljavati prvi.

Uvod

Posljednji potomak obitelji *Acha* – srednjovjekovnih gospodara Susedgrada i Stubice – Ivan Henningh preminuo je na samome početku 16. stoljeća. Njegova unuka Ana udala se za magnata Stjepana Deshaza, a preminula je bez potomaka. Prema običajima toga doba vlastelinstvo je potkraj 30-ih godina prešlo u vlasništvo Kraljevske komore. Iako su Anini rođaci po majčinim sestrama – braća Báthory, David Sebrijak i Andrija Theuffenbach – uložili žalbu već 1538. godine, vlastelinstvo im je konačno dodijeljeno tek 1554. godine.² Susedgradski i donjostubički posjedi³ tako su nakon četvrt stoljeća vraćeni nasljednicima Ivana Henningha (odnosno rođacima njegove unuke Ane i potomcima kćeri Doroteje). Jedna je polovica dodijeljena braći Báthory (Heninghovim praunucima), odnosno njihovomu predstavniku Andriji Bonaventuri Báthoryju. Druga polovica pripala je Davidu Sebrijaku i Andriji Theuffenbachu. Potonji će svome prezimenu dodati primetak *Henningh* naglasivši time svoje vlasničko pravo i rodbinsku povezanost sa spomenutom obitelji.

Andrija Báthory, ugarski magnat i kraljevski sudac, vjerojatno nikada nije boravio u Susedgradu ni u Donjoj Stubici, a svoju je polovicu posjeda 1564. godine prodao Franji Tahyju, sinu bana Ivana Tahyja i zetu Nikole Zrinskoga. Theuffenbachova udovica Uršula i njezini zetovi (*Heningovci*)⁴ nastojali su spriječiti prodaju pritom ne birajući sredstva. Sukob je započeo pravnim nadmudrivanjem, ali suprotstavljene su se strane ubrzo počele služiti oružjem i zastrašivanjem. Nasilje su u ime Heningovaca provodili njihovi službenici, slobodnjaci i kmetovi. Nakon triju oružanih pobuna koje su inicirali Heningovci (1565., 1569., 1572.), podložnici su im napokon potkraj siječnja 1573. godine otkazali poslušnost i započeli svoju oružanu pobunu.

² Ferdinand uvodi Teuffenbacha u polovicu Susedgrada, Donje Stubice, Brdovca, Stupnika, Kravarskoga i Čiča 1554. godine. Hrvatska (dalje HR) – Hrvatski državni Arhiv – Zagreb (dalje HDA), *Fond Čikulín–Sermage (f 706)*, (dalje fond 706), kut. 1, br. 18).

³ Posjedi koji sačinjavaju susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo u historiografiji se najčešće karakteriziraju kao jedinstveno vlastelinstvo iako oba dijela imaju odvojenu unutarnju strukturu, čvrsto su razgraničeni, a u dokumentima iz 15. i 16. stoljeća uvijek se razdvojeno govori o Susedgradu i (Donjoj) Stubici. U historiografiji se najčešće rabilo ime sus(j)edgradsko-stubičko vlastelinstvo, koje se odnosi na vrijeme kada su svim stubičkim i susedgradskim posjedima vladali isti gospodari (Ake ili Ače, poslije Arlandijevci). Od posljednje četvrtine 15. stoljeća vlasnici su držali cijeli Susedgrad i samo donjostubičke posjede (bez Gornje Stubice gdje se razvija gornjostubički plemićki distrikt). Budući da od tada vlastelini drže posjede okupljene oko utvrde Susedgrada i kaštela Donje Stubice, preciznije ime posjeda bilo je susedgradsko-donjostubičko vlastelinstvo odnosno posjedi Susedgrad i Donja Stubica. Stoga se u članku autor najčešće referira na susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo ili susedgradsko-donjostubičko vlastelinstvo.

⁴ Ime koje okuplja članove “klana” Andrije Teuffenbacha Heninga i njegove žene Uršule, njihove kćeri i zetove (Konjski i Gregorijanec) te njihove obitelji.

Analizirana građa detaljno govori o podložnicima i općenito o stanju na susjedgradskome i donjostubičkom vlastelinstvu 60-ih i 70-ih godina 16. stoljeća. Mnogo je sačuvanih dokumenata iz toga doba u kojima su zabilježene intenzivne aktivnosti vezane uz promjene vlasništva i međusobne sukobe vlastelina. Uz detaljne popise crkvene desetine (iz 1559., 1560. i 1581. godine)⁵ sačuvali su se i urbari vlastelinstva (1566., 1567., s ispravicima iz 1569.)⁶ te nekoliko popisa inventara⁷ i popisa poreza.⁸ Vrlo su važni popisi pobunjenika u dvjema optužnicama bana Erdödyja, podignutima nakon istjerivanja Tahyjeve obitelji s vlastelinstva te popis s izjavama svjedoka u istrazi koju je protiv Tahyja pokrenula Komora 1567. godine. Transkripcijom svih spomenutih izvora i oblikovanjem manje podatkovne baze omogućena je korelacija i komparacija raznih kvantitativnih i kvalitativnih podataka odnosno statistička analiza. U građi su identificirani i izdvojeni podaci o pojedincima i društvenim skupinama, što je omogućilo uporabu nekih elemenata prozopografske analize i rudimentarnu analizu društvenih mreža.⁹ Naime, popisi podložnika iznimno su detaljni te omogućavaju preciznu identifikaciju pojedinaca i otkrivanje raznih detalja o njihovu životu (pripadnost određenoj kategoriji podložnika, veličina posjeda, broj vinograda, iznos novčane rente). U sklopu istraživanja fokus je usmjeren prema pojedincima (i skupinama) te njihovoj ulozi u nemirima na vlastelinstvu. U raznim popisima, tužbama i svjedočanstvima identificirano je nekoliko desetaka pojedinaca čija se imena ponavljaju i po nekoliko puta. Tako se, primjerice, imena nekih kmetova i predijalaca spominju u popisima crkvene desetine (1560. – 1581.), sesionalnoj

⁵ Usp. Hrvatska (dalje HR) – Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (dalje: NAZ) – fond *Acta capituli antiqua* (dalje ACA), sv. 38, br. 21; HR – NAZ – ACA, sv. 21, br. 1. (*Popis desetine 1560.*).

⁶ Urbar donjostubičkoga vlastelinstva objavio je J. Adamček u svojoj "Građi" (usp. Josip Adamček, "Građa o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1563–1574", *Arhivski vjesnik* 7-8 (1964–1965): 31-90). Urbar susjedgradskoga vlastelinstva nije transkribirao ni objavio, a nije sasvim jasno ni je li mu uopće bio poznat. Budući da je mikrofilm u HDA-u ostao u "negativu" (vjerojatno je došlo do pogreške u mikrofilmiranju), taj je urbar rijetko korišten u istraživanjima. Urbar je u cijelosti transkribiran za potrebe doktorske disertacije (Brgles, "Stanovništvo i topografija"). Usp. Mađarski Nacionalni arhiv (Magyar Országos Levéltár, dalje: MOL), *Urbaria et conscriptiones*, sv. 51, br. 2. (*Regestrum Arcis Zomzedvara 1566.*); MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 1, br. 11. (*Regestum 1566.*) vrela je objavljeno u: Adamček 1964–1965: 31-90.

⁷ MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 100, br. 39. a (*Inventar utvrde Susjedgrad, 1569.*); MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 100 br. 39. b (*Inventar Susjedgrada i Donje Stubice*); MOL–*Urbaria et conscriptiones*, sv. 100, br. 39 c (*Inventar Susjedgrada i Donje Stubice, 1571.*); MOL–*Urbaria et conscriptiones*, sv. 51, br. 1 (Urbar i inventar, 1566.); MOL – *Neoregistrata acta*, sv. 592, br. 22 (*Inventar Batorovog dijela vlastelinstva, 1564.*); HR – HDA – fond 706 – kut. 1, br. 36 (*Podjela između Heningovaca i obitelji Tahy, 1575.*).

⁸ Josip Adamček, Ivan Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1976), 370-457.

⁹ Više o vrelima vidi u: Branimir Brgles, "Stanovništvo i topografija susjedgradsko – stubičkog vlastelinstva (1500–1700)" (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2015), 41-44; Branimir Brgles, "Model obradbe protostatističkih vrela na primjeru analize najstarijih registara desetinskoga kotara Glavnice", *Historijski zbornik* 69 (2016): 293-333.

regesti (1566., 1567) u tužbi bana P. Erdödyja te u izjavama koje su nastale tijekom saslušanja uhvaćenih pobunjenika nakon svršetka pobune 1573. godine.¹⁰ Korelacija u spomenutim vrelima omogućila je djelomičnu rekonstrukciju životopisa i položaja dijela pobunjenika tijekom 1560-ih i 1570-ih godina, ali ne i cjelovitu prozopografsku analizu. U ovome istraživanju veći naglasak stavljen je na rekonstrukciju društvenih skupina i na ocjenu njihove uloge u nemirima. Pritom je ključan argument za pretpostavku o aktivnoj uključenosti u nemirima njihova pojavnost u dvama popisima u kojima su poimence navedeni napadači na Tahyjevu obitelj (1565.) te popis svjedoka u tužbi protiv Tahyja (1567.).

Neposredno nakon Tahyjeva dolaska na vlastelinstvo dio podložnika je na poticaj Uršule Henningh napao njegovu obitelj i službenike u Stubici i Susedgradu. Organiziranje podložnika da bi se nasilno istjeralo protivnika s posjeda bilo je protuzakonito te je ban Petar Erdödy bio prisiljen sastaviti optužnicu u kojoj je poimenično prozvao sve podložnike i službenike umiješane u taj čin.¹¹ U prvoj optužnici popisano je šezdesetak, a u drugoj čak 600 optuženih pojedinaca. Popisani su gotovo svi najvažniji službenici i predijalci, seoski suci i drugi ugledniji podložnici (susedgradski kaštelan, oružnici, sitni plemići, stenjevečki župnik, još neki slobodnjaci i – Ilija Gregorić). Usporedba tih dokumenata s drugim vrelima pokazuje da popis pobunjenika nije nastao slučajno ili “*prema urbaru*” (kako navodi N. Klaić), nego je ban bio dobro obaviješten o glavnim provoditeljima nasilja.¹² Imena popisanih pobunjenika u tome vrelu iz 1565. godine pojavljuju se i u drugim, mlađim (ali i starijim) izvorima.¹³

Identifikacija pojedinaca, odnosno pojavnost i detekcija njihovih imena u različitim vrelima, u istraživanju je ostvarena uz pomoć ključa, to jest imensko-prezimenske formule odnosno njezine standardizacije i uz pomoć primjene logičkih funkcija u bazi podataka, koje su omogućile automatiziranu identifikaciju. Tako, primjerice, usporedba banove tužbe (1565.) i sesionalne regeste (1566./1567.) otkriva više stotina antroponima (imensko-prezimskih formula) koji se ponavljaju u oba popisa. Učestalo je riječ o pojedincima koje u ekonomskome i društvenome smislu možemo smatrati **najistaknutijim podložnicima vlastelinstva**. Prije svih, među njima se ističu **predijalci**,¹⁴ slobodnjaci koji su ujedno vlastelino-

¹⁰ Usp. tablicu 3.

¹¹ Tužba bana Erdödyja u kojoj navodi imena svih pobunjenika u prvoj oružanoj pobuni 1565. godine kada je prvi puta izbačena Tahyjeva obitelj s posjeda. (Usp. HR – HDA – fond Oršić – sv. 44, br. 11; Adamček, “Građa”, 178-189).

¹² N. Klaić držala je da se Tahyjevi podložnici nisu odazvali Uršulinom pozivu na pobunu, što je očito pogrešno, ali ispravno je detektirala važnost Erdödijeva popisa, koji je *svjedočanstvo za društveni status buntovnika i može se upotrijebiti kao podloga za stvaranje zaključaka za 1572./3.* (Klaić, “Neki novi pogledi”, 253).

¹³ Spomenuta vrela bit će detaljnije obrađena u sljedećemu poglavlju.

¹⁴ Predijalci su zabilježeni isključivo na susedgradskome posjedu. Čini se da je njihova uloga drugačija nego, primjerice, na posjedima Kaptola. Prema dogovoru sa susedgradskim vlastelinom oni

vi vazali. Njihove su zadaće na vlastelinstvu nejasno definirane, a ni historiografija nije dala precizan prikaz njihovoga položaja u drugoj polovici 16. stoljeća. U usporedbi dvaju vrela izdvajaju se i imena bogatijih kmetova, koji drže mlinove, trguju vinom ili stokom. Kako ćemo vidjeti, upravo su te dvije skupine podložnika susedgradskoga i donjostubičkoga vlastelinstva izrazito nezadovoljne dolaškom F. Tahija na posjed.¹⁵ Oni su u početku samo oružje u rukama Uršule Henning i njezinih zetova, ali već 1571. godine pokazuju namjeru da ostvare vlastite ciljeve. Dokumenti i analize ukazuju da su različite skupine podložnika, koji su izravno sudjelovali u nemirima ili su ih planirali, neravnomjerno zastupljene. Istraživanje je pokazalo da su najsiromašniji podložnici, poput želira, kunovnjaka i gornjaka, razmjerno bili najmanje zastupljena skupina u nemirima, a najzastupljenija su skupina bili najbogatiji i najugledniji seljaci i predijalci.

Govorimo li o Seljačkoj buni kao fokusu historiografskih istraživanja, valjalo bi istaknuti da usprkos velikome broju publikacija i interesu za tu temu u prošlosti, danas ona privlači vrlo ograničen interes stručne javnosti.¹⁶ Začuđuje da se o tome događaju u posljednjim desetljećima pisalo vrlo malo te gotovo da i nema novijih interpretacija i analiza izvorne građe. Uz jednu kratku popularnu knjižicu objavljenu 2013. godine povodom 450. obljetnice bune,¹⁷ jedan magisterij objavljen prije više od deset godina te nekolicinu tekstova u zbornicima tema je, čini se, početkom 20. stoljeća izašla izvan fokusa historiografije.¹⁸ Tek se u posljednjih nekoliko godina više piše o Seljačkoj buni, ali uglavnom iz historiografske, epistemološke ili imago-loške perspektive. Tako se, primjerice, V. Aralica ponajviše bavi Radićevom uporabom popularne percepcije M. Gubca (u kon-

obavljaju vojnu službu na granici, ali čini se da imaju i druge uloge na vlastelinstvu. Više riječi o tome bit će u sljedećim poglavljima.

¹⁵ U serijalnim vrelima nastalima na susedgradskome i donjostubičkome vlastelinstvu označeni su imenima *libertini* i *prediales* ili jednostavno *prediali*. Libertini, slobodnjaci ili predijalci slobodnjaci uživaju veću slobodu od drugih podložnika vlastelinstva te ne daju uobičajena davanja. U pravilu su oslobođeni i davanja crkvene desetine kao i seoski suci, najsiromašniji podložnici i neki službenici vlastelinstva. Vidi primjerice: HR – NAZ – ACA – sv. 21, br. 1, fol. 2, 2v, 3.

¹⁶ O buni je objavljeno mnogo radova, znanstvenih i popularnih publikacija i umjetničkih djela, posebice 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća. Možemo zaključiti da u suvremenoj historiografiji postoji općeniti dojam da je riječ o “*iscrpljenoj*” pa čak i “*opterećenoj temi*.”

¹⁷ Usp. Branimir Brgles, “I danas intrigantan događaj. Uz godišnjicu Seljačke bune”, *Hrvatsko slovo* (9. kolovoza 2013.): 14; Zvonimir Despot, Danijel Tatić, *Seljačka buna Matije Gupca* (Zagreb: Večernji list edicija, 2013).

¹⁸ Usp. Branko Čičko, “Susedgradsko – stubičko vlastelinstvo nakon seljačke bune (1574. – 1650.)” (magistarski rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2005); Branko Čičko, “Nemirno 16. stoljeće, seljačka buna 1573. i raspad vlastelinstva”, u: *Osam stoljeća Stubice*, ur. Goranka Horjan (Donja Stubica: Grad Donja Stubica; Muzeji Hrvatskog zagorja, 2009), 59-75; Branimir Janković, *Mijenjanje sebe same: preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma* (Zagreb: Srednja Europa, 2016); Višeslav Aralica, *Kmet, fiškal, hajduk. Konstrukcija identiteta Hrvata 1935. – 1945* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2016), 33-35.

strukciji hrvatskoga seljačkoga identiteta).¹⁹ Iznimka su radovi N. Štefanec, koja je ponudila relativno kratak, precizan i pouzdan prikaz zbivanja na vlastelinstvu u siječnju i veljači 1573. godine²⁰ te nov pogled na dominantne prikaze seljačke bune i Ambroza (Matije) Gupca u hrvatskoj historiografiji povezujući taj narativ s onim korištenim da bi se opisala smrt vođe ugarskoga seljačkog revolta Jurja Dózse.²¹ U posljednjemu desetljeću objavljeno je nekoliko vrlo zanimljivih interdisciplinarnih radova, koji svjedoče o snažnoj prisutnosti spomenute teme u javnome prostoru te promatraju njezinu ulogu u suvremenoj kulturi.²²

Neke konstatacije povjesničara koji su o buni pisali još 1970-ih godina još uvijek se nisu probile do šire javnosti niti su ušle u “*kolektivni imaginarij*” iako ih više ne možemo smatrati recentnima. Štoviše, dojam je da neke od temeljnih spoznaja nisu prihvaćene čak ni na profesionalnoj, stručnoj i didaktičkoj razini. Još uvijek nema konsenzusa oko pitanja uzroka bune, odnosa Tahyja prema podložnicima, pa ni oko uloge koju bi učenje o Seljačkoj buni trebalo imati u nastavi Povijesti. Posebno je – i uglavnom neodgovoreno – pitanje kako se društveni nemiri na susjedgradskome i donjostubičkome vlastelinstvu uklapaju u širi, srednjoeuropski kontekst. Ukratko, čini se potpuno opravdanim – štoviše nužnim – ponovno otvoriti i revidirati spomenutu temu. U tome smislu ovaj će članak ponuditi vrlo sažetu sintezu dosadašnjih spoznaja te predstaviti nove rezultate istraživanja, temeljenih na dosad neobjavljenim vrelima. Fokus istraživanja dosad je uglavnom bio usmjeren prema neposrednim povodima i dugotrajnim ekonomskim i društvenim procesima kao uzrocima pobune.²³ Usporedna analiza dosad neobrađe-

¹⁹ Aralica, *Kmet, fiškal, hajduk*, 33-35.

²⁰ Nataša Štefanec, “Soziale Unruhen im Königreich Dalmatien, Kroatien und Slawonien (16. – 18. Jahrhundert)”, u: *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815)*, ur. P. Rauscher, M. Scheutz (Beč; München: Böhlau Oldenbourg Verlag, 2009), 177-200.

²¹ Nataša Štefanec, “Why Did Gubec Have to Die Dózsa’s Death?”, u: *Armed Memory. Agency and Peasant Revolts in Central and Southern Europe (1450–1700)*, ur. G. Erdélyi (Göttingen; Bristol: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016), 249-274.

²² Usp. Tomislav Oroz, “Matija Gubec kao post-ikona. Interpretacije i disperzije povijesne ličnosti u popularnoj kulturi”, u: *Horror-porno-ennui. Kulturne prakse postsocijalizma*, ur. I. Prica (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2011), 243-272. Danas se Seljačkom bunom, uvjetno rečeno, više bave druge struke. Tako je nedavno objavljeno nekoliko članaka u kojima se raspravlja o raznim kulturalnim i historicističkim elementima u filmu Seljačka buna u kontekstu filmske ostavštine V. Mimice (Nikica Gilić, Adrian Pelc, “Genološki aspekti cjelovečernjih filmova Vatroslava Mimice”, *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova XIX. Vrsta ili žanr*, ur. V. Glunčić-Bužanić, K. Grgić (Split: Književni krug Split, 2017), 325-332.

²³ J. Adamček i N. Klaić u svojim su radovima u prvi plan postavili šire ekonomske i društvene procese u kojima su detektirali uzroke pobune (Josip Adamček, “Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine”, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 5 (1973): 49-77; Josip Adamček, “Seljačka buna 1573”, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, ur. Mirjana Gross (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981), 43-55; Klaić, “Neki novi pogledi”, 253-290). Nada Klaić je Iliju Gregorića smatrala glavnim “vojnim strategom” pobune. (Usp. Klaić, “Neki novi pogledi”, 299.) Velik dio istraživača

nih kvantitativnih vrela pružila je nove argumente, kako za “ekonomsku” hipotezu, tako i za hipoteze koje emancipiraju druge moguće uzroke i povode nemira.

U historiografiji i popularnoj kulturi posljednjih 150 godina naslovnoj se temi pristupalo iz perspektive dominantnih paradigmi – od romantizirane nacionalne historiografije do dijalektičkoga materijalizma. Na sličan se način simbolika tih zbivanja upotrebljavala u javnome diskursu, a posebice u komunikaciji političkih pokreta, od seljačkoga pokreta do komunizma i socijalizma. Danas, gotovo četrdeset godina otkako se hrvatska historiografija posljednji put intenzivno bavila ovom temom, možemo zaključiti da je prostor otvoren za nova istraživanja i interpretacije.

Želimo li stanje na vlastelinstvu uoči izbijanja pobune usporediti sa širim kontekstom društvenih i ekonomskih procesa u Srednjoj Europi, morao pobliže razmotriti nekoliko problemskih pitanja. Rast vrijednosti poljoprivrednih proizvoda na tržištima Zapadne Europe izazvao je snažne ekonomske i društvene promjene u Srednjoj i Istočnoj Europi. Spomenuti procesi dugoga trajanja u historiografiji se vezuju uz početak ekonomskoga zaostajanja istoka za zapadom Europe (“*Little divergence debate*”). Osobito snažne i dugoročne posljedice u tome će kontekstu, prema tradicionalnoj historiografiji, imati proces “*refeudalizacije*.” Rasprave o spomenutim temama iz perspektive historijskoga materijalizma i socijalne historije započele su još 1950-ih godina člankom J. Bluma, a nastavile se do ‘70-ih člancima R. Brennera, E. Hobsbawma, M. Malowista, J. Topolskog, S. R. Epsteinina, E. Fügedija, H. Harnischa i mnogih drugih.²⁴ U osnovi, spomenuti su autori pokušavali odgovoriti zašto je došlo do zaostajanja istočnih regija Europe za zapadnima, a razloge su uglavnom pronalazili u povećanoj eksploataciji, jačanju “*feudalnih*” snaga i slabljenju “*središnje države*.” Od kasnih ‘80-ih mlađa generacija povjesničara počinje s kritikom spomenutih modela, u čemu su osobito uspješni bili M. Cerman, T. Scott, S. Ogilvie i drugi.²⁵ Ista generacija inaugurirala

prihvatio je Istvanffijev prikaz Gupca kao vođe (usp. Nikola Istvanffy, *Historiarum de rebus hungaricis libri XXXIV* (1622), 529; Josip Adamček, “Novi dokumenti o ugušivanju seljačke bune 1573”, *Arhivski vjesnik* 10 (1967): 73; Josip Adamček, “Prilozi povijesti seljačke bune 1573”, *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest* 6 (1968): 90; Bogo Grafenauer, “Razvoj programa slovenskih seljačkih buna od 1473. do 1573.”, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 5 (1973): 165-191; Stjepan Antoljak, “Nekoliko marginalnih opaski o seljačkoj buni 1573. godine”, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 5 (1973), 93-111).

²⁴ Jerome Blum, “The Rise of Serfdom in Eastern Europe”, *American Historical Review* 62 (1957): 807-836; Robert Brenner, “Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe”, *Past and Present* 70 (1976): 30-75; Erik Fügedi, “Der Aussenhandel Ungarns am anfang des 16. Jahrhunderts”, u: *Die Ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa*, ur. I. Bog, (Köln; Beč: Böhlau, 1971, 71-86.

²⁵ Sheilagh Ogilvie, “Communities and the *Second Serfdom* in Early Modern Bohemia”, *Past and Present* 187 (2005): 69-119; Tom Scott, “The German Peasants’ War and the *Crisis of Feudalism*: Reflections on a Neglected Theme”, *Journal of Early Modern History: Contacts, Comparison, Contrasts* 6 [3], (2002): 265-295.

je svjež pristup istraživanju te donosi promjenu teorijskih koncepata i sužavanje historiografske perspektive naglašavajući važnost istraživanja subregionalnih cjelina. Riječ je o iznimno opširnoj temi koju ne možemo dubinski obraditi na ovome mjestu, nego samo spomenuti najvažnije doprinose europskih povjesničara.²⁶ Potrebno je ipak sintetizirati tri važna zaključka.

1) Ekonomska ekspanzija nakon svršetka kasnosrednjovjekovne “*krize feudalizma*” u Zapadnoj Europi u 16. stoljeću izazvala je velike promjene u Srednjoj i Istočnoj Europi.²⁷ Taj su proces povjesničari nastojali objasniti rabeći različite modele. Prema modelu koji je uveo I. Wallerstein, regije i subregije na istoku Europe postale su “*periferne*” u odnosu na zapad.²⁸ Takva je konstelacija u “*dugome 16. stoljeću*” (1450. – 1650.) omogućila širenje kapitalističke ekonomije i industrijalizacije. Međutim, taj se model može primijeniti samo na makrorazini.²⁹ Izoštrimo li fokus istraživanja na mikrorazinu, zamijetit ćemo kaleidoskop regionalnih različitosti od kojih se mnoge ne uklapaju u spomenuti Wallersteinov model.

2) U drugoj polovici 20. stoljeća u europskoj historiografiji je dominirala dualistička paradigma, koja je europsku agrarnu strukturu od kasnoga srednjeg vijeka do kraja predmodernog razdoblja dijelila na istočni i zapadni agrarni model. Prema toj podjeli u regijama Istočne i Srednje Europe došlo je do uspostavljanja i širenja alodijalnoga posjeda (*demesne lordship*, *Gutsherrschaft*) i komercijalne alodijalne ekonomije nakon 1500. godine.³⁰ Početkom 1990-ih godina pojavila su se empirijska istraživanja koja su osporavala takav model. Riječ je o studijama ekonomskih procesa na mikrorazini odnosno na manjim prostornim jedinicama (primjerice vlastelinstvima).³¹ Autori tih studija ponudili su nov, kritički po-

²⁶ Spomenutim temama autor se opširnije bavio u preglednome članku: Branimir Brgles, “Prilog raspravi o agrarnom dualizmu i tranziciji iz feudalizma u kapitalizam”, *Ekonomika i ekohistorija* 12 (2016): 151-172.

²⁷ Walter Achilles, *Land-wirtschaft in der Frühen Neuzeit* (München: Oldenbourg, 1991), 2-4; Marian Malowist, *Western Europe, Eastern Europe and World Development, 13th-18th Centuries*, (Leiden; Boston: Brill, 2010), 229-232.

²⁸ Wallerstein je svoj model *svjetskoga sustava* predstavio 1976. godine u: Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press, 1974).

²⁹ Henryk Samsonowicz, Antoni Maczak, “Feudalism and capitalism: a balance of change sin East Central Europe”, u: *East-Central Europe in transition. From the fourteenth to the seventeenth century*, ur. A. Maczak, H. Samsonowicz, P. Burke, (Cambirge; London: Cambridge University Press, 1985), 13-16.

³⁰ Usp. Markus Cerman, *Villagers and Lords in Eastern Europe, 1300 – 1800* (London; New York: Macmillan, 2012), 2-7.

³¹ Dobar pregled različitih paradigmi koje povezuje regionalni pristup istraživanja društvene i ekonomske povijesti daju: Stefan Brakensiek, “Regionalgeschichte als Sozialgeschichte. Studien zur ländlichen Gesellschaft im deutschsprachigen Raum”, u: *Regionalgeschichte in Europa. Methoden und Erträge der Forschung zum 16. bis 19. Jahrhundert*, ur. S. Brakensiek, A. Flügel (Padeborn: Ferdinand Schöningh, 2000), 197-251; Cerman, *Villagers and Lords*, 5, 6. Europski su povjesničari često temeljili

gled na makrohistorijske strukturne modele, poput agrarnoga dualizma i drugoga kmetstva. Tako su pojedine studije srednjoeuropskih vlastelinstava i regija utjecale na promjenu dominantne historiografske paradigme. E. Landsteiner je, primjerice, zaključio da se srednjoeuropska vlastelinstva jednostavno ne mogu promatrati kroz uobičajenu dualističku logiku, nego je nužno uzimati u obzir tipične karakteristike regionalnih “*agro-sustava*” te specifičnosti društvenoga i ekonomskoga razvoja (upravo na razini subregionalnih istraživanja).³²

3) Na tragu zaključaka M. Cermana (ali i nekih drugih povjesničara mlađe generacije), koji je uočio vrlo različite oblike podložništava odnosno značajki odnosa podložnik – gospodar, primjerenije je govoriti o kmetstvima (u pluralu) odnosno o različitim oblicima kmetstva te o različitim razinama ovisnosti i (ne) slobode seljaka u predmodernome razdoblju.³³ Takav pristup podrazumijeva proučavanje suštinskoga značenja podložništva (kmetstva) u različitim regijama i razdobljima. Hrvatsku bi historiografiju, u okviru koje je već objavljen veći broj korisnih studija za razdoblje srednjega vijeka, trebalo obogatiti sličnim studijama za kasnija razdoblja.³⁴ Uspješan model u tome je kontekstu oblikovao V. Panjek, koji se bavio stanjem na ranonovovjekovnim vlastelinstvima na zapadu Slovenije i specifičnim oblicima ekonomskoga razvoja.³⁵

Rasprave o uzrocima Seljačke bune u historiografiji

Fokus dosadašnjih istraživanja: temeljne tematske cjeline

Opširan pregled literature o Seljačkoj buni 1573. godine zahtijevalo bi samostalni pregledni članak. S obzirom na glavne ciljeve ovoga teksta, fokusirat ćemo se samo na tri najvažnije tematske cjeline, koje su se artikulirale u dosadašnjim istraživanjima. O pobuni seljaka 1573. godine (*Seljačka buna*, *Hrvatsko-slovenska seljačka buna 1573.*, *Gupčeva buna*) osobito se mnogo pisalo 1970-ih godina, neposredno prije obilježavanja 400. obljetnice pobune. Ta tema nije bila zanimlji-

svoj rigidni dualistički pogled na agrarnu strukturu srednjoeuropskih vlastelinstava u kasnome srednjem i ranome novom vijeku na modelu samoodrživosti (subsistence) kmetskih posjeda kao dominantnome obliku podložničkoga posjeda. Čini se da je pritom dio problema i pogrešna uporaba pojma kmet (engl. *serf*).

³² Erich Landsteiner, “Demesne lordship and the early modern state in Central Europe: the struggle for labour rent in Lower Austria in the second half of the sixteenth century”, *Agrarian History Review* 59 [2] (2011): 266-292.

³³ Usp. Cerman, *Villagers and Lords*, 92, 93.

³⁴ Usp. Radovan Gajer, “Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st.”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 11 (1978): 5-102; Marko Jerković, “Plemstvo križevačke županije u srednjem vijeku – uvod u problematiku i historiografski pregled”, *Povijesni prilozi* 34 (2008): 45-69.

³⁵ Aleksander Panjek, “Not demesne but money: lord and peasant economies in early modern western Slovenia”, *Agricultural History Review* 59, 293-311.

va samo povjesničarima. Potentna simbolika *Seljačke bune* snažno je privlačila umjetnike, a izniman su interes za nju iskazivale i političke elite. Prisutnost toga imaginarija u javnome prostoru nije bila nikakva novost. Historiografija, vizualna umjetnost i književnost počele su oblikovati specifičan imaginarij *Seljačke bune* već potkraj 19. stoljeća, a politički i društveni pokreti ubrzo su prepoznali vrijednost i snagu njezinih simbola.³⁶ Simboli *Seljačke bune* 1573. godine i danas su prisutni u našoj svakodnevnici – nisu izgubili na sugestivnosti, lako se čitaju i prenose snažnu poruku. Ikoničnost Matije Gupca gotovo je neiscrpna, a Tahyju je pak – u toj simboličnoj slici vječne borbe dobra i zla – još uvijek namijenjena uloga “nemeze.”

Usporedno s publiciranjem prvih istraživanja i korpusa vrela o nemirima na vlastelinstvu i *Seljačkoj buni*, sredinom 19. stoljeća nastajala su i umjetnička djela: vizualna, književna i glazbena.³⁷ Neki su od tih radova bili iznimno uspješni, ali teško se oteti dojmu da je u umjetničkoj, vizualnoj i književnoj konstrukciji simbola vezanih uz temu *Seljačke bune* – posebice u djelima nastalima u drugoj polovici 20. stoljeća – prednjačila pretenciozna, “*društveno angažirana*” umjetnost. Uz to, bjelodani su i pokušaji nekih umjetnika da motive njima suvremene “*socijalističke revolucije*” povežu s motivima pobune seljaka 70-ih godina 16. stoljeća, nastojeći pritom uspostaviti svojevrsni historijski kontinuitet i naglasiti dijalektičku prirodu društvenih procesa u kontekstu historijskoga materijalizma.³⁸

Sugestivnost i ideologizacija vidljivi su u većini umjetničkih radova toga doba. Mnoštvo je radova koji nastoje analogijom povezati lik i djelo Josipa Broza s Gupčevim historijskim likom. Mogli bismo čak reći da je riječ o “*općemu mjestu*” tadašnje kulture, o čemu svjedoči sljedeći primjer, događaj iz 1970. godine, kojega se nedavno prisjetio V. Mimica, autor filmskoga uprizorenja *Seljačke bune* 1573. godine. Nakon što je poslao svoj scenarij u ured Predsjednika Predsjedništva SFRJ, bio je zamoljen – navodno od samoga J. Broza – da izbacii scenu u kojoj Gubec, prolazeći kroz logor komedijaša, pita glumce što ondje rade, a oni mu odgovaraju da su se došli ogrijati kraj “*njegove riti*.”³⁹

³⁶ Branimir Brgles, “Historiografija o *Seljačkoj buni* 1573. s posebnim osvrtom na doprinos Nade Klaić”, u: *Nada Klaić i njezin znanstveni i nastavni doprinos razvoju historiografije*, ur. Tomislav Galović i Damir Agičić (Zagreb: FF Press, 2014), 365-367.

³⁷ Primjerice: Mirko Bogović, *Matija Gubec, kralj seljački: drama u pet činah* (Zagreb: Brzotisak Dragutina Albrechta, 1859); August Šenoa, *Seljačka buna* (Zagreb: Vijenac, 1877); Ivo Lhotka-Kalinski, *Matija Gubec: motivi iz opere* (Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske, 1974).

³⁸ Usp. Franček Bohanec, *Pjesme o hrvatsko – slovenskim seljačkim bunama* (Zagreb, Ljubljana: Spektar, Partizanska knjiga, 1974); Antun Augustinčić, *Spomenik Seljačkoj buni i Matiji Gupcu* (Gornja Stubica: Muzej seljačkih buna, 1971 – 1973); Antun Barac, “Šenoina *Seljačka buna*”, u: *Socijalistički preobražaj sela*, ur. Joža Horvat (Zagreb: Tipografija, 1950), 284-298.

³⁹ V. Mimica u intervjuu iz 2016. godine govori da je upravo ta scena zasmetala Josipu Brozu i da ju je zbog toga izbacio, usp. u: Amir Kapetanović, “Naracija i kajkavština u filmu *Seljačka buna* 1573. Vatroslava Mimice”, *Umjetnost riječi* 2 (2018), u tisku.

Općenito, Seljačka buna bila je izrazito privlačna tema za pisanje i istraživanje u okvirima hrvatske historiografije '60-ih i '70-ih godina prošloga stoljeća i to na nekoliko razina. Za mnoge je pitanje "klasne borbe" bilo u samome središtu problematike vezane uz Seljačku bunu. Tako, primjerice, W. Schulze govori o "ranoburžujskoj revoluciji,"⁴⁰ a B. Grafenauer, J. Adamček i drugi u središte istraživanja postavljaju "klasnu borbu."⁴¹ Bogo Grafenauer sasvim doslovno ocrtava "revolucionarni" kontinuitet povezujući "revolucionarno gibanje slovenskih seljaka u 15. i 16. stoljeću" s "revolucionarnim gibanjem Osvobodilne fronte."⁴²

Oslikavanje bune kao klasne borbe iznimno se dobro uklapalo u paradigmu historijskoga materijalizma i u tome je kontekstu predstavljalo ključan element historiografskoga rada mnogih povjesničara.⁴³ Na taj se način nastojao osnažiti širi društveni kontekst bune i povezati ga sa suvremenim kontekstom. Uz taj ideološki, "revolucionarni" segment pobune tadašnje su interpretacije isticale još dva čimbenika koji su tu bunu činila drugačijom od prijašnjih. Seljačka buna 1573. godine bila je veća od drugih buna (Pazinske, Gradačke...) jer se proširila izvan granica Hrvatsko-Slavonskoga Kraljevstva. Ta je činjenica pružila mogućnost da se u pretjerivanjima oko važnosti bune ponavljaju ideje o jedinstvu hrvatskih i slovenskih seljaka u borbi protiv stranih feudalaca.⁴⁴ Adamčekovi su radovi usklađeni s takvim teorijskim i metodološkim polazištima. Obilno je upotrebljavao kvantitativnu građu i naglašavao ekonomske uzroke bune, a još '70-ih godina tvrdio je da je glavni cilj *Gupčeve bune* bilo "rušenje feudalnoga poretka i stvaranje samostalne države" iako je neka druga stajališta dotad već revidirao. (Primjerice, ublažio je stav o rastu feudalne rente.⁴⁵) Takva njegova stajališta moramo promatrati u kontekstu trenutka u kojemu se nalazila tadašnja historiografija. Kada govori o klasnoj borbi, Adamček zapravo govori o središnjemu, ideološkom uzroku Seljačke bune u očima historijskoga materijalizma, ali i u očima tadašnjih političkih elita. On djeluje unutar teorijskih i istraživačkih paradigmi koje su usklađene s pristupom drugih srednjoeuropskih povjesničara '70-ih godina prošloga stoljeća, koji su se počeli zanimati za ekonomske uzroke društve-

⁴⁰ Winfried Schulze, "Der Windische Bauernaufstand von 1573", *Südost-Forschungen* 33 (1974): 15-61.

⁴¹ "Velika seljačka buna 1573. već stoljećima služi kao podstrek i putokaz puntarskim i revolucionarnim masama. Kmetovi nisu nikada zaboravili Gupca i njegovu bunu. Ta je buna živjela u mnogobrojnim kasnijim ustancima protiv feudalnog jarma" (Adamček, "Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine", 5). J. Adamček je više puta u svojim radovima isticao kako je glavni cilj pobunjenika bilo "rušenje feudalnog poretka i stvaranje samostalne države" te "zbacivanje feudalnog jarma."

⁴² Usp. Grafenauer, "Razvoj programa slovenskih seljačkih buna", 165.

⁴³ Usp. Jaroslav Šidak, "Današnja historiografija o hrvatsko - slovenskoj seljačkoj buni 1573", *Historijski zbornik* 27-28 (1974-1975): 34-355.

⁴⁴ Premda je Franjo Tahy zapravo prvenstveno slavonski magnat kao i njegov otac Ivan.

⁴⁵ Usp. Adamček, "Prilozi povijesti seljačke bune 1573", 51; Adamček, "Grada", 150; Adamček, "Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine", 87; Klaić, "Neki novi pogledi", 234-235.

nih promjena u kasnome srednjem i ranome novom vijeku. Povjesničari koji su bili pod snažnim utjecajem historijskoga materijalizma (posebice u DDR-u), kao i neki naši povjesničari, nastojali su pobune seljaka-podložnika postaviti u kontekst klasne borbe do koje dolazi nakon razdoblja "feudalne krize."⁴⁶

B. Grgin u tekstu o Seljačkoj buni, u jednome od rijetkih članaka koji su o toj temi objavljeni 1990-ih godina, poziva na kritičko razmatranje Adamčkovih teza. Pritom je naglasio da se o klasnoj svijesti u modernome smislu, u razdobljima prije industrijske revolucije, teško može govoriti (uostalom, kao i o jedinstvu slovenskih i hrvatskih seljaka).⁴⁷

U raspravi ćemo iznijeti dokaze temeljene na arhivskoj građi, koji potvrđuju pretpostavku da su se među vođama pobune isticali pojedinci čiji su se ekonomski interesi širili prema trgovini. Riječ je o pojedincima koji su imali širu ekonomsku logiku od uobičajene "kmetске" ili podložničke.⁴⁸ U godinama koje su prethodile pobuni ta se skupina u nekoliko navrata sukobila s Tahyjem, a vrhunac sukoba započeo je zimi 1572./1573. godine. Koristeći izvornu građu i elemente prozopografskoga pristupa, odgovorit ćemo na pitanje koje su društvene skupine sačinjavale tu skupinu. Ključni ekonomski čimbenik koji je izazvao nesuglasice između te skupine i F. Tahyja bila je kontrola nad proizvodnjom i prodajom vina (tek potom i drugih poljoprivrednih proizvoda) te zadiranje vlastelina u njihovu ekonomsku samostalnost i općenito ograničavanje sloboda.

Navodno povećanje radne rente

J. Adamček je svoja zapažanja temeljio na kvantitativnim analizama vrela te se prvenstveno posvetio istraživanju ekonomskih procesa na vlastelinstvu. Promatrajući širu sliku, R. Bičanić, a potom i Adamček, prepoznali su proces istiskivanja kmetova iz agrarne trgovine te razvoj feudalnoga monopola. Iz perspektive historijskoga materijalizma povećanje feudalne rente i monopol u trgovini poljoprivrednim proizvodima najvažniji su uzroci nemira. Najviše neslaganja i prijepora u raspravama oko uzroka bune bilo je u vezi s **povećanjem feudalne rente**, a posebice oko radne rente ili "tlake."⁴⁹ Upravo su na problematici pove-

⁴⁶ Usp. Peter Blickle, *Die Revolution von 1525* (München: Oldenbourg Verlag, 2004), 77; Peter Blickle, *Unruhen in der ständischen Gesellschaft 1300–1800* (München: Oldenbourg Verlag, 2012), 78–92.

⁴⁷ B. Grgin ističe da elementi klasne svijesti doduše postoje, ali tek u tragovima. Razvijena klasna svijest podrazumijeva određenu razinu informacija o društvu, organizaciji države i ustrojstvu vlasti. Ona se razvija u ekonomski uređenome i ideološki zaokruženome sustavu. Usp. Borislav Grgin, "Osvrt na mišljenja novije hrvatske historiografije o uzrocima, vodstvu i programu velike seljačke bune 1572–3", *Historijski zbornik* 44 (1991): 197.

⁴⁸ R. Bičanić u toj skupini podložnika prepoznaje vođe pobune. Usp. Rudolf Bičanić, *Počeci kapitalizma u Hrvatskoj ekonomici politici* (Zagreb: Školska knjiga, 1952), 13.

⁴⁹ Bromlej je u svojim radovima više puta pokazao poprilično nepoznavanje izvorne građe i stanja u Slavoniji, primjerice kada tvrdi da je vinogradarstvo "u Slavoniji igralo drugorazrednu ulogu" (Josip

ćanja radne rente Adamček i ostali gradili svoje najvažnije hipoteze.⁵⁰ Sažeti je zaključak njihovih promišljanja: Franjo Tahy otimao je posjede svojih kmetova povećavajući na taj način dominikal svoga vlastelinstva.⁵¹ Iz te premise izvodi se zaključak: za obradu zemlje na povećanom alodu nužno je bilo povećati i radnu rentu.⁵² Potom je moralo doći do povećanja radne rente, što je – po Adamčekovu mišljenju – bilo razumljiva posljedica povećanja vlastelinova aloda. Pažljivom usporedbom podataka u vrelima vidjet ćemo da takvome zaključku nedostaje dokaza. Naime, u vrelima sa susedgradskoga i donjostubičkog vlastelinstva sredinom 16. stoljeća nema nikakvih podataka o radnoj renti ili *tlaki*. U urbarima iz 1566. i 1567. godine popisane su sve vlastelinske daće. To su, ponajprije, dvije najvažnije novčane daće – *martinščina* i *jurjevščina* – kojima su opterećene samo kmetske sesije. Treća novčana daća je *kravje*, koja je bila vrlo umjerena i nametnuta svim podložnicima. Uz *naturalne daće* (u žitaricama) i *darove* (sir, kokoš u vrijeme Uskrsa, jaja), koje su najvećim dijelom davali samo kmetovi, nema nikakvih drugih podataka o daćama. Ukratko, popisane su sve daće – naturalne i novčane – čak i darovi (*munera*), ali o radnoj renti nema ni slova.⁵³

Kada je riječ o javnim radovima, mogli bismo prihvatiti da je Tahy od svojih podložnika tražio mnogo intenzivniju participaciju. To se prvenstveno odnosi na popravke utvrda na granici, ali te nametnute obveze ipak nisu dio *radne rente*. Kao jedina mogućnost za povećanje tlake ostaje povećanje aloda. Suprotstavljajući se Adamčekovu zaključku o povećanju alodijalnih zemalja, navodno ostvarenom otimanjem kmetske zemlje, N. Klaić je upotrijebila tada novoobjavljenu građu (koju je publicirao Adamček). Zaključila je da su Adamčekova premissa, a potom i zaključak pogrešni jer Tahy otimanjem kmetskih sesija nije mogao ostvariti znatno povećanje alodijala.⁵⁴ Klaić pritom ipak nije uzela u obzir da se tlaka u izvorima uopće ne spominje, ali je potvrdila da je Tahy oduzete kmetske sesije u

Adamček “Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo uoči 1573”, *Historijski zbornik* 19-20 (1966–1967): 158; Julijan V. Bromlej, “Još jednom o pitanju razvoja feudalne rente u Hrvatskoj potkraj XV. i XVI. st.”, *Historijski zbornik* 16 (1963): 269–289; Julijan V. Bromlej, *Krest’ janskoe vosstanie 1573 g. v Horvatii: iz istorii agrarnyh otnošenii i klassovoj bor’by v Horvatii XVI v.* (Moskva, 1959), 50.

⁵⁰ Adamček smatra da je spominjanje različitih službi na Tahijevom posjedu (mlinari, šumari, pekari, upravitelji alodijala, stražari, provizori...) izravni dokaz povećanja alodijala i povećane potrebe za oficijalima. Međutim, nema nikakvih dokaza da oficijali nisu postojali i ranije. Urbar u kojemu su popisani (1566./1567.) je jedinstven; nema sličnih vrela za starije ili mlađe razdoblje. Možemo ipak s velikom sigurnošću zaključiti da su stražari, vratari, provizori i drugi postojali i prije Tahijeva dolaska na vlastelinstvo. (Usp. Adamček, “Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo”, 178).

⁵¹ Usp. Adamček, “Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo”, 154–155.

⁵² Usp. isti, 154–155; Josip Adamček, “Uzroci i program”, 49–77.

⁵³ Usp. urbar (ses. regist) susedgradskog i donjostubičkog posjeda: MOL – *Urbaria et Conscriptiones* – sv. 51, br. 2.

⁵⁴ Usp. Adamček, “Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo”, 154; Adamček, “Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine”, 49–77.

pravilu davao svojim službenicima.⁵⁵ Treba uzeti u obzir da su napuštene sesije i vinogradi prema tadašnjim običajima prelazili u vlastelinov posjed. Sesije protjeranih kmetova (nakon 1567. godine) zaslužuju poseban osvrt. Klaić zaključuje da te “*eksproprijacije nisu mogle imati ekonomski karakter*”⁵⁶ jer je većinu tih posjeda Tahy davao svojim službenicima i nije povećavao alod. Sve to govori u prilog pretpostavci da su kmetske sesije samo iznimno ulazile u alodijalni posjed te da nema dokaza koji bi govorili o radikalnome povećanju aloda.⁵⁷

Od dolaska na posjed Tahy je intenzivno ulagao u proširenje kapaciteta za uzgoj stoke, uređivao je skladišni potencijal Susedgrada, gradio žitnice, štale, proširivao je podrume i podizao nove vinograde.⁵⁸ Namjeravao je povećati proizvodnju i još intenzivnije uključiti veleposjed u trgovinu poljoprivrednim proizvodima, cijene kojih su tijekom 16. stoljeća bile u stalnome porastu. Osobito mu je važan bio skladišni potencijal – ponajprije za pohranjivanje vina te za povećanje potencijala za čuvanje i uzgoj stoke. U skladu s time on povećava podrumske prostorije u Susedgradu i podiže nove gospodarske zgrade (o čemu doznajemo iz inventara vlastelinstva kao i iz arheoloških istraživanja).⁵⁹

Ukratko, građa ne potkrjepljuje pretpostavke o velikome povećanju alodijalnih zemalja, ali postoje određene naznake razvoja *Gutsherrschaft* vlastelinstva jer Tahy intenzivno ulaže u unapređenje proizvodnje. Taj se model ipak neće razviti na susedgradskome i donjostubičkom vlastelinstvu, prije svega zbog relativno malenoga aloda.

⁵⁵ Adamček navodi otete *Belinićeve* posjede kao primjer. Riječ je o nekoliko vinograda obitelji Belinić, koji su doista pridruženi alodijalnim vinogradima. Nije, međutim riječ o dijelu kmetske sesije jer su vinogradi izvansesionalni podložnički posjed. Uz to, Tahy ih je vjerojatno priključio jer su se nalazili na pogodnome mjestu, u blizini alodijalnih vinograda na brdu Kamenjaku kod Stubice. Adamček navodi još i primjere Matije ključara, Mihajla provizora, Ivana Jelenića i drugih te zaključuje da je Tahy oteo čak šezdeset sesija (Adamček, “Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo”, 154), ali N. Klaić s tom se procjenom ne slaže (Klaić, “Neki novi pogledi”, 229).

⁵⁶ Klaić, “Neki novi pogledi”, 229.

⁵⁷ Ovo zapravo potvrđuje i sam J. Adamček (usp. Adamček, “Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo”, 155). Također, potvrđuje i da je znatno povećanje alodijala bilo dijelom procesa razvoja plemićkih kurija u 17. stoljeću (usp. Adamček, “Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine”, 158).

⁵⁸ Usp. Adamček, “Građa”, 166, 167.

⁵⁹ Usp. MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 100, br. 39a, 39b, 39c; sv. 51, br. 1; MOL – *Neoregistrata acta*, sv. 592, br. 22; HR–HDA–fond 706 – sv. 1, br. 36; Lada Prister, “Susedgrad”, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 15-16 (1999): 81-90.

*Tota Sclavonia maledicit Tahio*⁶⁰

Starijim istraživačima bilo je sasvim očito da je Tahyjev odnos prema podložnicima bio glavni povod i jedan od najvažnijih uzroka pobune.⁶¹ Ta se pretpostavka – unatoč kritikama – uspješno perpetuirala, doduše češće u popularnim nego u stručnim publikacijama.⁶² Takav su pristup vrlo uspješno osporile studije već u prvoj polovici 20. stoljeća.⁶³ J. Hartinger i F. Šišić u prvi su plan postavili teške životne uvjete podložnika. Temi ne prilaze empirijski nego se zadržavaju na površini opisujući “teške uvjete” i intenzivnu eksploataciju seljaštva.⁶⁴ Prema Adamčekovu mišljenju feudalnu je eksploataciju prvi počeo istraživati iz šire društveno-ekonomske perspektive J. V. Bromlej. Nada Klaić, pak, tvrdi da je to prvi učinio R. Bičanić.⁶⁵

Polazeći od pretpostavke da su glavni uzroci bune povezani s ekonomskim uvjetima, Adamček ponavlja stavove starijih istraživača te zaključuje da se stanje na vlastelinstvu za kmetove znatno pogoršalo nakon dolaska F. Tahija naglašavajući da je izrazito povećanje radne i prirodne rente središnji uzrok nemira.⁶⁶ N. Klaić potvrđuje da je povećanje tereta stvorilo “*pobunjeničku klimu*,” ali ih ne smatra glavnim uzrokom pobune. Ne vidi ih ni u (lošem) odnosu Tahija prema podložnicima, nego u sukobima između suprotstavljenih skupina velikaša: Tahija i Heningovaca. Tu hipotezu Klaić osobito uspješno argumentira opisujući drugu oružanu pobunu 1571. godine. Njezini zaključci o radnoj renti ipak nisu dovoljno precizni, a stajalište da vlastelinstvo uopće “*ne proizvodi za tržište*” sasvim je pogrešno.⁶⁷ Pretjeranom, pak, možemo smatrati njezinu ocjenu trogodišnje-

⁶⁰ Piše Ivan Liszty u pismu nadbiskupu Vrančiću (usp. Rački, “Građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573”, 279). Citat simbolizira mišljenje starije historiografije, ali i Tahyjevih suvremenika. Naime, njega su kao glavnoga krivca za bunu označili i neki zapovjednici u Krajini i staleži u Štajerskoj. Traže da se Tahiju oduzme posjed kako bi se spriječile nove pobune.

⁶¹ Usp. Kukuljević, “Događaji Medvedgrada”, 60-71; Heneberg, “Gradine i gradišta po Medvednici”, 129-136; Hartinger, *Hrvatsko-slovenska seljačka buna*, 103-105; Ivan Bojničić, “Preslušavanje svjedoka protiv silniku Franji Tahiju godine 1567”, *Vjesnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva* 12 [1] (1910): 16.

⁶² Klaić, “Neki novi pogledi”, 222; Bogo Grafenauer, *Kmečki upori na Slovenskem* (Ljubljana, 1962), 216-236.

⁶³ Klaić, “Neki novi pogledi”, 219-303; Adamček, “Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine”, 49-77.

⁶⁴ Hartinger, “Hrvatsko – slovenska seljačka buna”, 33.

⁶⁵ Adamček, “Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine”, 50.

⁶⁶ Jedan od najustrajnijih zagovaratelja bio je J. V. Bromlej. Za razliku od J. Adamčeka, koji je ublažio svoje stajalište nakon polemike s N. Klaić, Bromlej je zadržao poziciju prema kojoj je “*povećanje feudalne eksploatacije, prije svega tlake*,” jedan od glavnih uzroka bune (usp. Klaić, “Neki novi pogledi”; Adamček, “Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine”, 50).

⁶⁷ Prema izračunima na temelju podataka u desetinskim popisima na vlastelinstvu se u prvoj polovici 16. stoljeća proizvodilo od šesnaest tisuća do dvadeset i osam tisuća hektolitara vina. Nakon usporedbe podataka s drugim vlastelinstvima nameće se zaključak da je riječ o vrlo intenzivnoj proizvodnji. (Usp. Brgles, “Stanovništvo i topografija”, 201-213).

ga razdoblja Tahyjeva samostalnog upravljanja posjedom (1569. – 1572.) dobom “*najveće sloge*” između Tahyja i seljaka.⁶⁸ Kvantitativni podaci pokazuju da na vlastelinstvu do sredine 16. stoljeća nisu zabilježeni veliki proizvodni viškovi žitarica, ali se višestruko povećala proizvodnja vina.⁶⁹ Takvo povećanje proizvodnje dokazuje da se vino proizvodilo za prodaju na tržištu. Potvrđuju to i sami podložnici u svojim “*potešćicama*” gdje ističu probleme oko plasiranja vina na tržište u čemu ih Tahy nastoji spriječiti.⁷⁰ Podložnici sami odlučuju povećavati proizvodnju proširujući svoje vinograde (koji su njihov izvansesionalni posjed), a vino prodaju na tržištu. Te su činjenice u suprotnosti s uopćenim stavovima starije historiografije o društvenim i ekonomskim procesima u Jugoistočnoj i Srednjoj Europi u 16. stoljeću.⁷¹

Vođa

Jedno od najvažnijih pitanja, kojim su se bavili gotovo svi istraživači ‘70-ih godina, bilo je pitanje vođe (ili vođa) bune. O tome problemu postoje vrlo različita mišljenja. Antoljak smatra da je glavni vođa *Matija Gubec* (a ne Ambroz, koji je prema njegovu mišljenju također istaknuti član).⁷² Adamček drži da su vođe bili *Gubec*, *Pasanec* i *Mogaić (stubički trijumvirat)*, a Klaić odlučno podupire svoju hipotezu da su vođe zapravo “profesionalni vojnici” koji stvaraju pobunjenički program prema svojim shvaćanjima. Pritom Klaić naglašava da je glavni vođa upravo *Ilija Gregorić* te da je cijelo vlastelinstvo bilo izrazito “militarizirano.”⁷³ Njihov je cilj primjena sustava kakav vlada na Granici, ali i promjena gospodara – Tahija žele zamijeniti carem. Valja dodati da u to vrijeme, kako pokazuju Ferdinandova pisma i saborski zapisnici, vladar ima velikih problema s prikupljanjem poreza. Plemstvo, doduše, prikuplja poreze, ali ih često zadržava za sebe. Dio pobunjenika znao je za vladarevo nezadovoljstvo te su zasigurno i na tome gradili plan pobune.

⁶⁸ Klaić, “Neki novi pogledi”, 208.

⁶⁹ Prema podacima temeljenima na popisima crkvene desetine godine 1474., 1494., 1508. i 1560., popisana desetina stalno se povećavala (ukupno s osam tisuća *kupova* na 43 tisuće), ali u usporedbi s drugim vlastelinstvima zapravo je riječ o skromnoj proizvodnji (usp. Brgles, “Stanovništvo i topografija”, 201-210).

⁷⁰ Seljaci u “*potešćicama*” ističu upravo probleme oko njihovoga plasiranja proizvoda na tržište. Dakle, ona je u pravu da se radna renta ne smanjuje, ali ne detektira uzroke. Smatra da nema dovoljno dokaza o konfrontaciji između Tahyja i podložnika na ekonomskome polju, a da Tahi vidi veliku priliku u Krajini, pokazuju i saborski spisi (*Hrvatski saborski spisi* III, 313).

⁷¹ Misli se pritom na raspravu o “zaostajanju Istoka za Zapadom Europe” (*Little Divergence Debate*). Riječ je o vrlo intenzivnoj diskusiji među europskim povjesničarima. Opširnije o toj diskusiji usp. Branimir Brgles, “Prilog raspravi o agrarnom dualizmu i tranziciji iz feudalizma u kapitalizam u suvremenoj historiografiji”, *Ekonomika i ekohistorija* 12 (2016): 151-172.

⁷² Usp. Antoljak, “Nekoliko marginalnih opaski”, 93.

⁷³ N. Klaić u raspravu je uvela i hipotezu o “militarizaciji vlastelinstva”, koja je usko povezana s pitanjem motiva i uzroka pobune. Suvremenici N. Klaić uglavnom su osporavali taj njezin zaključak.

Adamček smatra da su pravo vodstvo i pokretači bune “*stubički seljaci i njihovi prvaci*.”⁷⁴ Klaić, s druge strane, tvrdi da su vođe “*profesionalni vojnici*” koji koriste kmetove i zavaravaju ih. Negdje između ovih dviju tvrdnji nalazimo – barem zasad – najtočniju interpretaciju. **Glavnu pobunjeničku struju** sačinjavaju bogati seljaci i slobodnjaci – doduše, ne iz Stubice – nego prvenstveno sa susjedgradskoga dijela vlastelinstva, a nadaju se položaju kakav imaju privatni vlasni ili uskoci.

*Saties enima ampla esset terra et aqua Zomzedwariensis*⁷⁵

Još je jedna ključna tematska cjelina koju obrađuju gotovo svi spomenuti istraživači: **struktura vlastelinstva**. Vlastelinstvo je sredinom 16. stoljeća bilo gusto naseljeno, a broj podložnika neprestano se povećavao.⁷⁶ Niti jedno slavonsko vlastelinstvo nije u to doba proizvodilo više vina i imalo više vinograda od susjedgradskoga i donjostubičkoga.⁷⁷ Najvažniji su vlastelinski prihodi bili gornica, naturalna renta i crkvena desetina.

Iako se Klaić i Adamček uglavnom slažu oko strukture kmetskih sesija na donjostubičkome posjedu, detaljna analiza urbara i popisa gornice dijelom ih demantira. Oboje dijele mišljenje da je osamdeset posto kmetova držalo selišta manja od standardnoga kvartalističkog selišta (četvrtina standardnoga selišta), a Adamček dodaje da je maleni broj kmetova držao cijelo kvartalističko selište.⁷⁸ Adamček ne uzima u obzir stanje na susjedgradskome vlastelinstvu gdje nisu neuobičajeni i mnogo veći posjedi (i do 2,5 četvrtselišta).⁷⁹ Situacija na susjedgradskome posjedu sasvim je drugačija. Od ukupno 450 kmetskih selišta 73 % su cijela kvartalistička selišta ili veća.⁸⁰ Od 450 kmetova na susjedgradskome dijelu posjeda vinogradarstvom se bavilo najmanje 56 %. Među susjedgradskim kunovnjacima bila je ot-

⁷⁴ Adamček, “Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine”, 66-76.

⁷⁵ Tim riječima Tahy poručuje Uršuli i ostalima da su i oni mogli, poput njega, ulagati svoj novac u alodijal i druge dijelove posjeda. Značenje rečenice je, u slobodnomu prijevodu: dostatne su i prostrane zemlje i vode susjedgradske (usp. Adamček, “Građa”, 294).

⁷⁶ Popisi poreza, nažalost, nisu dobar pokazatelj naseljenosti vlastelinstva. To pokazuje velika diskrepancija između broja poreznih jedinica i broja podložnika popisanih u urbaru 1566. godine. Prema podacima u popisima crkvene desetine naseljenost je najviše rasla sredinom 16. stoljeća. (usp. Brgles, “Stanovništvo i topografija”, 194).

⁷⁷ Adamček donosi usporedbu s drugim vlastelinstvima te pokazuje da je gornica na susjedgradskome i donjostubičkome vlastelinstvu iznosila 4.200 vjedara, u Beli 800, Gori 400, a na Medvedgradu 1617. godine 140 (usp. Adamček, “Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo”, 159).

⁷⁸ Prema Adamčeku, samo 37 (usp. Adamček, “Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine”, 173; Klaić, “Neki novi pogledi”, 231).

⁷⁹ Kmetski posjedi veličine dva ili više kvartalistička selišta čine više od 5 % svih kmetskih selišta. Cijelo četvrtselište ili 1,5 četvrtselišta držalo je čak 68 % susjedgradskih kmetova (odnosno 309 od ukupno 450 kmetskih posjeda). Usp. *MOL – Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2.

⁸⁰ U apsolutnim brojkama kmetska domaćinstva čina 46 %, a cijela kvartalistička ili veća 34 % (usp. Brgles, *Stanovništvo i topografija*, 235; *MOL – Urbaria et Conscriptioes* – sv. 51, br. 2).

prilike polovica vlasnika vinograda, a među želirima (inkvilinima) nešto više od trećine.⁸¹ Na donjostubičkome posjedu vinograda je držalo 71 % kmetova, gotovo dvije trećine svih krčevnjaka i polovica purgara.⁸² Važno je još napomenuti da je na susjedgradskim vinogradima – prema podacima u popisu gornice – najmanje trećina seljaka koji se uopće ne spominju u susjedgradskoj i donjostubičkoj sezionalnoj registri.

Za strukturu susjedgradskoga i donjostubičkoga posjeda važno je naglasiti da je dominikal bio višestruko manji od rustikala. Podaci u tablici br. 1 odnose se samo na stenjevečku sučiju, odnosno na područje neposredno uz utvrdu Susjedgrad gdje su bile najveće alodijalne oranice i pašnjaci. U toj je sučiji odnos između dominikala i rustikala bio 1:3, ali uzmemo li u obzir cijelo vlastelinstvo, udio alodijalnih zemalja nedvojbeno je bio znatno manji.

Tablica 1. Omjer rustikala i dominikala na području *stenjevečke sučije* susjedgradskoga vlastelinstva prema urbaru (1566.), inventarima i drugim dokumentima⁸³

	Oranice	Livade i pašnjaci
Alodijal	24,4%	23,8%
Rustikal	75,6%	76,2%

Svi alodijalni prihodi činili su tek petinu ukupnih vlastelinskih prihoda.⁸⁴ Najveće se razlike zamjećuju kod usporedbe proizvodnje vina. Prinosi alodijalnih vinograda 1566. godine iznosili su tek 4,6 % ukupne količine prikupljenoga vina (gorničkoga i dominikalnoga).⁸⁵ Gornica i vinska desetina donosile su najveće prihode. Tržišna vrijednost crkvene desetine mogla je dostići 460 florena (46 tisuća ugarskih denara). Međutim, zbog komutirane cijene od deset bečkih denara za vjedro (koja je dogovorena još u 15. stoljeću), stvarna vrijednost prikupljene

⁸¹ Zanimljivo je da je najmanje polovica vinograda ostala neidentificirana usporedbom između urbara i popisa gornice. Otprilike trećina prezimena u popisu gornice uopće se ne spominje u urbaru, što znači da dio podložnika koji su obrađivali vinograde uopće nije bio zabilježen u popisima i urbarima vlastelinstva. Možemo pretpostaviti da je riječ o podložnicima koji su imali neki poseban dogovor s vlastelinom.

⁸² Analiza je načinjena kvantitativnom i kvalitativnom analizom podataka, odnosno identifikacijom pojedinih podložnika, u urbaru vlastelinstva (iz 1566.) i popisa gornice (iz 1567). Možemo pretpostaviti da je taj broj uistinu bio još i veći. Dodatna kvantitativna analiza pokazuje da je najmanje trećina kmetova posjedovala dva i više vinograda (sedmorica su držala čak po četiri). Adamček je u svojim radovima procijenio da su vinograde posjedovale dvije trećine stubičkih kmetova (usp. Adamček, "Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo", 174).

⁸³ Podaci su kvantificirani na temelju vrele: HR-HDA- fond 706 – kut. 1, br. 36 i *Prve katastarske izmjere* (www.hungaricana.org, pristupljeno u svibnju '18.). Od 29 alodijalnih oranica, vinograda i pašnjaka susjedgradskoga vlastelinstva najmanje 17 nalazilo se u blizini utvrde i oko Stenjeva.

⁸⁴ Brgles, "Stanovništvo i topografija", 232.

⁸⁵ Odnosno 218,5 vjedara (usp. Isti, 232).

desetine bila je mnogo niža. Primjerice, 1544. godine popisano je na cijelome vlastelinstvu 4.100 vjedara mošta. Komutirana desetina iznosila je 41.000 bečkih denara (otprilike petnaest do sedamnaest tisuća ugarskih denara odnosno 150 do 170 florena), a tržišna bi vrijednost prikupljenoga mošta (vina) bila osam do dvanaest puta veća.⁸⁶

Susedgradski je dio veleposjeda bio veći, bolje naseljen i gospodarski potentniji. S takvim su zaključkom usklađeni i ekonomski pokazatelji: od proizvodnje vina do prikupljanja novca od mitnica.⁸⁷ Taj je dio posjeda ujedno imao i nešto viši udio kmetova te mnogo više bogatih kmetova (koji su držali cijelu četvrt selišnu sesiju ili veću, sve do dvije i pol koliko su držale najveće kmetske obitelji). Predijalci su naseljavani samo na zapadnome dijelu susedgradskoga posjeda. Slobodnjaci na donjostubičkome dijelu posjeda bili su službenici vlastelinstva. Alodijalne su oranice, pašnjaci i vinogradi bili rasuti po cijelome susedgradskom i donjostubičkom posjedu, ali najviše su bili koncentrirani neposredno uz Susedgrad te u blizini Donje Stubice. Najveći porast stanovništva kroz cijelo 16. stoljeće bilježen je na zapadu susedgradskoga posjeda odnosno na području brdovečke seoske sučije.

Susedgrad i Donja Stubica sredinom 16. stoljeća

Vrhunac napredovanja Osmanlija koincidirao je s razdobljem unutrašnjih sukoba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj. Sukobi između *zapoljevaca* i *Ferdinandove Njemačke stranke* dodatno su otežavali obranu granica na istoku. U građanskoj me je ratu Ferdinand Habsburški odnio konačnu pobjedu tek 1538. godine, ali je već mnogo prije započeo organizirati i ustrajno održavati mrežu svojih podupiratelja. Novčano je potpomagao borbu protiv Turaka i obećavao pomoć hrvatskim i slavonskim staležima. Neki su plemići, poput Ivana Karlovića, kninskoga biskupa Tuškanića i Nikole Zrinskoga, bili povezani s Ferdinandom još od 20-ih godina, drugi se polako opredjeljuju za njega tijekom 30-ih (primjerice Ivan Tahy), a neki su mu se nevoljko pokorili čak i poslije 1538. godine (primjerice Šimun Erdödy).⁸⁸

Još za trajanja građanskoga rata susedgradski i donjostubički vlastelin bio je Stjepan Deshaz (*Deshazy*),⁸⁹ plemić odan Ferdinandu Habsburškome, zbog čega su

⁸⁶ Brgles, "Stanovništvo i topografija", 232; Adamček 1980: 237, 359.

⁸⁷ Vidi zaključke u: Brgles, "Stanovništvo i topografija."

⁸⁸ Usp. Géza Pálffy, *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century* (Boulder, Wayne: Social Science Monographs, Center for Hungarian Studies and Publications, 2009), 41-43; Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata. Od najstarijih vremena do svršetka XIX. st. Svezak 3., dio 1* (Zagreb: Tisak knjižare L. Hartmana, 1911), 64-111.

⁸⁹ Deshaz je 1527. godine sudjelovao u Mohačkoj bitci, a rodbinski je bio povezan s kraljem Matijom Korvinom (Korvinova majka Elizabeta bila je Deshazova sestrična). Usp. Ivan Kukuljević (prir.),

mu zapoljevci više puta napadali i pljačkali posjede.⁹⁰ Njegovo je vlastelinstvo bilo strateški iznimno važno jer je kontroliralo zapadni ulaz u Savsku dolinu pod Zagrebom. Podno same utvrde Susedgrad prolazila je važna prometnica, koja je spajala slovenske zemlje sa zapadnim dijelom Panonske nizine. Kako nisu imali nasljednika, nakon smrti S. Deshaza i njegove supruge Ane (posljednje nasljednice obitelji Henningh) vlastelinstvo je potkraj '30-ih godina prešlo u posjed Kraljevske komore. Tako je započelo višegodišnje razdoblje u kojemu se kralj Ferdinand koristio vlastelinstvom kao sredstvom za pribavljanje gotova novca ili za podmirivanje dugova plemstvu.⁹¹ Ferdinand je posjed više puta davao u zalog, još ga je više puta obećavao dati raznim plemićima, a doista ga je predavao u ruke samo potpuno lojalnih magnata.⁹²

Godine 1554. vlastelinstvo je vraćeno nasljednicima izumrlih Heningovaca, koji su s Anom Deshaz (rođenom Banfy) bili povezani po ženskoj liniji. Tako je polovina vlastelinstva pripala braći Báthory, a drugu su polovicu podijelili David Sebrijak i Andrija Theuffenbach.⁹³

Unatoč nepovoljnim prilikama u ostatku Kraljevstva sredinom 16. stoljeća susedgradski i donjostubički posjedi stalno su povećavali broj podložnika. Doseljavanje s jugoistoka uzrokovalo je iznimno dobru naseljenost vlastelinstva.⁹⁴ Porast cijena poljoprivrednih proizvoda i visoka motivacija seljaka kojima je bila dopuštena trgovina proizvedenim viškovima, doveli su do znatnoga povećanja proizvodnje vina na vlastelinstvu. Vino prikupljeno od podložnika donosilo je vrlo visoke novčane prihode vlastelinstvu. Štoviše, prema J. Adamčeku, preostali vlastelinski prihodi bili su mnogo skromniji u usporedbi s dobiti koju su priskrbljivale gornica i vinska desetina.⁹⁵ Do sredine '60-ih godina 16. stoljeća susedgradsko-stubičko vlastelinstvo postalo je najveći proizvođač vina u Slavoniji. Stoljetni trgovački putovi, koji su presijecali vlastelinstvo i koje je bilo lako kontrolirati na riječnim prijelazima i pod strmim liticama, u 16. su stoljeću postali i važni opskrbeni pravci o kojima je u velikoj mjeri ovisio uspjeh rekonstruirane habsburške obrambene strategije. Na zapadu je vlastelinstvo graničilo s habsburškim zemljama (i s Carstvom), što je povećavalo trgovački potencijal vlastelinstva, ali i otvaralo mogućnost za nekontrolirani izvoz stoke i drugih proizvoda, daleko od očiju tridesetničara ili vladarevih službenika. Uz to, vlastelinstvo je bilo dovolj-

Nadpisi srednjovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah u Hrvatskoj i Slavoniji, (Zagreb, 1891), 262.

⁹⁰ Usp. *Hrvatski saborski spisi I*: 9, 242, 246; *Habsburški spomenici II*: 255, 361.

⁹¹ Hartinger, *Hrvatsko-slovenska seljačka buna*, 91; Brgles, "Stanovništvo i topografija", 166-170.

⁹² Usp. Hartinger, *Hrvatsko – slovenska seljačka buna godine*, 91-101; Ljudevit Ivančan, "Potomci plemena Ake", *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 7 (1905): 74.

⁹³ Usp. HR – HDA – fond 706 – kut. 1, br. 18.

⁹⁴ Usp. Brgles, "Stanovništvo i topografija", 144-150, 190-197.

⁹⁵ Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, 267.

no udaljeno od ratnih opasnosti, lišeno stalne nestabilnosti, ali i dovoljno blizu stalno rastućemu tržištu: militariziranome graničnom pojasu na istoku, koji u to doba postaje iznimno važan potrošač.⁹⁶

Dolazak Franje Tahya na vlastelinstvo i prvi sukobi

Franjo Tahy i njegov otac Ivan pripadali su skupini najvećih slavonskih i hrvatskih magnata. Ivan Tahy upravljao je posjedima Vranske priorije, a Franjina majka bila je kći Jurja Stražmanskoga, jajačkoga i srebreničkoga bana. Sredinom stoljeća Tahy je bio vlasnik Stattenberga, a 1558. godine kupio je polovicu Mokrica. Vlasnik druge polovice bio je Luka Sekelj, koji je već 1559. godine svoj dio prodao Ambrozu Gregorijancu.⁹⁷ Nije poznato je li već tada došlo do kakvoga sukoba između njih dvojice, ali Tahy je već sredinom 1560. godine svoj dio Mokrica odlučio prodati Gregorijancu. U prvoj polovici 60-ih očito je tražio gdje će uložiti svoj novac, a četiri godine poslije kupio je polovicu Susedgrada i Donje Stubice. Namjera Andrije Báthoryja da proda svoj udio u vlastelinstvu bila je poznata klanu Henningh-Gregorijanec⁹⁸ već 1563. godine.⁹⁹ Poslije će se Gregorijanec žaliti da su svojim kupoprodajnim ugovorom Tahy i Báthory prekršili nekoliko važćih, u tradiciji oblikovanih, privatnopravnih odredbi. Ponajprije, Henningovci su smatrali da prilikom prodaje posjeda nije poštovano pravo prvokupa (*emptio ratione consanguinitatis et affinitatis*). Štoviše, tvrdili su da je suprotna strana nasilno ušla u posjed (*cum turba hominum armatorum*),¹⁰⁰ pri čemu su se vjerojatno namjeravali pozvati na *interdictum de vi armata*. Optuženi su i da nisu poštovali običaj obilaženja granica sa svim susjedima prije izvršenja prodaje.¹⁰¹

⁹⁶ Općenito i opširnije o zemljopisnome položaju i povijesti susedgradskoga i donjostubičkoga vlastelinstva usporedi u: Brgles, "Stanovništvo i topografija."

⁹⁷ Gregorijanec je godinu dana prije (1557.) došao u posjed posjeda Medvedgrad (usp. HR-HDA-fond 706 – kut I, br. 20, br. 21).

⁹⁸ Glavni saveznici Uršule Mekniczer Theuffenbach bili su njezin zet Stjepan Gregorijanec i njegov otac Ambroz (turopoljski kapetan, dikator Kraljevstva Slavonije) i stric Pavao Gregorijanec (zagrebački biskup 1550. – 1557., a od 1565. kaločki nadbiskup). Uršulini su zetovi poslije postali još i Stjepan Kerečen te Mihajlo Konjski. Tahya su u borbi za vlastelinstvo podržavali Šimun Keglević i Krištof Grubar, a u stalnome je sukobu (čini se) bio sa svojim zetom Erdödijem (koji mu je oteo posjed Zablaće). Ni Tahyjeve odnos sa šogorom Zrinskim nije bio bez uspona i padova. Tahy je ženidbenim vezama uspio svoju obitelj povezati s drugim velikaškim obiteljima: Erdödyjima, Alapićima i Zrinskima, a u dobrim je odnosima bio i s Báthoryjem.

⁹⁹ U siječnju 1563. godine buni se A. Henning protiv očite Báthoryjeve namjere da proda svoj dio posjeda. On istupa pred zagrebačkim Kaptolom u ime svojih kćeri Ane (udane za Mihajla Konjskoga), Kunigunde, Marte i Sofije. Bit je njegova prosvjeda bojazan da bi moglo biti zanemareno pravo prvokupa (usp. Adamček, "Građa", 166-169).

¹⁰⁰ Usp. Adamček, "Građa", 194; HR – HDA – fond 706 – kut I, br. 26, litt. a, fol 1.

¹⁰¹ Gornjostubički plemići pozivali su se na *ratione contigue vicinitatis*, pravo prvokupa temeljem susjedstva i *emptio ratione consanguinitatis et affinitatis* (kao daleki rođaci Henninghovaca jer su obje obitelji potomci Arlandijevaca odnosno obitelji Ača).

Neposredno prije prodaje činilo se da je Báthory odlučio popustiti i započeti pregovore s Uršulom Meknicer, udovicom Andrije Heninga, o podjeli vlastelinstva. No, bila je to samo varka, manevar kojim je Báthory nastojao izbiti argumente iz ruku svojih protivnika (Gregorijanca i Uršule). Naime, do tada je vlastelinstvo bilo podijeljeno na idealne polovine, a Báthory i Uršula su kao suvlasnici uživali dobit koju je vlastelinstvo proizvodilo (u jednakim dijelovima). Tom bi podjelom, kojom bi vlastelinstvo bilo podijeljeno na stvarne polovice, suvlasničko pravo prvokupa prestalo, a Báthory više ne bi bio dužan dati prednost Uršuli kod prodaje.¹⁰²

Bez obzira na Gregorijančeve i Uršuline proteste,¹⁰³ Báthory je nastavio s prodajom. Tahy mu je isplatio 44.000 forinti te je 1565. godine preuzeo polovicu posjeda.¹⁰⁴ Riječ je iznimno visokome iznosu, koji zacijelo nije bio u okviru Uršulinih mogućnosti. Možemo pretpostaviti da su Uršula i Gregorijanec nastojali prisiliti Báthoryja da im svoj dio proda pod povoljnijim uvjetima. On je ipak uspio pronaći kupca koji je bio financijski dovoljno snažan i nije se bojao sukobljavanja sa suprotstavljenom stranom. Pritom, prodaja uistinu nije učinjena prema tadašnjim ceremonijaliziranim običajima, koji su podrazumijevali da kupac običe granice posjeda s prodavateljem ili njegovim predstavnicima te s vlasnicima susjednih vlastelinstava.¹⁰⁵

Usprkos tome, kralj Maksimilijan bio je uvjeren u Tahyjevu vjernost koju je taj slavonski magnat dosljedno iskazivao još njegovu ocu Ferdinandu. Tahy je još uvijek bio nositelj titule Magistra Kraljevskih konjušnika i vijećnika Kraljevskoga vijeća te je, kako navodi N. Klaić, Maksimilijan “*imao dovoljno razloga da starog očeva službenika preuzme i u svoju službu.*”¹⁰⁶ Usprkos svim tužbama i žalbama Tahy nije pokazivao namjeru da ode s posjeda. Pet godina prije prodaje polovicu Mokrica. Već ranije ostao je bez Božjakovine, a propao mu je i po-

¹⁰² Usp. Báthoryjeva uputa o podjeli vlastelinstva, 1. ožujka 1564. (Adamček, “Građa”, 161-163).

¹⁰³ U svibnju 1564. godine uslijedilo je još nekoliko pisanih prosvjeda protiv očite Báthoryjeve namjere da proda vlastelinstvo (usp. Adamček, “Građa”, 163-166).

¹⁰⁴ Usp. Josip Hartinger, *Hrvatsko – slovenska seljačka buna godine 1573.* (Osijek, 1911), 102. Za usporedbu, 1570-ih godina ukupni prihod Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva bio je 803 tisuće rajnskih forinti odnosno 642 tisuće ugarskih forniti. Usp. Pálffy, *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the 16. cent.*, 131.

¹⁰⁵ Protiv Báthoryjeve namjere da polovicu posjeda proda nekome drugome protestira najprije Uršula Hening (usp. HR – HDA – fond 706 – kut I, br. 26, litt. a), potom Ambroz Gregorijanec (usp. Adamček, “Građa”, 166-168), a zatim i predstavnik gornjostubičkih plemića (usp. Adamček, “Građa”, 166). Glavna je Uršulina optužba da je u Susedgrad ušao “*cum turba hominum armatorum.*” U srpnju 1564. godine protiv spomenute prodaje protestirali su i nadbiskup Nikola Olah te ban Petar Erdödy (usp. Adamček, “Građa”, 169-170). Na koncu i sam kralj Maksimilijan naređuje Tahyju da prestane uznemiravati Uršulu (usp. HR – HDA – fond 706 – kut I, br. 26, litt. b). U prosincu je ban pozvao Tahija pred sud (usp. Adamček, “Građa”, 175-177).

¹⁰⁶ Klaić, “Neki novi pogledi”, 253.

kušaj preuzimanja posjeda samostana u Studenici.¹⁰⁷ Ovoga puta bio je odlučan zadržati posjed.

Borba dviju suprotstavljenih strana zadržala se u okvirima uobičajene pravne bitke sve do početka 1565. godine. U siječnju te godine Heningovci mobiliziraju lojalne podanike, koji silom ulaze u Susedgrad i Stubicu te istjeruju Tahyjevu obitelj. Tahy će nekoliko godina poslije, u tužbi protiv kmetova, potanko opisati taj događaj iz siječnja 1565. godine naglašavajući da je Uršula istjerala njegovu djecu “*bosu na snijeg*” te da su ih kmetovi uz uvrede i psovke otjerali s vlastelinstva.¹⁰⁸

Ostalo je neodgovoreno pitanje zašto su Uršula i Gregorijanci tako nesmotreno uporabili silu. Pravni argumenti bili su na njihovoj strani, što je poštovao (ili je pokazivao namjeru da poštuje) i kralj, sve do siječnja 1565. godine.

Nakon upada u posjed uz pomoć oružja i istjerivanja suprotne strane izgubili su pravne temelje na kojima su zasnivali zahtjeve za poništenje prodaje. Nakon osvajanja Susedgrada u veljači 1565. godine Ambroz Gregorijanec pismom je obavijestio Uršulu da je unajmio haramije za “*obranu Suseda*.” Pismo koje je poslao Uršuli dokazuje da je aktivno sudjelovao u sukobu od samoga početka te da je nakon osvajanja posjeda u siječnju očekivao protuudar, do kojega je konačno i došlo u srpnju te godine.¹⁰⁹ Na njihov nezakoniti postupak smio je odgovoriti samo predstavnik hrvatsko-slavonskih staleža ban Petar Erdödy. Premda je ban bio dokazani vojskovođa, čini se da je podcijenio snagu i odlučnost susedgradske posade ili je činjenica da je banova vojska u vrijeme teških borbi s Osmanlijama sada morala jurišati na jednu od “svojih” utvrda djelovala toliko demoralizirajuće da ju je bilo teško motivirati. Detaljno o tome događaju doznajemo iz pisma koje je 4. srpnja 1565. godine Vidu Haleku poslao Gebhard Paischer.¹¹⁰ U svakome slučaju, banova vojska od više stotina hajduka i konjanika te nekoliko topova bila je teško poražena. Na bojištu u Podsusedskome polju ostavljeni su topovi i ratne zastave banske vojske, što je za Erdödyja zacijelo bilo veliko poniženje, a Sabor je ubrzo tražio i njegovo službeno objašnjenje za taj poraz.¹¹¹

¹⁰⁷ Za pomoć u tome preuzimanju nudio je caru pet tisuća forinti (usp. Jože Koropec, “Štatemberg i seljačka buna”, *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest* 6 (1973): 155-157).

¹⁰⁸ Usp. Vjekoslav Klaić, “Tužba Franje Taha protiv kmetova Susjedgrada i Dolnje Stubice”, *Vjesnik zemaljskog arhiva* 11 (1909): 134-137.

¹⁰⁹ Ambroz šalje Uršuli Petra Herendića i pedeset haramija. Poslije je u istrazi otkriveno da mu je pomogao njegov brat Pavao Gregorijanec, tadašnji zagrebački biskup (usp. HR – HDA – fond Oršić – sv. 44, br. 1).

¹¹⁰ Emilij Laszowski, “Prilozi za povijest Hrvatske 16. i 17. stoljeća iz štajerskog zemaljskog arhiva”, *Starine* 17 (1885): 28.

¹¹¹ *Nominatur rebelles, quo contra dominum banum sub Zomzedwar auxilium praestiterunt (Hrvatski saborski spisi III, 122)*. Uzrok poraza mogao je biti i u činjenici da Erdödy nema podršku svih velikaša i plemića, koji se i ne odazivaju u velikome broju na njegovu *expeditione Zomzedwariensi (Hrvatski saborski spisi III, 138*; Klaić, “Neki novi pogledi”, 255). Primjerice, Ungnadi su protiv takvoga banovog

Uršula i njezini zetovi tako su, nakon oružanoga napada njihovih podložnika na Tahyjevu obitelj u siječnju 1565. godine, od žrtava Tahyjeva terora postali nasilnici i agresori, a nakon što su u srpnju iste godine pod Susedgradom porazili vojsku bana Erdödyja – koji je *nota bene* u rukama držao Maksimilijanovu naredbu o Tahyjevoj restituciji – prijetila im je još i optužba za veleizdaju.¹¹² Sasvim očekivano, zbog optužbe koja im je prijetila, bili su prisiljeni povući se s posjeda. Franjo Tahy, od kojega je vladar samo nekoliko mjeseci ranije tražio da napusti vlastelinstvo, u kolovozu 1565. godine se vratio, a sve pravne prepreke njegovu vlasništvu su nestale. Štoviše, u rujnu sljedeće godine vladar je i službeno oduzeo Heningovcima njihovu polovicu vlastelinstva zbog njihovoga nasilnog čina te je konačno dao svoju suglasnost na kupoprodajni ugovor između Báthoryja i Tahyja (zaključen još u lipnju 1564. godine).¹¹³ Maksimilijan je istovremeno obavijestio Tahyja da će na Uršulinu polovicu posjeda uvesti komorsku upravu, što je Tahy nedvojbeno teško prihvatio.¹¹⁴ Uslijedilo je trogodišnje razdoblje zajedničke Tahijeve i komorske uprave. Sukob između Tahyja i provizora Kraljevske komore bit će ključan za mnoga kasnija zbivanja na vlastelinstvu.¹¹⁵

Novi oružani sukobi

U kolovozu 1567. godine došlo je do druge oružane pobune, koju su (prema mišljenju J. Adamčeka) izazvali Tahy i Gerdak jer su pokušali nametnuti plaćanje crkvene desetine u naturi. Prema dogovoru između zagrebačkoga Kaptola i Heningovaca 1475. godine podložnici Susedgrada i Donje Stubice plaćali su desetinu u novcu i to samo deset bečkih denara za svako deseto vjedro.¹¹⁶ Za usporedbu, 1567. godine vjedro vina prodavalo se za pedeset ugarskih denara, a nekoliko

miješanja u privatne sporove jer se i sami na sličan način bore protiv Grubera za Samobor (usp. Klaić, "Neki novi pogledi", 255).

¹¹² Da su se samo obranili, odnosno da nisu Erdödyja pustili u utvrdu, situacija bi možda bila drukčija. No, zacijelo je bilo teško kontrolirati vojsku koju su gotovo u potpunosti sačinjavali seljaci. Naime, kada su napadači stali s napadom i počeli bježati s bojnoga polja, zapovjednici očito nisu uspjeli zauzdati branitelje, koji su sasjekli veći broj napadača, a neke natjerali u Savu.

¹¹³ Usp. HR – NAZ – *Acta loci credibilis* (dalje: ACL) – I, T – br 13; MOL – *Neoregistrata acta* – sv. 591, br 17.

¹¹⁴ Ni tu odluku Tahy ne prima lako. U prosincu 1566. godine nije pustio komorskoga upravitelja Gerdaka na posjed (usp. MOL – *Neoregistrata acta* – sv. 632, br. 27).

¹¹⁵ Gerdak i Tahy, naime, vode borbu zbog radi podjele prihoda i korištenja potencijala na vlastelinstvu (usp. Josip Adamček, "Prilozi povijesti seljačke bune 1573", 57; Klaić, "Neki novi pogledi", 235).

¹¹⁶ Dokument se odnosi na cijeli desetinski kotar Glavnicu, kojemu su uz posjede u pripadnosti utvrde Susedgrad i kaštela Stubica pripadali još i posjedi gornjostubičkih plemića (HR – NAZ – ACA – sv. 13, br. 62). Više o desetinskom kotaru Glavnica u: Branimir Brgles, "Model obradbe protostatističkih vrela na primjeru analize najstarijih registara desetinskoga kotara Glavnice", *Historijski zbornik* 69 [2] (Zagreb, 2016): 293-333.

godina poslije i za više od forinte.¹¹⁷ Zbog toga su Gerdak i Tahy, kao vlastelini i zakupnici crkvene desetine, bespravno pokušali nametnuti plaćanje desetine u naturi. Podložnici su na taj pokušaj rekomutacije reagirali vrlo nasilno, a primirili su se tek potkraj prosinca te godine.¹¹⁸

Tahy je sredinom 1569. godine odlukom Kraljevske komore dobio drugu polovicu vlastelinstva u zakup. Ugovor je sklopljen na dvije godine (od 1569. do 1571.), a iznosio je 4.500 forinti godišnje.¹¹⁹ Međutim, već u siječnju 1571. godine, šest mjeseci prije isteka dogovorenoga zakupa, Uršula i Gregorijanec uspjeli su sklopiti tajni dogovor s dvorom.¹²⁰ Maksimilijan II. pristao je na restituciju Heningovaca, nakon što su mu predali deset tisuća forinti. Prema njihovu tajnom dogovoru Heningovci su se trebali vratiti na posjed odmah po isteku Tahyjeva zakupa.¹²¹ Vjerojatno očekujući njegov otpor, Uršula i Gregorijanec ponovno su iskoristili svoje podložnike kao i 1565. godine. Pritisak je započeo mobilizacijom lojalnih predijalaca, službenika i kmetova, a završio je podizanjem nove oružane pobune na Božić 1571. godine.¹²²

U trećoj oružanoj buni, od prosinca '71. godine do travnja sljedeće godine, podložnici su napali i opsjedali utvrdu Susedgrad, opljačkali Tahyjeve alodijal pokraj tvrđave, uništili mlin na Savi, opljačkali kuriju u Brdovcu i preuzeli skelu na Savi. Pred brdovečkom crkvom pobunjenici su preuzeli kontrolu nad trgovinom. Tahy je poslije naveo da su pobunjenici čak spalili jednu kuću zajedno s dvije starice koje su u njoj živjele optuživši ih da su vještice jer su Tahyja liječile od podagre.¹²³

¹¹⁷ Adamček, "Građa", 166.

¹¹⁸ Odnosno tek nakon ranjavanja nekih seljaka i hvatanja vođa: Tome Sudeca iz Oroslavja i Mihalja Martinića iz Golubovca. Njih su dvojica bili članovi deputacije seljaka koja je nosila tužbu protiv Gerdaka i Tahija u Beč. (usp. Adamček, "Građa", 232, 243, 250-252).

¹¹⁹ J. Adamček smatra da je to razdoblje kada se položaj podložnika znatno pogoršao, dok N. Klaić drži da je to razdoblje "najveće sloge" između Tahija i njegovih podložnika (usp. Klaić, "Neki novi pogledi", 223).

¹²⁰ Prema pisanju S. Adamčeka, na intervenciju nadvojvode Karla kralj Maksimilijan oslobodio je Uršulu i njezine zetove koncem 1570. godine svake odgovornosti za izbacivanje F. Tahija s vlastelinstva te za razbijanje banske vojske 1565. godine pod Susedgradom. Uršula i Gregorijanec sklopili su s carem početkom 1571. godine u Beču novi tajni sporazum. Prema sporazumu obvezali su se isplatiti kralju deset tisuća forinti, a zauzvrat će biti vraćeni na svoj posjed. (usp. Adamček, "Uzroci i program", 86).

¹²¹ Adamček, "Građa", 297-298; Ivan Bojničić, "Kraljevske darovnice, odnoseće se na Hrvatsku", *Vjesnik zemaljskog arkiva* 11 (1909): 68.

¹²² Usporedbe između različitih vrela, čiji će zaključci biti predstavljeni u sljedećim poglavljima, pokazuju da se mogu identificirati pojedinci koji u borbi protiv Tahija djeluju od početka (od 1565. godine). Doduše ima i takvih koji mijenjaju strane pa su u pobuni 1571. godine bili na Tahyjevoj (primjerice Gušetić i Kupinić!). Mnogi su istraživači držali da je pobuna 1571. – 1572. godine jedan od ključnih povoda pobuni koja je započela u veljači 1573. godine.

¹²³ Klaić, "Tužba Franje Taha", 134-136.

Sredinom 1572. godine Tahy je napokon popustio i odlučio predati polovicu posjeda Uršuli i njezinim zetovima. Bio je to njegov konačni poraz. Nije uspio zadržati drugu polovicu posjeda, nakon čega je rezignirano najavio da će se povući. U tome će ga ipak najprije spriječiti događaji u veljači 1573. godine, a potom i smrt. Podjelu posjeda dovršit će njegovi sinovi, a nakon toga uslijedit će posvemašnje drobljenje veleposjeda na niz manjih plemićkih kurija. Njegov štatenski posjed preuzet će nadvojvoda Karlo, a njegovi sinovi godinama će se boriti u sudskim parnicama da ga vrate.

Susedgradski i donjostubički seljaci već su u travnju 1572. godine sklopili savez s cesargradskim podložnicima, čime je seljački pobunjenički pokret prešao granice njihovoga vlastelinstva. Sve do proljeća 1572. godine pobunjenike uspijevaju kontrolirati Gregorijanci i Uršula.¹²⁴ Iz dostupnih dokumenata može se razaznati da je Gregorić imao vrlo istaknutu ulogu među susedgradskim pobunjenicima. Baš je Gregorić odbio poslušati Gregorijančevu zapovijed da prestanu s nemirima sredinom 1572. godine. Do tada je cilj koji su si zacrtali Gregorijanci već bio postignut. Međutim, ciljevi “*muške punte*” koji su dogovoreni i sa cesargradskim podložnicima, još nisu bili ostvareni. Očita je, ipak, podvojenost među susedgradskim podložnicima. Prema N. Klaić običan je susedgradski podložnik “*zadovoljan da se u krajnjoj liniji, konačno riješio Taha (...) Svaki drugi vlastelin, dakako i Gregorijanec, bit će bolji.*”¹²⁵ To ipak, ni u kom slučaju, nije mišljenje vlastelinskoga vojnika Ilije Gregorića, koji – odmah nakon što je odbio Gregorijanca – mobilizira ostale brdovečke predijalce i šalje poslanstvo cesargradskim podložnicima.¹²⁶ Prema mišljenju N. Klaić prihvaćanje sporazuma Tahy-Gregorijanec za susedgradske bi predijalce i službenike vlastelinstva značilo gubitak posljednje mogućnosti da se riješe vlastelina te da pod Carem služe kao slobodni i privilegirani krajišnici. Da je doista Gregorić (uz Gušetića) bio glavni vojni strateg pobunjenika, dokazuje Svračeva izjava tijekom istrage nakon gušenja pobune. Naime, njega je Gregorijanec poslao Gregoriću i Gušetiću s porukom da se povuku ili će ih “*žive peći.*”¹²⁷

Širenje nemira na druga vlastelinstva

Prema objavljenoj literaturi pobuna se najbrže prelila na Tahyjeve posjede s druge strane granice na Sutli te na cesargradsko vlastelinstvo. Međutim, važno je naglasiti da se pobuna uspješno širi i na posjede obitelji Gregorijanec jer se su-

¹²⁴ Rački, “Građa”, 216, 294, 304.

¹²⁵ Klaić, “Neki novi pogledi”, 295.

¹²⁶ Gregorić pred službenim ispitivačem u bečkoj tamnici tvrdi da se od vođa pobunjenika najprije sakrio kod franjevaca, u njihovom samostanu na Gorici. “*Kolovođe*” su ga ipak pronašli, vezali ga i “*prisilili*” da uđe u “*pobunjenički krug*” (usp. Rački, “Građa”, 301-305).

¹²⁷ Rački, “Građa”, 250.

sedgradski i donjostubički podložnici od toga trenutka bore protiv oba sukobljena vlastelina (Gregorijanca i Tahyja). Zbog toga pobunjenici kreću prema Mokricama, Brežicama, Štatenbergu (gdje su nemiri zabilježeni već 1558. godine) i Kunšpergu. Buna se diže i na Cesargradu, s čijim su podložnicima susedgradski i donjostubički podložnici sklopili savez te na Gregorijančevim posjedima u Turropolju. Nema sumnje da su različiti uzroci utjecali na širenje nezadovoljstva i na drugim vlastelinstvima, i to skoro u isto vrijeme.¹²⁸ Susedgradske i donjostubičke podložnike na pobunu dijelom zasigurno motivira i Tahyjev odnos prema njima. Naime, Tahy ih doista onemogućava u prodaji vina i od njih traži neke dodatne dace. Međutim, njegovi su zahtjevi najvećim dijelom legitimni, a ista ograničenja kmetskoj trgovini paralelno nameću i drugi magnati.

Pobuna je očito brzo prešla granice veleposjeda jer su i na posjedima drugih feudalaca "puntarske" ideje padale na plodno tlo. Čini se da su u tome trenutku seljaci uspješno detektirali Maksimilijanovo nezadovoljstvo plemićima i magnatima, poglavito zbog slaboga prikupljanja ratne dace i poreza. Naime, feudarci nerijetko propuštaju vladaru predati porez (ili ga ne predaju u cijelosti) iako redovito pobiru dace od svojih podložnika.¹²⁹ Nakon kraćega zatišja '70-ih godina 16. stoljeća ponovno se povećala ugroza od Turaka, a obrana još nije bila konsolidirana. Početkom toga desetljeća u Slavoniji je zavladao velika glad, a zaredale su se i iznimno hladne zime. Tih je godina vladar nastojao pronaći učinkovitiji model obrane jer se neprestano suočavao s opstrukcijom slavonskih staleža. Jedan od najvećih problema bila je opskrba Vojne granice poljoprivrednim proizvodima. Feudarci su kmetove izgurili iz te trgovine te su samostalno počeli oblikovati cijene.¹³⁰ U toj su trgovini interesi slobodnjaka, sitnoga plemstva i bogatih kmetova suprotstavljeni interesima magnata i vlastelina. Takav odnos snaga prisiljavao je vladara na intervenciju, posebice zato što su cijene koje su nametali magnati znatno poskupljivale troškove obrane, ali su općenito štatile i razvoju tržišta.

Na susedgradskome i donjostubičkome vlastelinstvu skupina dobro obaviještenih pobunjenika bila je spremna prihvatiti odnose kakvi su bili uspostavljeni na *granici*. Na tako organiziranome "*kaiserische stelle*"¹³¹ seljaci bi sami brinuli o

¹²⁸ Godine 1572. dvije stotine seljaka s velikotaborskoga vlastelinstva napalo je tridesetničare koji su željeli istražiti optužbe da seljaci krijumčare stoku preko rijeke Sutle (Adamček, *Seljačka buna*, 48) Iste godine pobunili su se Tahyjevi podložnici na štatemberskom vlastelinstvu. Istovremeno je došlo do pobune seljaka u okolici Laškog, a godinu prije pobunili su se seljaci u Pazinske grofovije (Adamček, *Seljačka buna*, 58). Otprilike u isto doba (početkom '70-ih) bunili su se podložnici u Ludbregu.

¹²⁹ Adamček, "Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine", 28; Nada Klaić, "Ostaci ostataka Hrvatske i Slavonije u XVI. stoljeću (od Mohačke bitke do Seljačke bune 1573. godine)", *Arhivski vjesnik* 16 (1973): 263-269.

¹³⁰ Klaić, "Neki novi pogledi", 221.

¹³¹ Tu je sintagmu na ispitivanju u Grazu izrekao jedan od kapetana, Svrač, a u historiografiji je taj pojam tumačen na vrlo različite načine. Primjerice, Bromlej govori o vladi ili tronu (usp. Antoljak "Nekoliko marginalnih opaski", 93), Grafenauer o carskome namjesništvu (usp. Bogo Grafenauer,

obrani, porezima, mitnicama i opskrbi, bez uplitanja plemstva koje se prema vladaru često ponašalo nelojalno; neredovito su plaćali poreze, stalno su se uplitali u seljačku trgovinu s graničnim utverdama, čime su znatno poskupljivali troškove obrane. Odatle, vjerojatno, izjava pobunjenika da će sami organizirati vlastelinstvo i brinuti o granici.

Ne možemo sa sigurnošću ocijeniti dalekosežnost i obuhvatnost pobunjeničkih planova, ali s velikom sigurnošću možemo pretpostaviti da su promišljali svoju poziciju te da su imali obrazovane, pismene i dobro obaviještene savjetnike. Među savjetnicima pobunjenika bio je stenjevečki župnik **Mihajlo Bučić**. Nema nikakvih pisanih tragova koji bi govorili o njegovoj mogućoj izravnoj upletenosti u planiranje pobune, ali njegovo se ime – u kontekstu savjetnika pobunjenih seljaka – spominje u istrazi.¹³² Iako je riječ o vrlo zanimljivoj *slučajnosti* – da se jedan od najistaknutijih predstavnika reformnih gibanja u Katoličkoj crkvi našao u žarištu seljačke pobune – njegovu ulogu historiografija nije podrobije istraživala.

U zaključnome razmatranju možemo ukratko dodati da su podložnici do zime 1572. godine bili tek “*oruđe u rukama zavađenih feudalaca*,” kako navodi S. Antoljak.¹³³ Međutim, ponašanje i zahtjevi Heningovaca i Gregorijanaca djelovali su poput otrežnjenja. Od toga su se trenutka susjedgradski i stubički seljaci počeli povezivati s podložnicima drugih vlastelinstava te su se odbili pacificirati.¹³⁴ O “*klasnoj borbi*” i bilo kakvome osjećaju klasne, nacionalne ili državne pripadnosti – o čemu piše J. Adamček – ne možemo govoriti,¹³⁵ ali možemo pretpostaviti da među pobunjenicima postoji određeno shvaćanje zajedničkoga podloženog položaja, a kod dijela podložnika vjerojatno i ograničena svijest o društvenim, ekonomskim i političkim okolnostima.

Što govore vrela?

U analizi je korišten vrlo opsežan korpus objavljenih i neobjavljenih arhivskih dokumenata. Poblježe ćemo predstaviti četiri vrela koja donose popise (imena i

“Stara in nova vprašanja ob hrvatsko-slovenske kmečkem uporu 1573.”, *Zgodovinski časopis* 9 (1955): 184), a Adamček o carskoj oblasti i seljačkoj vladi (Adamček, “Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine”, 118). Na saslušanju u travnju 1573. godine i Gregorić navodi da su seljaci “pred godinu dana izjavili da neće ostati pod Tahyjem nego će se podvrgnuti njegovu carskom veličanstvu” (Adamček, *Seljačka buna*, 95).

¹³² Od 1567. godine Bučić je bio u žestokome sukobu s Franjom Tahyjem. Usp. Adamček, “Građa”, 250.

¹³³ Antoljak, “Nekoliko marginalnih opaski”, 94.

¹³⁴ Usp. Adamček, “Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine”, 86.

¹³⁵ Usp. Adamček, “Prilozi povijesti seljačke bune 1573”, 93; Antoljak, “Nekoliko marginalnih opaski”, 94.

prezimana) podložnika koji su sudjelovali u akcijama protiv Tahyja i za koje općenito možemo smatrati da su bili aktivni u nekome dijelu društvenih nemira na susedgradskome i donjostubičkom vlastelinstvu. Korpus vrela sačinjavaju dva objavljena i dva neobjavljena dokumenta. Transkripcijom tih popisa (ali i još nekih koji će biti spomenuti poslije) oblikovan je korpus. Taj korpus analiziran je uz pomoć statističkih, kvantitativnih i kvalitativnih analitičkih alata. Korelirani su raznovrsni podaci te su izdvojeni pojedinci (na temelju prepoznavanja imensko-prezimenske formule) čiju je aktivnost moguće pratiti zahvaljujući pojavnosti u različitim popisima i dokumentima.

Korpus vrela

Optužnice bana Erdödyja (1565.)

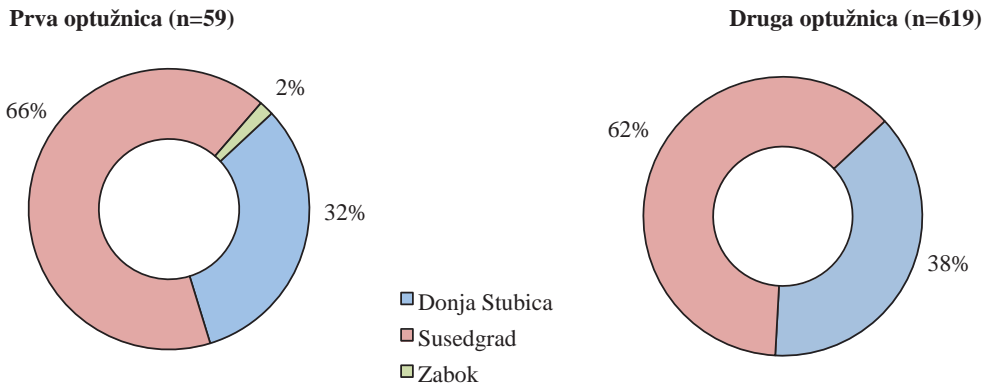
Potkraj veljače 1565. godine ban Petar Erdödy naredio je Kaptolu da pozove na sud Heningovce, njihove službenike i kmetove koji su sudjelovali u protjerivanju Tahijeve žene Jelene Zrinski i njihove djece s vlastelinstva. Popisane podložnike optužuje i za napad na kuriju Petra Petričevića u Gornjoj Stubici. U sklopu dvaju dokumenata nalaze se i popisi podložnika koji su sudjelovali u izbacivanju Tahijeve obitelji. Prva optužnica donosi 59 imena, a druga 619. Obje optužnice objavio je J. Adamček, a uz popise sudionika donose i opis prvoga oružanog sukoba u siječnju 1565. godine.¹³⁶ Prema N. Klaić, u zauzimanju utvrde sudjelovali su susedgradski i stubički podložnici, koje su Uršula i njezini pristaše predvodili u *“oružani sukob s vlastitim vlastelinom.”*¹³⁷ Klaić napominje da je riječ o neobičnoj okolnosti. Napadači su uspjeli bez prolijevanja krvi izbaciti Tahijevu obitelj te zatvoriti članove posade na Susedu i Stubici.

N. Klaić je pretpostavljala da se popis okrivljenih kmetova *“očito naslanja na sesionalni regist,”* odnosno da su optužnice sastavljene prema toj regesti. Međutim, u popisu nalazimo imena i prezimena koja ne možemo pronaći u sesionalnoj regesti. Većinu pojedinaca popisanih u banovoj tužbi moguće je identificirati i među *“kućedomaćinima”* u urbaru. U nekim slučajevima zabilježen je neki drugi član obitelji (brat, sin). Preciznost podataka najbolji je dokaz da su sastavljači tužbe raspolagali stvarnim podacima o tome tko je sudjelovao u akciji protiv Tahyja.

¹³⁶ Isprava kojom ban Petar Erdödy naređuje zagrebačkome Kaptolu da pozove pred sud Heningovce, njihove službenike i kmetove koji su sudjelovali u napadu na Tahyja sačuvana je u prijepisu i nalazi se u: HDA – fond Oršić – sv. 44, br. 4. Vrelo je objavljeno u: Adamček, “Građa”, 178-184. Prvi poziv napisan je 27. veljače 1567. u Beču, a donosi poimenični popis šezdeset osumnjičenika za napad. Drugi poziv – koji sadrži više od 600 imena – napisan je 9. travnja 1565. u Zagrebu (HR – HDA – fond Oršić – sv. 44, br. 11).

¹³⁷ Klaić, “Neki novi pogledi”, 248.

Graf 1. Prva i druga Erdödyjeva optužnica. Popis pobunjenih podložnika prema dijelovima vlastelinstva iz kojega dolaze

Statistička analiza tih podataka pokazuje da su otprilike dvije trećine pobunjenika došle sa susjedgradskoga posjeda (među kojima, pak, većinu čine seljaci iz brdovečke seoske sućije). Prva zabilježena imena u prvoj optužnici imena su dvojice susjedgradskih kaštelana, Zadorija i Jurinića te podkaštelana Horvata. Zabilježeni su potom Andrija Meknicer (Uršulin brat) te magistar kurije Ivan Zabo, zabočki podkaštelan Matija Šipuš i sedmorica susjedgradskih puškara (*peditibus pixidariis*). Popisani su potom brdovečki plemić Andrija Horvat i stenjevečki župnik Mihael. Potonjemu u dokumentu nije zabilježeno prezime, ali znamo da je riječ o Mihaelu (Mihajlu) Bučiću. Slijede potom imena sedmorice predijalaca, slobodnjaka (među njima i Ilija Gregorić te Ivan Pasanec) sa susjedgradskoga posjeda te još četrnaest susjedgradskih kmetova i sedamnaest donjostubičkih.

Druga je optužnica opširnija te donosi imena 619 podložnika. Imena i prezimena tih seljaka uspoređena su s imenima zabilježenima u urbaru vlastelinstva, a znatan dio pojedinaca identificiran je u oba dokumenta. Povezivanjem spomenutih dokumenata znatno su proširene spoznaje o pojedinim seljacima i pobunjenicima na vlastelinstvu.¹³⁸ Od četrismo susjedgradskih seljaka popisanih u optužnici, uspješno je identificirano 226 imena, koja nalazimo i u urbaru iz 1566. godine. Od 163 podložnika za koje se u optužnici napominje da su sa donjostubičkoga posjeda, u urbaru ih je identificirano 125 (odnosno 92 %). Veliku većinu čine

¹³⁸ Optužnica u kojoj su zabilježena imena napadača na Tahyjevu obitelj (1565.) definirana je kao referentna točka. Naime, možemo pretpostaviti da su pojedinci navedeni u tom vrelu ujedno činili okosnicu kasnijega pobunjeničkoga pokreta. Tu pretpostavku potvrđuje visoka razina interferencije pri usporedbi imena u tom dokumentu s imenima svjedoka u tužbi protiv Tahyja (iz 1567. godine). Iz ostalih vrela (urbaru, popisa desetine itd.) doznajemo mnoge druge podatke o spomenutim pojedincima. Urbar, primjerice, donosi podatke o veličini kmetske sesije, statusu, davanjima i drugim pojedinostima, a na temelju popisa vinske desetine moguće je procijeniti veličinu vinograda.

kmetovi s cijelom četvrtselišnom sesijom, a ističe se kategorija donjostubičkih purgara. (Usp. tablicu 2. i graf 1.)

U napadu su sudjelovali gotovo svi predijalci te većina službenika obitelji Hening i Gregorijanec. Siromašniji seljaci, koji posjeduju vrlo malo ili nimalo zemlje (želiri, kunovnjaci, sitniji kmetovi) nisu se odazivali Uršulinomu pozivu da napadnu Tahija. Čine to prvenstveno oni koji su izravni sudionici Uršulina gospodarenja vlastelinstvom.

Urbar (sesionalni regist) i popis gornice (1566./1567.)

U urbaru (1566.) na susedgradskome dijelu vlastelinstva zabilježeno je nešto manje od tisuću kućanstava. Od toga kmetovi (u vrelu zabilježeni kao *coloni*) čine 46 %. (Adamček je izračunao da ih je bilo oko sedamdeset posto).¹³⁹ Na donjostubičkome dijelu od nešto više od četiristo kućanstava zabilježena je trećina kmetova i tek 2,4 % inkvilina, ali su vjerojatno i krčevnjaci (26 %) pripadali toj kategoriji.¹⁴⁰ Na susedgradskome dijelu vlastelinstva bilo je gotovo 3,5 puta više kmetova nego na donjostubičkome dijelu vlastelinstva.¹⁴¹ Najviše kmetova na susedgradskome posjedu držalo je jednu četvrtselišnu sesiju (54 %), ali znatan udio činili su i kmetovi s 1,5 do 2,5 četvrtselišne sesije (20 %). Na donjostubičkome posjedu većinu su činili kmetovi s pola četvrtselišne sesije (73 %), a preostalo su sačinjavali kmetovi s cijelim četvrtselištem. Struktura posjeda prema kategorijama podložnika na susedgradskome posjedu pokazuje da su kmetovi obrađivali 78 % obradivih oranica i 84 % livada i pašnjaka. (Usp. zemljovid 1. i tablicu 2.¹⁴²)

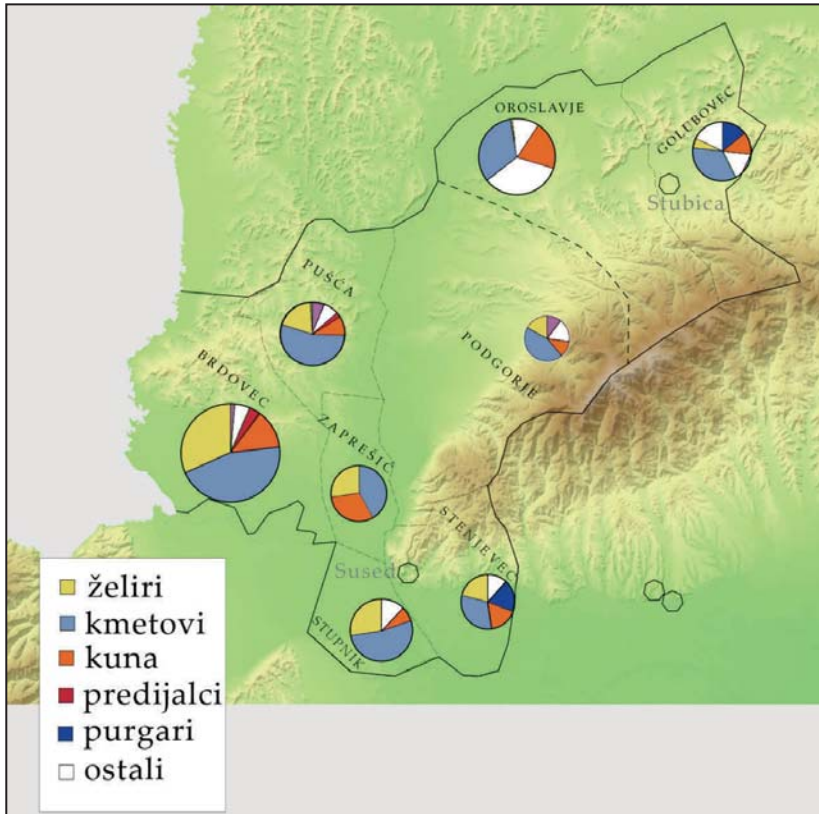
Zaključno, statistički podaci pokazuju da su kmetovi (*coloni*) najpotentnija kategorija podložnika na vlastelinstvu, da je susedgradsko vlastelinstvo bolje popunjeno te da bogatiji kmetovi i predijalci čine najsnažniju društvenu skupinu na tome dijelu posjeda. (Usp. tablicu 2.)

¹³⁹ Popisano je 450 vlastelinovih kmetova, potom još 64 kmeta koji su pripadali župnicima četiriju susedgradskih župa i osmorica koji su pripadali sitnim plemićima na posjedu. Prema popisu je na Susedgradu bilo još i 12 % kunovnjaka te 26 % inkvilina. Na Susedgradu su stanovnici podgrađa popisani kao *Coloni in oppido Sub Castro*, a zastupljeni su s 2,5 %. Na donjostubičkome podgrađu popisani su kao purgari, a zabilježeno ih je 21 (od toga četiri sitna plemića i slobodnjaka).

¹⁴⁰ Prema Adamčeku bilo ih je 55 %. Popisano je i 26 % krčevnjaka, samo dva posto inkvilina, 16 % kunovnjaka te pet posto purgara.

¹⁴¹ Usp. Brgles, "Stanovništvo i topografija", 233.

¹⁴² Inkvilini, kojih je bilo 26 %, držali su 25 % krčevina i samo 6,5 % površina oranica (Brgles, "Stanovništvo i topografija", 233).

Zemljovid 1. Struktura vlastelinstva prema urbarima iz 1566. i 1567. godine

Iako nije od presudne važnosti za temu članka, važno je napomenuti da je statistička analiza otkrila veliku diskrepanciju između podataka u urbarima i popisima poreza. Naime, podaci o podložnicima u urbaru (1566.) **ne podudaraju se s podacima u popisu poreza** iz 1566. godine. Popis poreza godine 1543. donosi podatak o 175 zabilježenih dimova na Susjedgradu i 76 na Stubici.¹⁴³ Popis iz 1566. godine donosi nove podatke: 185 dimova na Susjedgradu i 80 na Stubici. Porast broja dimova “sumnjivo” je ravnomjerno raspoređen, a usporedimo li podatke s onima u urbaru, dolazimo do ogromne disproporcije. Urbar donosi više od petsto popisanih kmetova na susjedgradskome i 132 na donjostubičkome posjedu. Različite je podatke gotovo nemoguće pomiriti i dovesti u vezu.¹⁴⁴ Na osnovi po-

¹⁴³ Samo za usporedbu, godine 1544. u popisu desetine zabilježeno je više od tisuću vinograda na Susjedgradu i gotovo petsto na Stubici. Registar desetine žitarica iz 1560. godine popisao je 697 podložnika na susjedgradskome i 378 na donjostubičkome posjedu. Popisi dike iz 1554. i 1555. godine donose isti broj dimova kao i popis iz 1543. godine.

¹⁴⁴ Postoji samo jedan model; uzmemo li u obzir samo kmetske sesije i ako izuzmemo sučije susjedgradskoga posjeda koje se nalaze uz rijeku Savu: brdovečku, zaprešićku i prekosavsku. Iako nema podataka o tome, objašnjenje bi mogla biti poplava zbog koje možda nisu popisani svi dijelovi posjeda. Ipak, vjerojatnijim se čini da je jednostavno riječ o procjeni ili dogovoru.

pisa dimova i regista crkvene desetine J. Adamček zaključuje da je početkom 60-ih na vlastelinstvu (na oba dijela) živjelo otprilike osamsto kmetskih obitelji.¹⁴⁵ Međutim, nije jasno je li pritom mislio na sve podložnike ili samo na prave kmetove. Naime, godine 1566. na susedgradskome posjedu živjele su 522 kmetske obitelji (Ubrojeni su kmetovi župa kao i kmetovi manjih kurija na vlastelinstvu.), a na donjostubičkome 132 (i još dvadeset purgarskih obitelji). Ukratko možemo zaključiti da su popisi dimova (i općenito popisi poreza) vrlo nepouzdan izvor za procjenu naseljenosti vlastelinstava u 16. stoljeću, ponajprije zato što nemamo precizan pojam o metodama popisivanja.¹⁴⁶

Usporedne podatke donose vlastelinski **popisi gornice** iz 1567. i 1574. godine¹⁴⁷ Stariji (iz '67.) nastao je u vrijeme zajedničke Tahijeve i komorske uprave, otprilike u isto vrijeme kada je nastao urbar. Ukupno je popisano 698 vinograda, ali popis najvjerojatnije nije sačuvan u cijelosti.¹⁴⁸ Mlađi registar gornice (1574.) sastavljen je nakon svršetka bune, a prije unutrašnje podjele posjeda te se dobro nadopunjava s popisom podložnika, koji je također sastavljen 1574. godine. Prema popisima gornice ukupno je prikupljeno pet tisuća vjedara gornice (oko 3.500 vjedara na susedgradskome i 1.500 vjedara na donjostubičkome posjedu).¹⁴⁹ Adamček potvrđuje da se toliko gornice nije pobiralo ni na jednome drugom vlastelinstvu u Slavoniji u 16. stoljeću.¹⁵⁰ O vrlo intenzivnoj proizvodnji govore i popisi **vinske desetine** i to već u prvoj polovici 16. stoljeća.¹⁵¹ **Ukupna proizvodnja** sredinom stoljeća mogla je iznositi između 20 i 25 tisuća hektolitara.¹⁵² Takva razina proizvodnje, uz relativno laku dostupnost različitim tržištima, opravdava izuzetno visoku cijenu koju je Tahy isplatio Batoryju za polovicu vlastelinstva.

Popis svjedoka u istrazi protiv Tahyja (1567.)

Sljedeći važan izvor jest popis svjedoka u istrazi protiv Franje Tahyja. Istragu su 1567. godine, u ime Kraljevske komore, proveli Gašpar Druškoci i Franjo Filipović, a navodni povod bile su pritužbe susedgradskih i donjostubičkih seljaka

¹⁴⁵ Adamček, "Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo", 169.

¹⁴⁶ Isti 170.

¹⁴⁷ MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 1, br. 11. (Objavljeno u: Adamček, "Građa", 31-90).

¹⁴⁸ Naime, na koncu vrela započinje popis vinograda u stenjevečkoj sučiji, odnosno stenjevečkome vinogorju (*promontorium Ztonyewecz*) gdje je zabilježen samo jedan vinograd (*Kwchier*), a ne spominje se ni jedno drugo vinorodno brdo sučije. Dio popisa preuzet je iz korpusa objavljenih vrela J. Adamčeka, a veći dio prepisan je (i provjeren) u izvornome zapisu.

¹⁴⁹ MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2; MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 1, br. 11.

¹⁵⁰ Adamček, "Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo", 159

¹⁵¹ Popis crkvene desetine iz 1544. godine pokazuje da je samo u brdovečkoj sučiji susedgradskoga vlastelinstva prikupljeno gotovo 1700 vjedara. (Usp. HR-NAZ – ACA – sv. 38, br. 14)

¹⁵² Adamček, "Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo", 159.

te visoka razna nasilja na vlastelinstvu.¹⁵³ Dokument je transkribirao i objavio I. Bojničić 1910. godine.¹⁵⁴

Tahyjevi grijesi, o kojima podložnici svjedoče, čine se pomalo “filtriranima.” Podložnici, naime, nabrajaju vlastelinove prijestupe koji bi osobito mogli zanimati suvlasnika vlastelinstva, Komoru odnosno cara Maksimilijana II. Tako se Tahyju kao osobit krimen predbacuje uzurpiranje prostorija na Susedgradu i Stubici (više od pripadajuće mu polovice), potom nedolično i nepotrebno nasilno ponašanje prema službenicima u komorskoj službi, plemićima i slobodnjacima te izbjegavanje podjele nekih vlastelinskih prihoda. Gotovo svi svjedoci potvrdili su da je Tahy potjerao neke podložnike s vlastelinstva te da je utjerivao izvanredna davanja. Većina je imala saznanja o ubojstvu i utamničenju Stjepana Vamosa, Ivana Sabe i podkaštelana Stjepana te o prisvajanju zajedničkih prostorija u utvrdi i kaštelu. Dvije trećine ispitanih potvrdilo je da je Tahy davao posjede protjeranih podložnika svojim službenicima. U analizi dokumenta krenuli smo od hipoteze da su u istrazi sudjelovali podložnici koji su u načelu bili protiv Tahyja. Činilo se vjerojatnim i da je u istrazi sudjelovao velik dio pobunjeničke skupine koja je 1565. godine istjerala Tahyjevu obitelj s vlastelinstva, odnosno onih 619 popisanih podložnika u optužnici bana Erdödyja. Te su pretpostavke potvrđene usporednom analizom vrela.

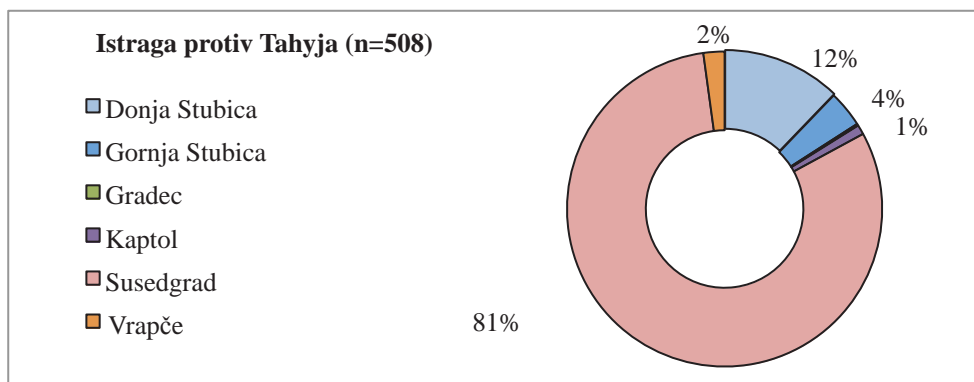
Istraga protiv Tahyja započela je 1. srpnja 1567. godine na Kaptolu gdje su ispitani prvi svjedoci.¹⁵⁵ Uslijedilo je “kolektivno” svjedočenje gričkih građana. Podno Susedgrada istražitelji su najprije ispitali Gašpara Vrečkovića (špana u Rakitju), pušćanskoga župnika Antuna Knežića (*Kneschych*) i brdovečkoga seoskog suca Ivana Horvata (*Horwath*), zatim Petra Teura (*Thewor*) te brdovečkoga župnika Ivana. Nakon ispitivanja spomenutih prvih (i vjerojatno najuglednijih) deset svjedoka, istražitelji su 3. srpnja krenuli na područje brdovečke sućije, a potom su pošli u pušćansku i podgorsku pa na područje Donje Stubice. Nakon nekoliko dana vratili su se na područje Susedgrada i završili ispitivanja u Stenjevcu. Ukupno je zabilježeno svjedočanstvo 508 svjedoka. Usporedbom toga popisa s urbarom (iz 1566.) utvrđeno je da je najvećim dijelom riječ o kmetovima, i to uglavnom sa susedgradskoga posjeda (81 %).

¹⁵³ Istragu, koja je provedena sredinom 1567. godine, inicirala je *Ugarska kraljevska komora*. Svjedočilo je ukupno 508 svjedoka, najvećim dijelom podložnika susedgradskoga i donjostubičkoga vlastelinstva te nekoliko plemića, svećenika i predstavnika Slobodne kraljevske općine na Griču te kaptolskih posjeda. Dokument se nalazi u Nadbiskupijskome arhivu u Zagrebu (HR-NAZ – *Acta loci credibilis*, ser. I, br. 258), a transkribirao ga je i objavio V. Klaić.

¹⁵⁴ Ivan Bojničić, “Preslušavanje svjedoka proti susjedgradskom silniku Franji Tahiju 1567”, *Vjesnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva* 12 (1910): 16-47.

¹⁵⁵ *Mykwlych, Dombrensis, de Heressyncz, Welykynus, Zondy*. Bojničić “Preslušavanje svjedoka”, 19-20.

Graf 3. Svjedoci u istrazi protiv Tahyja 1567. godine. Podjela prema dijelu posjeda s kojega dolaze.

Najzastupljenija seoska sučija bila je brdovečka, kojoj je pripadalo 174 svjedoka (34 %).¹⁵⁶ Od 411 svjedoka sa susedgradskoga posjeda, čija su imena zabilježena u istrazi protiv Tahyja, 255 ih je identificirano i u urbaru iz 1566. godine. S donjostubičkoga dijela posjeda u optužnici se nalaze 62 imena, od kojih je 53 identificirano u urbaru donjostubičkoga vlastelinstva iz 1567. godine. Drugim riječima, identificirano je ukupno 85 % popisanih podložnika.

Najbolje zastupljena kategorija podložnika u istrazi protiv Tahyja (1567.) bili su kmetovi (*coloni*). U istrazi je sudjelovalo najmanje 40 % svih susedgradskih kmetova te 25 % kunovnjaka i 10 % želira (podaci su dobiveni na temelju identifikacije imesko-prezimenske formule, uspl. tablicu 2).¹⁵⁷ Od 63 svjedoka s donjostubičkoga dijela posjeda 27 su identificirani kao kmetovi. Najistaknutija društvena skupina na donjostubičkome posjedu, među svjedocima u istrazi protiv Tahyja bili su purgari i kmetovi. Među svjedocima je identificirana trećina svih purgara, 20 % svih donjostubičkih kmetova, 17 % kunovnjaka te samo 3 % gornjaka (usp. tablicu 2).¹⁵⁸

¹⁵⁶ Udio brdovečkih podložnika na susedgradsko-donjostubičkome vlastelinstvu bio je 26 %.

¹⁵⁷ Veći broj predijalaca vjerojatno nije bio na vlastelinstvu u vrijeme provođenja istrage pa je njihov udio neočekivano nizak. (Imena samo četvorice od trinaest brdovečkih predijalaca zabilježena su u istrazi.)

¹⁵⁸ Navedeni podaci kvantificirani su usporedbom podataka u *susedgradskome urbaru* iz 1566. godine i *donjostubičkome urbaru* iz 1567. godine. Urbar susedgradskoga posjeda iz 1566. godine sastavljen je neposredno nakon uvođenja komorske uprave nad polovicom vlastelinstva u vlasništvu Uršule Meknicer. Drugu polovicu vlastelinstva držao je Franjo Tahy. Zajedno s donjostubičkim urbarom čini cjelinu. U urbaru su popisani svi podložnici (kućedomaćini), a zabilježena je i veličina njihovih posjeda: oranica, pašnjaka i livada. Usp. MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2. Ukupno je na susedgradskom dijelu vlastelinstva popisano 976 podložnika, a na donjostubičkome 420.

Tablica 2. Podložnici koji su 1567. godine svjedočili u istrazi protiv Tahyja, a identificirani su u urbaru susedgradskoga i donjostubičkoga posjeda iz 1566. godine prema kategorijama

Usporedba podataka o kategorijama podložnika u urbaru susedgradskoga posjeda s podacima u istrazi protiv Tahyja					
KATEGORIJA PODLOŽNIKA	UKUPNO U URBARU	IDENTIFICIRANI U ISTRAZI PROTIV TAHYJA ¹⁵⁹	%	SUDJELOVALO U IZBACIVANJU TAHYJEVE OBITELJI (UDIO U URBARU). ¹⁶⁰	PROSJEČNA VELIČINA SESIJE (JUT.)
PREDIJALCI	17	6	35,3%	10 (58,8%)	14,8
KMETOVI (COLONI) >1,5 SESIJE	92	54	58,7%	64 (69,6%)	20,6
KMETOVI (COLONI) S JEDNOM SESIJOM	245	93	37,9%	152 (62%)	11,7
KMETOVI (COLONI) S POLA SESIJE	118	39	33,6%	42 (35,6%)	7,3
COLONI IN OPPIDO SUB CASTRO ZOMZED.	24	1	0,04%	0	3,45
KUNOVNJACI	114	29	25,4%	13 (0,11%)	5,3
INKVILINI	254	26	10,2%	9 (0,03%)	2,2

Usporedba podataka o kategorijama podložnika u urbaru donjostubičkoga posjeda s podacima u istrazi protiv Tahyja			
KATEGORIJA PODLOŽNIKA	UKUPNO U URBARU	IDENTIFICIRANI U ISTRAZI PROTIV TAHYJA	(%)
PURGARI	21	6	28,6%
KMETOVI (COLONI) S CIJELOM SESIJOM	35	8	22,9%
KMETOVI (COLONI)S POLA SESIJE	97	19	19,6%
KUNOVNJACI	70	12	17,1%
GORNJACI I INKVILINI	34	1	2,9%
KRČEVNJACI	118	4	3,4%

¹⁵⁹ Podaci su dostupni samo za susedgradsko vlastelinstvo.

¹⁶⁰ Prema optužnici bana Erdödyja (1565.)

Tablica 2. pokazuje da su najzastupljenija društvena skupina među svjedocima u istrazi protiv Tahyja (1567.) na susedgradskome vlastelinstvu bili kmetovi čije su sesije bile višestruko veće od prosječne četvrtselišne (od 1,5 do 2,5 četvrtselišne sesije), kojih je u istrazi svjedočilo 54 (odnosno 58,7 %). Zahvaljujući podacima o veličini oranica – koji nažalost nisu dostupni za donjostubički dio posjeda – vidimo da je ta skupina ujedno držala i najprostranije oranice, što je sasvim očekivano (prosječno su držali 20,6 jutara oranica). Na donjostubičkome posjedu, pak, najzastupljenija skupina među svjedocima u istrazi protiv Tahyja bili su purgari (šest od ukupno popisanih 21, odnosno 28,6 %).

Kvalitativna analiza podataka

Korpus navedenih vrela objedinjen je u jedinstvenoj podatkovnoj tablici, koja je oblikovana u programu MS Excelu. Kako bismo na najbrži mogući način identificirali i izdvojili imena koja se pojavljuju u dva ili više različitih popisa, sva osobna imena najprije su standardizirana (uz pomoć logičkih funkcija u programu), a potom je isto učinjeno i s priimcima.¹⁶¹ Standardizirani oblici imena i priimaka (prezimana) potom su komparirani i korelirani uz pomoć spomenutih logičkih funkcija. Na taj je način relativno brzo i gotovo automatizirano riješen problem identifikacije imena (odnosno pronalaženja identičnih imensko-prezimskih formula) u različitim popisima. Tako ćemo ista imena identificirati, primjerice, u optužnici bana Erdödyja, potom u sesionalnoj regesti, regesti gornice i drugim vrelima. Najvažniji i najdetaljniji je popis svjedoka (i svjedočenja) u istrazi Kraljevske komore protiv Tahija. U tome su vrelu zabilježeni pojedinci koji su svjedočili o svome odnosu s Tahijem te davali iskaze o njegovome ponašanju prema drugim podložnicima, stoga pretpostavljamo da je riječ o dijelu podložnika koji su bili najmanje zadovoljni Tahijem.

¹⁶¹ Taj je postupak olakšan činjenicom da sam tijekom višegodišnjih istraživanja povijesne antroponimije na Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovje oblikovao obilnu bazu različitih likova osobnih imena i priimaka.

Tablica 3. Primjer identifikacije imensko-prezimenske formule u različitim vrelima

Ime i prez.	Služba/ kategorija	Toponim	Erdödyjeva tužba (1565.)	Urbar i gornica (1566.)	Istraga protiv Tahya (1567.)	Uhvaćeni i odvedeni na ispitivanje (1573.)	Popis podložnika i gornica (1574.)
Franjo Aras	predijalac	Gornji Šenkovac	<i>Francisco Arras</i>	<i>Franciscus Arras</i>			
Nikola Bartolić	kmet	Zaprešić		<i>(Lucas) Bartholych</i>	<i>(Lucas) Bartholych</i>	<i>Micula Bartholych,</i>	<i>Nicolaus Bartholych</i>
Petar Bedečić	pediti, pixidariis	Brdovec	<i>Petrus Bedechych</i>	<i>Peter Berdechych</i>	<i>(Matthias) Bedechych</i>		<i>(Mathe) Bedechich</i>
Bedeck Bezjak	predijalac	Prigorje	<i>Bedeck Bezyak</i>	<i>Bezyak</i>			<i>(Gregorius) Bezyak</i>
Gašpar Benedeković	kmet	Hruševac Pušćanski	<i>Gasparo Bedeowycz</i>	<i>Gaspar Bedeowych</i>	<i>Gaspar Bedeowych</i>	<i>Caspar Bendekhouicz</i>	
Pavao Birić	preco	Zdenci	<i>Paulo Byrycz</i>	<i>Paulus Byrycz</i>			
Luka Blažević	predijalac	Donji Šenkovac	<i>Luca Blazewycz</i>	<i>Blazewycz</i>	<i>Blasewych</i>		
Nikola Bošnjak	predijalac	Prigorje	<i>Nicolao Bosnyak</i>	<i>(Stephan) Bosnyak</i>			
Filip Cebenić	kmet	Jablanovec	<i>Philippo Czeben</i>	<i>Philypus Czeben</i>	<i>Philipus Czebenych</i>		
Ivan Čačković	predijalac	Donji Šenkovac	<i>Joannes Chachkowych</i>	<i>Joanne Cacyko</i>			<i>Joannes Chachkowich</i>
Juraj Dobković	<i>vilicus</i>	Jablanovec	<i>Gregorio Dobkowych</i>	<i>Gregor Dopkowych</i>	<i>Gregor Dobkowych</i>		<i>Dobkowich</i>
Vincencije Drempetić	kmet	Hižakovec	<i>Vincentio Drempethych</i>	<i>V. Drempetycz</i>	<i>V. Drempethych</i>		<i>Wynczek Drempetich</i>
Grgur Drvodelić		Brdovec				<i>Gregor Dervodilych</i>	
Andrija Dugan	predijalac	Otovečko	<i>Andreas Dugan</i>	<i>Andreas Dugan</i>	<i>Andreas Dugan</i>		
Juraj Dvoranić	predijalac	Kraj	<i>Thoma Dwranych</i>	<i>Georg Dworanych</i>	<i>G. Dworanych</i>		
Andrija Folnegović	purgar	Donja Stubica		<i>Andreas Folnogewych</i>	<i>Andreas Folnogyewych</i>		<i>Andreas Folnogiewich</i>
Matija Fistrić	predijalac	Trstenik	<i>Mathia Fysthrych</i>	<i>Mathias Fysthrych</i>			
Jakob Gašparić	sudac	Pušća	<i>Jacobo Gasparycz</i>	<i>Iacobus Gasparych</i>	<i>Iacobus Gasparych</i>		
Ivan Gerbec	kmet	Dolac (Brd.)	<i>Nicolao Gerbycz</i>	<i>Ioannes Gerbecz</i>	<i>Iwan Gerbecz</i>	<i>Ivan Garbecz</i>	
Juraj Gersačić	kmet	Novaki	<i>Georgio Gersethych</i>	<i>Georgius Gersachych</i>	<i>G. Gerssethych</i>	<i>Jurco Gerschazicz</i>	<i>(Valentinus) Gersechich</i>
Matija Gulić	kmet	Brdovec	<i>Mathia Gulitsch</i>	<i>Matthias Gwlez</i>	<i>Mathia Golecz</i>	<i>Mathia Gulitsch</i>	<i>Mathe Gwlez</i>
Gušetići		Kraj		<i>Martinus Gwzethych</i>		<i>Michael Gwssetych</i>	<i>relicta Gwzethicke</i>
Gregor Medved	kmet	Pojatno	<i>Gregorio Medwed</i>	<i>Gregor Medwed</i>	<i>Gregorius Medwed</i>		<i>(Paulus Medwedych)</i>
Martin Sirotko	kmet, preco	Kupljenovo	<i>Martino Zyrothka</i>	<i>Martin Zyrothka</i>	<i>Martinus Zyrothka</i>		<i>Martinus Zyrothka</i>
Ivan Turković	kmet, sudac	Zaprešić	<i>(Luca?) Twrkowych</i>	<i>Iwan Twrkowych</i>	<i>Joannes Thwrkowych</i>	<i>Juuan Turkhouitsch</i>	<i>(Janthol) Twrkowych</i>

Tko se buni pod Susedgradom i Donjom Stubicom?

U istrazi koju su 1567. godine protiv Franje Tahyja vodili predstavnici Kaptola, svjedoci su popisani imenom i prezimenom. U dokumentu potvrđuju nekoliko optužbi, koje su uglavnom podrobno opisane na početku dokumenta. Optužbe za protjerivanje kmetova bez opravdanoga razloga ponavljaju gotovo svi ispitani kmetovi, većina potvrđuje da su čuli ili da o tome znaju, a samo ih šesnaest napominje da je osobno svjedočilo izbacivanjima. Za ubojstvo podkaštelana Stjepana čulo je 442, a osobno svjedočilo dvanaest svjedoka. Budući da su svjedoci na taj način zapravo javno istupili protiv svoga vlastelina, možemo pretpostaviti da su aktivno sudjelovali ili barem podržavali borbu protiv Tahyjeve vlasti. Da je tome tako, potvrđuje i vrlo visoka podudarnost imena koja se pojavljuju u prvoj i drugoj Erdödyjevoj optužnici (1565.) s imenima navedenima u istrazi protiv Tahyja (1567. godine). Ta usporedba postavlja jednu društvenu skupinu u fokus istraživanja: **predijalce** na Susedgradu, preciznije, u brdovečkoj sučiji. U banovim optužnicama popisana su imena gotovo svih predijalaca. U prvoj fazi sukoba Heningovci (klan suprotstavljen Tahyju i njegovim saveznicima) koristili su svoje službenike (kaštelane, vratare, puškare itd.), a imali su podršku sudaca seoskih sučija i vesnika, pa čak i nekih župnika. Općenito, najbolje zastupljena društvena skupina podložnika u borbi protiv Tahija bili su kmetovi (a na donjostubičkome posjedu i purgari). Najslabije su bili zastupljeni želiri, inkvilini i podložnici koji su radili na alodijalnim posjedima, odnosno najniži sloj podložnika. Na donjostubičkome posjedu najslabije je bila zastupljena kategorija krčevnjaka. Njihova je zastupljenost u spomenutim dokumentima znatno niža od udjela koji im je pripadao prema sesionalnoj registri.

Župnici

Područje susedgradskoga vlastelinstva podijeljeno je na četiri župe čija su središta bila u Stenjevcu, Poljanici, Brdovcu i Pušći. Sva četvorica župnika bili su u određenome trenutku u sukobu s Tahyjem, a neki od njih čak su i pomagali pobunjenicima.

U istrazi protiv Franje Tahyja 1567. godine već na petome mjestu nalazi se ime brdovečkoga župnika Ivana (*honor. dom. Joannes plebanus eccl. Sancti Viti de Berdowcz*).¹⁶² Za njega je Ilija Gregorić tijekom istrage u Grazu, odgovarajući na pitanja isljednika, tvrdio da je bio jedan od pismenih ljudi koji su pomagali pobunjenicima, savjetovali, pisali pisma i zahtjeve.¹⁶³ Stenjevečki župnik Mihael (*Mi-*

¹⁶² Adamček, "Grada", 247;

¹⁶³ Prema Iliji Gregoriću on je bio jedan od savjetnika pobunjenih kmetova (u odgovoru na 8. pitanje Gregorić govori: "*Haissen mit nahmen Iuan Turkohowytch, des Tahi Ferrennzen vnderthann, Iuan Mathkalitsch, Paul Pratschitsch und der Pfarheer von Partabitsch seyen zu ihnen zu Rath ganngen*" (usp. Rački, "Grada", 290). Adamček čak smatra da se ustaničko sastajalo u kući brdovečkoga župnika

chaele Plebanws dicto de Zthanyocz) spominje se već u prvoj Erdödyjevoj istrazi (1565. godine).¹⁶⁴ U dokumentu nije zabilježeno njegovo prezime, ali znamo da je riječ o **Mihaelu Bučiću**, jednome od prvih reformatora u Zagrebačkoj biskupiji.¹⁶⁵ Nakon druge velike oružane pobune 1567. godine Tahy je tužio Bučića za pomaganje i poticanje podložnika na pobunu, a Bučić je odgovorio protutužbom.¹⁶⁶ Stenjevečku župu napustio je ubrzo nakon svršetka druge pobune te je pobjegao u Međimurje. Adamček tvrdi da je otišao na posjede obitelji Zrinskih, u Belicu gdje je bio župnik do 1571. godine.¹⁶⁷ Biskup Drašković ekskomunicirao ga je na sinodi 1574. te je naredio da se unište njegove knjige. Novi stenjevečki župnik **Toma**, koji je vjerojatno naslijedio Bučića, također se sukobio s Tahyjem,¹⁶⁸ a u istrazi protiv Tahyja svjedočio je i podgorski župnik **Stjepan** (*Stephanus plebanus de Podgorya*), koji je naveo da mu je Tahy oteo kmetove. Štoviše, bio je i ispovjednik ubijenoga susjedgradskog podkaštelana Stjepana. Napomenuvši tu činjenicu tijekom istrage, zacijelo je želio naglasiti da je imao dobar uvid u sve što se događalo na Susjedgradu. Pušćanski župnik **Antun Knežić** (*Kneschych*) u

(Adamček, "Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine", 106). On, međutim navodi drukgačije ime brdovečkoga župnika: Ivan Babić (Adamček, "Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine", 126).

¹⁶⁴ Usp. Adamček, "Građa", 179, 183.

¹⁶⁵ Pretpostavlja se da je Bučić godine 1565. tiskao svoj prvi teološki rad "*Contra realem praesentiam Corporis Christi in Eucharistiae sacramento*" (*Protiv stvarne prisutnosti tijela i krvi Kristove u sakramentu Euharistije*) u kojemu problematizira dogmu vezanu uz transsupstanciju. Rasprava je završena nakon što su o toj problematici oblikovane konačne odredbe u okviru Tridentskoga koncila.

U novim istraživanjima trebalo bi pobliže istražiti vezu između društvenih nemira i širenja reformacije. Veza između Njemačkoga seljačkog rata 1525. godine i početnoga razdoblja reformacije učestalo je istraživana u njemačkoj historiografiji (usp. Blickle, *Die Revolution von 1525*, 114–117). O mogućemu širenju takvih ideja usp.: Josip Žontar, "Mihael Gaismar in Hrvatsje", *Zgodovinski časopis. Zwitterjev zbornik* (1965): 205–225. Prezime Bučić ne spominje se na širem području Stenjeva u prvoj polovici 16. stoljeća. Godine 1574., neposredno nakon nemira na vlastelinstvu i nakon Mihajlova odlaska (ili bijega), nalazimo nekoga Blaža Bučića (*Blas Bwchych*), vlasnika vinograda u Jagodišću. Usp. popis polovice gornice s posjeda obitelji Hening: *MOL – Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2. fol. 42.

¹⁶⁶ Parnicu protiv stenjevačkoga župnika Bučića obradio je V. Klaić (usp. Klaić, Vjekoslav, "Mihajlo Bučić i Franjo Tahy (1565. – 1571.)", *Nastavni vjesnik* 30 (1920): 477–478).

Ispravu u kojoj su zabilježeni odgovori dijela svjedoka saslušanih u parnici donosi J. Adamček (Adamček, "Građa", 246–249; *Attestationes pro parta magnifici domini Francisci Tahy contra Michaellem plebanum in Sztenyevecz*). Saslušanje svjedoka u parnici koju je protiv Bučića pokrenuo Tahy, odnosno koncept toga dokumenta, nastao je u studenome 1567. godine. Svjedočili su, primjerice, brdovečki župnik Ivan i bistranski kmet Mihael *literat* Lojević, koji poslije podržavaju pobunjenike protiv Tahija. Na Tahyjevu tužbu Bučić je odgovorio protutužbom (usp. NAZ – ALC – series I, litt. B., br. 264: *Attestationes pro Michaelle praesbitero Buchych contra dominum F. Tahy 1567*). U dokumentu se spominje i pljačka te oštećivanje župnoga dvora (za koje Tahi optužuje Turke).

¹⁶⁷ U Koncept optužnice, koju je protiv Heningovaca (zbog izbacivanja Tahyja) 1568. godine sastavio Blaž Io spominje se "*Michael presbiter tunc plebanus in Sthanocz nunc vero in Nedewcze parochus existens*" (Adamček, "Građa", 260). Prema tome dokumentu može se zaključiti da je Bučić 1568. godine bio župnik u Nedeljancu. To potvrđuje i jedan dokument pisan Bučićevom rukom iz rujna 1579. godine, koji se nalazi među spisima obitelji Zrinski.

¹⁶⁸ Adamček, "Građa", 301–302.

istrazi je svjedočio o Tahyjevom prisiljavanju kmetova da napuste svoje sesije.¹⁶⁹ Stubički se župnik ne spominje kao svjedok, ali ga sitni plemić Juraj Raškaj (*Raskay*) spominje u svome svjedočenju kada govori o Tahyjevom otimanju župnikovih vinograda. Spominje se i u popisu gornice stubičkoga vlastelinstva.¹⁷⁰ U istrazi protiv Tahyja sudjelovao je čak i župnik crkve Sv. Križa u Vrapču, kaptolskome posjedu na istočnim granicama susedgradskoga vlastelinstva.¹⁷¹

Iz riječi koje je za vrijeme pobune jedan od pobunjeničkih kapetana, Pavao Šterc, uputio opatu samostana u Jurkloštru, moglo bi se zaključiti da su pobunjenici općenito promišljali o ulozi svećenstva u njihovoj borbi, a možda su čak i slušali o nužnosti reformiranja crkve. Tako Šterc govori opatu da svećenici ne bi smjeli sa svojih propovjedaonica govoriti o nametima, trideseticama i drugim daćama, nego bi morali širiti Božju riječ.¹⁷²

Sitno plemstvo i službenici vlastelinstva

Službenici (oficijali) su svi pojedinci koji su obavljali neku dužnost na vlastelinstvu (provizori, kaštelani, vratari, mesari i tako dalje). Za razliku od susedgradskoga posjeda – na kojemu su gotovo svi službenici, predijalci, suci i vesnici sudjelovali u akcijama protiv Tahyja – na donjostubičkomu dijelu vlastelinstva među pobunjenicima se nalaze tek trojica službenika. **Toma Sudec** je oroslavski seoski sudac i Tahyjev provizor stubičkoga kaštela,¹⁷³ a **Bartol Kranjec**¹⁷⁴ i **Mar-**

¹⁶⁹ Bojničić, "Preslušavanje svjedoka", 23-24.

¹⁷⁰ *Joannes presbiter* (HR – HDA – fond 706 – sv. I, br. 35).

¹⁷¹ Adamček, "Građa", 248.

¹⁷² "Von wegen dass sy Tacz, Leibvnnnd adnere Steuer auf den Canzeln, da mann gottes wort solte verkhünden" (Rački, "Građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573", 186).

¹⁷³ Provizor donjostubičkoga kaštela Toma Sudec (*Zodecz*) osobno je svjedočio o Tahyjevome prisiljavanju kmetova da napuste vlastelinstvo i prisustvovao napadima na njih. Prema popisu gornice donjostubičkoga posjeda iz 1567. godine Sudec je imao čak četiri vinograda na nekoliko stubičkih gorica. U Kurencima je obrađivao dva vinograda, a gornica je iznosila ukupno četiri vjedra i četiri pinte (više od 250 litara), za vinograd na Kapelščaku davao je dva vjedra, a za onaj u Reki jedno i pol vjedro. U urbaru je zabilježen i njegov sin Mihael Sudec ("*Michael filius Thome Zodecz*" (Adamček, "Građa", 52), koji je držao krčevinu negdje na području Oroslavja (usp. Bojničić, "Preslušavanje svjedoka", 35). Zanimljivo je da se u tužbi protiv Tahyja spominje i njegova supruga Katarina (*honesta Catarina, consors Thomae Zodecz*), koja je svjedočila (i vjerojatno osobno prisustvovala) Tahyjevomu nasilju te otimanju jedne krave i 32 vjedra vina (usp. Adamček, "Građa", 178–189). Tomino je ime zabilježeno u banovoj optužnici "*Oroslawya, Thomas Zodecz iudice Inferioris processus Also Wydek dicti*" (Adamček, "Građa", 178-184).

¹⁷⁴ Barić Kranjec (*Kranyecz*) bio je vlastelinski pekar, a iz citata "*Pistor panis pro parte Sue Maiestatis*" jasno je da je bio u službi Kraljevske komore (MOL – Urbaria et Conscriptioes – sv. 1, br. 11, fol. 5). Držao je i dva vinograda u Selnici i Lepoj Vesi. Ukupno je prikupljeno 5,5 vjedra gornice, odnosno gotovo 350 litara. Ukupna je proizvodnja na njegovu vinogradu, dakle, mogla biti veća od oko 35 hektolitara (MOL – Urbaria et Conscriptioes – sv. 1, br. 11, fol. 116, 117).

tin Milek¹⁷⁵ bili su u službi komorskoga dijela vlastelinstva. Uz njih u pobuni sudjeluju još trojica istaknutih seoskih sudaca: **Ivan Mogaić** (*Magaych, Mwgaych, Magaicz, Magarisch*).¹⁷⁶ **Mihael Martinić** (*Martinych*, gornjostubički sudac)¹⁷⁷ i **Mihael Tresec** (*Trezecz*, donjostubički prečo).¹⁷⁸ U urbaru donjostubičkoga vlastelinstva ukupno je popisano 26 službenika. Spominju se još i razni službenici (vratari, pekari, trgovci, stražari, alodijatori, kaštelani i drugi) ali samo se imena spomenute trojice mogu identificirati u preostalim istraženim izvorima.

Službenici na susedgradskome posjedu bili su mnogo aktivniji u nemirima. **Franjo Aras**, koji je bio susedgradski službenik – *telloniator* – možda i predijalac iz Gornjega Šenkovca, prema popisima gornice i crkvene desetine držao je u brdovečkoj sučiji dva vinograda iznadprosječne veličine.¹⁷⁹ Sudjelovao je i u istjerivanju Tahyjeve obitelji 1565. godine. **Petar Bedečić** bio je *peditibus pixidariis*, a ime mu je zabilježeno već u prvoj Erdödyjevoj tužbi, što znači da je bio među najistaknutijim pojedincima u prvoj pobuni (1565. godine).¹⁸⁰

Među službenike vlastelinstva koji su se poslije istaknuli kao pobunjenici možemo svrstati i **Nikolu Kupinića**, koji je identificiran tijekom saslušanja uhvaćenih seljaka kao jedan od vođa pobune (*Mikolycza Copenitsch*, jedan od dvanaest “*habtleuta*”).¹⁸¹ Među svjedocima u istrazi spominje se samo Martin Kupinić (*Kopynych*).¹⁸² Godine 1569. služi kod Tahyja kao vratar (*portarius*). Prezime Kupinić spominje se na području Brdovca i nakon bune, godine 1574. (*Ioannes Kwppinich*). Prema mišljenju J. Adamčeka Nikola Kupinić bio je “*siromašan seljak*,” koji je 1569. godine služio kod Tahyja kao vratar.¹⁸³

¹⁷⁵ Martin Milek (*Mylek*) bio je viceprovizor komorskoga dijela vlastelinstva (*Viceprouisor pro parte Suae Maiestatis*).

¹⁷⁶ Oroslavski sudac, prema iskazima uhvaćenih seljaka, bio je jedan od najvažnijih članova ustaničkog vijeća (usp. Rački, “Građa”, 295). Prema urbaru iz 1567. godine držao je polovicu četvrtselišne sesije. Prema popisu gornice, Mogaići su držali vinograde na goricama Jazveščaku i Lipovcu, a ukupno su proizveli najmanje 65 vjedara vina. Godine 1574. neki Juraj Mogaić (*Magaych*) drži vinograde na Štefandolu (Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 38; MOL – *Urbaria et Conscriptioes* – sv. 1, br. 11, fol. 116; Rački, “Građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573”, 295, 302; HR – HDA – fond 706 – sv. 1, br. 35, litt. 50, fol. 3).

¹⁷⁷ MOL – *Urbaria et Conscriptioes* – sv. 1, br. 11, fol. 125; Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 35 (svjedok br. 276).

¹⁷⁸ Tresec se spominje već 1560. godine u popisu crkvene desetine (HR–NAZ–ACA – sv. 21, br. 2, fol. 19); HR–HDA – fond 706 – kut. 1, br. 35, fol. 3; Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 35 (svjedoci br. 275, 276, 277).

¹⁷⁹ Gornica je na Arrasovim vinogradima iznosila ukupno 9 vjedara, dakle, proizvodio je više od 55 hektolitara mošta godišnje (usp. MOL – *Urbaria et Conscriptioes* – sv. 51, br. 2, fol. 2, 52).

¹⁸⁰ Usp. Adamček, “Građa”, 179.

¹⁸¹ Rački, “Građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573”, 290.

¹⁸² Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 27.

¹⁸³ Adamček, “Seljačka buna”, 123.

Jedan od najuglednijih podložnika vlastelinstva bio je brdovečki vesnik i seoski sudac **Ivan Horvat**. Pridjevak (prezime) Horvat jedno je od najučestalijih na susedgradskome posjedu te je nekoliko pojedinaca istoga imena i prezimena zabilježeno u raznim vrelima. Spomenuti je seoski sudac Ivan Horvat živio u Prigorju gdje je držao je dvije četvrtselišne sesije.¹⁸⁴ Prema svjedočenju Ilije Gregorića Horvat je prikupljao novac te sastavljao pravila za pobunjenike (*alle Ordnung*).¹⁸⁵ Zbog bolesti nije sudjelovao u oružanoj pobuni, ali je poslao svoga brata.¹⁸⁶ Preostali susedgradski seoski suci, koji su bili aktivni u raznim fazama pobune, bili su pušćanski seoski sudac **Luka Kruhopek**,¹⁸⁷ prečo **Pavao Birić**,¹⁸⁸ podgorski vilik **Grgur Dobković**,¹⁸⁹ stenjevečki vesnik **Valentin Kranjec**¹⁹⁰ i zaprešički sudac **Mihael Turković**.¹⁹¹ U raznim aktivnostima povezanim s nemirima na vlastelinstvu spominju se još i stenjevečki prečo **Juraj Krajačić** (*Krayachych*),¹⁹² potom sudac i vesnik u Stupniku **Nikola Oldić** (*Oldych*),¹⁹³ sudac i vesnik iz Novaka **Martin Berković** (*Berkowych*),¹⁹⁴ drugi sudac u Podgorju **Luka Selniković**

¹⁸⁴ Usp. MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2, fol. 25.

¹⁸⁵ Rački, “Građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573”, 297.

¹⁸⁶ Prema Gregoriću Horvat je sakupljao novac i za pobunjenike izradio sva pravila (*alle Ordnung*), ali zbog bolesti nije sudjelovao u ustanku, nego je poslao svoga brata. U istrazi nakon ugušivanja pobune spominje se Ivan Glatki, koji je bio Tahijev kaštelan (*Burggraff*). On obavještava Iliju, s kojim se pobratimio, o svim događajima na Susedu. (Usp. Rački, “Građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573”, 297).

¹⁸⁷ *Luca Krwhopek* godine 1567. bio je sudac pušćanske općine (MOL – *Urbaria et Conscriptiones* – sv. 51, br. 2, fol. 147). Imao je kuću u Pustodolu te čak tri vinograda u Kupljenovečkim goricama i na Koščakovcu. U Pustodolu su uz njegovu sesiju živjela još dvojica Kruhopeka, čije su sesije zajedno imale više od trideset jutara (tri četvrtselišta) i dva vinograda (MOL – *Urbaria et Conscriptiones* – sv. 51, br. 2, fol. 25, 36).

¹⁸⁸ Pavao Birić (*Byrycz*) iz Zdenaca kod Brdovca bio je prečo brdovečke seoske sučije (MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2, fol. 76).

¹⁸⁹ *Gregor Dobkowych*, vilik iz Jablanovca u podgorskoj sučiji. U posjedu je držao jedno četvrtselište s 11,5 jutara oranica i čak sedamnaest jutara livada i pašnjaka (MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2, fol. 165). Zabilježen je u drugoj Erdödyjevoj tužbi i u sesionalnoj regesti (usp. Adamček, “Građa”, 178-189).

¹⁹⁰ *Kranyecz* je bio vesnik stenjevečkoga župnika. Podržavao je pobunjenike te je dao izjavu u istrazi protiv Tahyja (NAZ – ACA – sv. 21, fol. 170; Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 40).

¹⁹¹ Ivan *Trwkowych* bio je sudac zaprešičke sučije te je sudjelovao u svim akcijama protiv Tahyja. U vrijeme pobune spominje se kao jedan od kapetana ustaničke vojske (Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 38; Adamček, “Seljačka buna”, 123). Ivanova je sesija uključivala šesnaest jutara oranica te šest jutara livada i pašnjaka, a sesija Mihajla Turkovića (odmah pokraj Ivanove) bila je tek nešto manja. Uz to je svaki držao i po jedan vinograd (MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 52, br. 2); Godine 1574. u Zaprešiću se spominju kmetske sesije Jantola i Mihaela Turkovića (Adamček, “Građa”, 106).

¹⁹² Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 41; Adamček, “Građa”, 119; Ime Jurja Krajačića zabilježeno je i 1574. godine (HR-NAZ-ACA – sv. 21, br. 2, fol. 24v).

¹⁹³ Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 42; MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 52, br. 2, fol. 240.

¹⁹⁴ Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 43; MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 52, br. 2, fol. 230; Adamček, “Građa”, 121, 187.

(*Zelnykowych*),¹⁹⁵ pa čak i sudac kaptolskoga posjeda u Vrapču **Petar Frančević** (*Franchewych*).¹⁹⁶ U tužbama i drugim dokumentima koji svjedoče o nezadovoljstvu F. Tahyjem zabilježena su i mnoga imena nekadašnjih seoskih sudaca i drugih službenika.

Predijalci

Pojam predijalac (*praedialis, praedialista*) u starijim se priručnicima definira kao “*crkveni vazal ili prelat*” koji dobiva zemlju u zamjenu za obvezu vojne službe. Prema Mažuraniću *predialist(a)* je jedna vrsta vazala crkvenih dostojanstvenika koji su držali *predij* (imanje sa zgradama, oranicama i livadama). Crkveni prelati darovali su te posjede “*zaslužnim slobodnim ljudima koji su zauzvrat bili obavezni ratovati u banderiju darovatelja.*”¹⁹⁷ Definiranjem pojma *predij* bavio se R. Gajer, koji zaključuje da se u “*gravitacijskome središtu*” većine srednjovjekovnih naselja nalaze središta *predija*.¹⁹⁸ Predijalci u vojnoj službi i s posjedima na području Zagrebačke biskupije spominju se od 14. stoljeća.¹⁹⁹ Mađarska historiografija sinonimima je držala pojmove *iobagiones castri*, plemići utvrde i predijalci.²⁰⁰ S takvom bi se pretpostavkom uglavnom složila i N. Klaić, koja je držala da pojava pojma *prediales* nije povezana s nekim znatnijim društvenim promjenama nego je riječ samo o novoj denominaciji. M. Apostolova Maršavelski nastojala je otkriti u kakvoj su vezi različiti oblici vlasništva (koji se upotrebljavaju u srednjovjekovnim pravnim dokumentima) i pojmovi *emfiteuta* i *praedialis* te koje su specifičnosti vlasništva predijalaca zagrebačkoga biskupa u usporedbi s pravima drugih društvenih skupina.²⁰¹ Temeljna razlika između (nižega) plemstva i predijalaca odražava se u razini njihove slobode i neovisnosti od drugih institucija. U tome se smislu, iako na prvi pogled izgleda drugačije, status predijalaca mijenja između 14. i 16. stoljeća. Na primjeru rovišćanskoga vlastelinstva

¹⁹⁵ Usp. HR – NAZ – sv. 38, br. 14, fol. 22; Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 32; MOL– Urbaria et conscriptiones – sv. 52, br. 2, fol. 172.

¹⁹⁶ Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 44.

¹⁹⁷ Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno – povjestni rječnik* (Zagreb: JAZU, 1908), 1088.

¹⁹⁸ Opširnije: Gajer, “Posjedi zagrebačkog kaptola”, 5–102.

¹⁹⁹ Usp. Adamček, *Agrarni odnosi*, 24; HR – NAZ – ACA – sv. 104; Protokol, br. 50.

²⁰⁰ Opširnije o predijalcima: Gábor Szeberényi, “Plemići, predijalci i *iobagiones castri* Rovišća u 13. i 14. stoljeću”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012): 34. O predijalcima, gradokmetovima i servijentima: Damir Karbić, “Plemstvo – definicija, vrste, uloga”, *Povijesni prilozi* 31 (2006): 19. O ugarsko-hrvatskim predijalcima u dijakronijskoj i komparativnoj perspektivi: Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary* (Basingstoke: Palgrave Macmillan), 81-85.

²⁰¹ Magdalena Apostolova Maršavelski, “*Dominium utile* u tekstovima Ivana arhidakona goričkog (1334. god.)” *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63 (2013): 1187-1202.

J. Adamček je pokazao da se *predijalci*²⁰² nastoje uzdići u sloj nižega plemstva.²⁰³ U 15. stoljeću predijalci organiziraju kako bi se mogli suprotstaviti višemu plemstvu.²⁰⁴ Ulogu predijalaca kao privilegirane društvene skupine – u kontekstu proučavanja položaja nižega plemstva – proučavali su (uz već spomenute): J. Buturac, L. Dobronić, Z. Horvat, J. Adamček i mnogi drugi. Uz križevačke i kalničke predijalce dobro je istražen položaj predijalaca na kaptolskim posjedima gdje su najprije unaprijedili upravljanje crkvenim imanjima, a nakon provale Osmanlija aktivno su branili posjede. Jedna od temeljnih značajki biskupskih i kaptolskih predijalaca bila je visoka razina autonomije. U posljednjoj četvrtini 15. stoljeća biskupski su predijalci čak uspjeli navesti kralja Matiju Korvina da im potvrdi “*pravu plemenitost*” iako se ona temeljila na neistinitoj izjavi Križevačkoga sabora.²⁰⁵ Uz nekoliko oružanih pobuna taj slučaj pokazuje da su se predijalci u kasnome srednjem vijeku nastojali uzdići u plemićki stalež. Općenito, možemo reći da su predijalci u 16. stoljeću bili oslobođeni većine feudalnih davanja, da su uživali relativno visoku razinu slobode i ekonomske samostalnosti te da su u pravnim pitanjima bili podređeni županijskome sucu (a ne svome vlastelinu poput običnih podložnika). S druge strane, bili su dužni pomagati svome gospodaru na granici, ali i u raznim službama na vlastelinstvu.

Tijekom 16. stoljeća predijalci su i dalje privilegirana društvena skupina čiji se položaj ipak razlikuje od položaja predijalaca u kasnome srednjem vijeku. Prema J. Adamčeku predijalci su u 16. stoljeću tek kmetovi, oslobođeni od uobičajenih kmetskih davanja i tereta jer su preuzeli poslove i službe na vlastelinstvu.²⁰⁶ Premda imaju određene slobode i nisu opterećeni davanjima poput kmetova i drugih podložnika, uživaju tek ograničenu slobodu i uvelike ovise o svome vlastelinu. O kontinuiranoj borbi predijalaca za bolji društveni status svjedoče njihove pobune u 14. stoljeću na biskupskim posjedima. Predijalci su tada nastojali izjednačiti svoj status sa statusom kraljevskih predijalaca.²⁰⁷ Obveze i prava predijalaca znatno su se razlikovale ovisno o običajima pojedinih posjeda i vlastelina. Iako su načelno bili oslobođeni plaćanja poreza, maltarine i tridesetine, plemići su ih nastojali obvezati na plaćanje određenih daća, a u 16. stoljeću velik je problem postala služba u vrijeme mira kada su plemići intenzivno iskorištavali svoje predijalce kao službenike na posjedu.²⁰⁸

²⁰² M. Apostolova Maršavelski donosi u svome radu različite grafijske oblike latinskoga pojma *predialis*. Navodi da I. K. Tkaličić i Beuc rabe pojam *predijalisti*, N. Klaić i R. Gajer koriste pojam *predijali*, a L. Margetić govori o *predijalcima* (usp. Apostolova Maršavelski, “*Dominium utile* u tekstovima Ivana arhidakona goričkog”, 1187-1202).

²⁰³ Usp. Josip Adamček, “Roviščanski predijalci”, *Historijski zbornik* 29-30 (1976): 151-159.

²⁰⁴ Usp. Jerković, “Plemstvo križevačke županije u srednjem vijeku”, 51.

²⁰⁵ Članovi Križevačkoga sabora tada su tvrdili da “*svi plemeniti predijali zagrebačke crkve uživaju naslov i prava prave plemenitosti i slobode od starine*” (Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, 372).

²⁰⁶ Usp. Adamček, “Susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo uoči 1573”, 178.

²⁰⁷ Usp. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku* 420; Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, 70.

²⁰⁸ Usp. Zlatko Herkov, *Grada za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe* (Zagreb: JAZU, 1956), 288-289.

J. Adamček nastojao je odgovoriti **kako su se predijalci našli na posjedima svjetovnih velikaša** u 16. stoljeću. Prema njegovu mišljenju plemstvo nije na svojim posjedima (koje je u raznim prilikama stjecalo od Crkve) promijenilo strukturu posjeda.²⁰⁹ Nastojeći definirati ulogu predijalaca, Adamček navodi još jednu mogućnost: vlastelini su sami počeli članovima svoje “vojne svite” dijeliti privilegije za koje su rabili isti, nepromijenjeni pojam (*predialis*).²¹⁰ Da bi potkrijepio tu pretpostavku, Adamček je spomenuo mogućnost da su na Susedgradu predijalci mogli biti uvedeni u vrijeme kada je vlastelinstvom upravljao biskup Šimun Erdödy.²¹¹ Međutim, zagrebački biskup i njegova obitelj vrlo su kratko upravljali vlastelinstvom. Obitelj Erdödy dobila je posjed u svibnju 1535. godine, ali već 1536. u zamjenu su dobili neke druge posjede u Ugarskoj. Novi gospodar toga vlastelinstva postao je barun Ivan Ungnad, koji se također zadržao tek jednu godinu.

Čak ni u analiziranim vrelima nema ustaljene terminologije. U urbaru iz 1566. godine uz imena predijalaca dosljedno se donosi oznaka *predialis liber*.²¹² U starijim vrelima, primjerice popisu crkvene desetine iz 1544. godine, za iste pojedince donosi se oznaka *lib[er]*²¹³, a u popisu desetine iz 1581. godine rabe se oba pojma.

Prema urbaru vlastelinstva iz 1566. godine na Susedgradu je živjelo sedamnaest predijalaca. Samo četvorica nisu živjela na području brdovečke sučije nego u susjednoj pušćanskoj sučiji (ali na području neposredno uz granicu s brdovečkom).²¹⁴ Urbar ne donosi podatke o predijalcima na donjostubičkome posjedu (ali popisi desetine iz 1544., 1559. i 1581. godine uz imena nekih pojedinaca donose pojam *liber*, koji na susedgradskome posjedu označava i predijalce).

Među pobunjenim predijalcima (u nemirima između 1565. i 1573. godine) u nekoliko se različitih vrela spominje **Ivan Čačković**,²¹⁵ ali ne i u urbaru jer je njegovu sesiju – prema svjedočenju preksavskoga špana Gašpara V(r)ečkovića –

²⁰⁹ Usp. Adamček, “Vlastelinstvo uoči seljačke bune”, 177.

²¹⁰ Isti, 178.

²¹¹ Usp. Brgles, “Stanovništvo i topografija”, 167.

²¹² Npr. MOL – Urbaria et conscriptiones – sv. 52, br. 2, fol. 44, 49, 50, itd.

²¹³ Usp. HR – NAZ – ACA – sv. 38, br. 14, fol. 8, 49.

²¹⁴ Četvorica pušćanskih predijalaca imali su kuće i posjede u Otovečkome (trojica) i Žirovnici (jedan). Brdovečki predijalci živjeli su u Donjemu Šenkovcu (trojica), Gornjemu Šekovcu (trojica predijalaca i jedna udovica predijalca), Kraju (jedan), Gornjemu Laduču (trojica), Trsteniku (jedan) i Vukovomu Selu (jedan). U urbaru je uz njihova imena zabilježen pojam *predialis liber*. Za svako domaćinstvo susedgradskih (odnosno brdovečkih i pušćanskih) predijalaca zabilježen je podatak o veličini oranica, pašnjaka i sjenokoša. Njihovi su posjedi u prosjeku bili za trećinu prostraniji od kmetskih (MOL – Urbaria et conscriptiones – sv. 51, br. 2, fol. 44, 45, 49, 50, 112, 151).

²¹⁵ Čačković (*Chachkowych*, *Cyaciko*, *Chachkowych*) je u prvoj Erdödyjevoj optužnici zabilježen kao *Joannes Chachkowych libert.*, a u drugoj kao *Cyaciko, praediali* (Adamček, “Grada”, 179).

Tahy predao **Nikoli** Šajinoviću, koji je poslije također sudjelovao u pobunama.²¹⁶ Godine 1574. u popisu podložnika na posjedu obitelji Heningh ponovno je zabilježen Ivan Čačković zajedno s drugim šenkovečkim predijalcima (Perjovićem, Varjačićem i Lukšićem).²¹⁷ Predijalac **Ivan Svrač** bio je jedan od najvažnijih vođa pobune. Posjed mu se nalazio u Žlipcu, u pušćanskoj sućiji.²¹⁸ **Nikola Kralj** bio je najugledniji među brdovečkim slobodnjacima. Njegovo je ime zabilježeno u obje banove tužbe (1565. *Nicolao Kraly, prediali et capitaneo*), u urbaru iz 1566. godine te u popisu gornice iz 1567. godine, ali ga ne nalazimo među svjedocima u istrazi protiv Tahija. Iako je sudjelovao u prvim akcijama protiv Tahyja, poslije ga više nitko ne spominje kao sudionika bune, a nema mu spomena niti u iskazima uhvaćenih pobunjenika. Sudeći prema tituli kapetana, koju mu u nekoliko navrata pripisuju vrela, bio je među iskusnijim vojnicima na susedgradskome vlastelinstvu i u početku je sudjelovao u nemirima te u Tahijevu istjerivanju s vlastelinstva.²¹⁹ Njegovo se ime ponovno javlja u dokumentu nastalome mjesec dana nakon gušenja bune, u travnju 1573. godine.²²⁰

U Laduču, Šenkovcu i Vukovomu Selu živjele su dvije trećine susedgradskih predijalaca. Većina ih je sudjelovala u nekoj od akcija protiv Tahija. Osim navedenih, u urbaru iz 1566. godine spominju se još i predijalci: **Filip Kusalić**, **Juraj Lepi**, **Juraj Lukatić**, **Martin Lukšić** te **Vid** i **Grgur Levak**. U dokumentu nastalome tijekom istrage protiv Tahyja dvojicu odsutnih predijalaca predstavljaju njihove supruge, što nam omogućava donošenje nekih temeljnih zaključaka o funkcioniranju predijalske službe i posjeda. Tako je u urbaru iz 1566. godine zabilježen predijalac **Stjepan Perjović** (*Peryowych*)²²¹, kojega u istrazi 1567. godine predstavlja njegova supruga "*honesta domina Anna Peryowychka*." Predijalac **Voćković** nije bio prisutan ni u vrijeme sastavljanja urbara tako da je u oba slučaja

²¹⁶ . Bilježi se da je "*Domo et curia sua necnon sessione jobagonalis ac vinea et aliis universis bonis*" Tahy predao Šajinoviću (Bojničić, "Preslušavanje svjedoka", 22).

²¹⁷ Usp. NAZ – ACA – sv. 21, br. 1, fol 7v; Adamček, "Građa", 111, 178.

²¹⁸ Svrač je držao prilično velike oranice, a prema popisu gornice držao je i tri vinograda, na kojima je 1574. godine prikupljeno ukupno 9,5 vjedara gornice (usp. HR – HDA – fond 706 – kut. 1, br. 35, fol. 13, 13v). Prema popisu podložnika i alodijalnih posjeda iz 1574. godine sesija koju je nakon Svračeve smrti vodila njegova udovica Jelena (*predialis relicta Elena Swrathowycza*) bila je napuštena (usp. Adamček, "Građa", 113).

Godine 1598. na području Kupljenova i Pušće, na posjedima Jurja Ratkaja, jedan od oficijala bio je Krištof Svrač (*Swrazth*). Usp. Adamček, Kampuš, "Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću", 370-467.

²¹⁹ Kralj je živio u Gornjemu Laduču gdje je držao najveću predijalsku sesiju, trinaest jutara oranica te dvanaest jutara livada i pašnjaka (usp. MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2, fol. 40; MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2, fol 14).

²²⁰ U nastavku parnice između Gregorijanca i Tahyja spominje se *Nicolaus Kralych capitaneus in Zechyen* među Tahyjevim brdovečkim slobodnjacima: *libertini domini Tahy in villicatu Berdowcz* (Adamček, "Građa", 303).

²²¹ MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2, fol. 50

zabilježena njegova žena, *Wochkowycza*,²²² odnosno *honesta domina Dorothea Wochkovicza*.²²³ **Matija Stipulin** 1567. godine nalazi se među svjedocima u istrazi protiv Tahyja, a u urbaru i popisu gornice (1566. i 1567.) zabilježena su imena ladačkoga predijalca Luke Stipulina (*Ztipulin*) i udovice *Ztypwlynke*.²²⁴ Predijalac **Matija Fistrić** iz Trstenika spominje se još 1560. godine u popisu desetine, a zatim i 1565. godine među seljacima koji su pomagali Heningovcima u oružanoj borbi protiv Tahyjeve obitelji.²²⁵ Godine 1544. u istome mjestu (Trsteniku) živio je predijalac Ivan Fistrić.²²⁶ Bio je član poslanstva koje je “potešćice” podložnika Tahyjeva vlastelinstva otišlo predati Caru u Beč.²²⁷ **Nikola i Petar Šajnović** također su imali istaknutu ulogu među pobunjenicima.²²⁸ **Bedek Bezjak**, predijalac iz Prigorja i **Luka Blažević**, predijalac iz Donjega Šenkovca imenovani su kao sudionici u izbacivanju Tahyjeve obitelji s vlastelinstva 1565. godine.

Gušetice je na susedgradsko vlastelinstvo iz Like doveo i naselio Franjo Tahy (“*sey verstanden von der Lishkha, so vnder dem Turkhen ligt*”), najvjerojatnije

²²² Isto, fol. 49.

²²³ Šimun Vočko očito je bio predijalac u Šenkovcu, koji je 60-ih godina 16. stoljeća držao i relativno velike vinograde na Vrbovščaku. Priimak Vočko (u različitim likovima: *Vochko*, *Wochyko*, a najčešće kao *Wochko*) zabilježen je više puta, najčešće u popisima vinske desetine na području Laduča i Šenkovca. Godine 1544. obitelj Vočko ima vinograde u brdovečkoj sučiji na Bukovščaku i Vrbovščaku te u Hruševcu u puščanskoj sučiji. *Simon Wochko* spominje se kao vlasnik vinograda u Bukovščaku i Vrbovščaku te u selu Gornjemu Šenkovcu 1544., 1559., 1560., 1566., 1567. i 1574. godine (usp. HR – NAZ – ACA – sv. 38, br. 14, sv. 21, br. 1; HR – HDA – fond 706 – kut. 1, br. 35; MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2). Godine 1566. spominje se udovica *Wochkowycza*, a potom se u sljedećim popisima ponovno bilježi Šimunovo ime (Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 26). Već 1584. godine spominju se Juraj, Petar i Grgur Vočko kao *nobili*, vlasnici *Domo et curia Nobilitari, possessione Maiori Senkovcz* te se povezuju s tridesetničarem Valentinom Šklecom (usp. HR – HDA – fond 706 – kut. 1, br. 54, Mihael Konjski i Ana Heningh prodaju dobra u Brdovcu Petru Vočko). Iste godine Juraj Vočko postaje tridesetničar (usp. HR – HDA – fond 706 – kut. 1, br. 54.) Od 1584. godine, kada je postao tridesetničar, Jurja Vočka smatra se plemićem (*nobilibus Georgio et Petro Vochko de Berdovcz*). Deset godina potom, 1594. godine, “*Goszpa Barbara Vochkovich*” izdaje fasije u Drenju, Ključu i Laduču (usp. HR – HDA – fond 706 – kut. I, br. 78).

²²⁴ Predijalski posjed L. Stipulina (*Zthepwlyn, Ztipulin*), prema podacima u sesionalnoj registri (1566.), prije je držao Marko Trumbetaš. (Usp. MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2, fol. 44; Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 26).

²²⁵ U popisu desetine iz 1560. godine desetina s njegovoga vinograda u Trsteniku iznosila je čak devet vjedara (usp. HR – NAZ – ACA – sv. 21, br. 1, fol. 9).

²²⁶ Sličnih potvrda u vrelima, koje bi mogle upućivati na zaključak o nasljeđivanju položaja predijalca nema mnogo (usp. HR – NAZ – ACA – sv. 38, br. 14, fol. 12).

²²⁷ U iskazu prilikom ispitivanja Matija Fistrić je na dan Sv. Ivana Krstitelja 1572. godine s drugim predstavnicima bio u Beču kod Njegovoga Carskog Veličanstva “*geen Wienn gezogen und sich alda wider den tahy fernecen bescerwdt*” (Rački, “Grada”, 254).

²²⁸ Usp. MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2, fol. 45. Petar Šajnović bio je zatvoren u Thurnovom rudniku, a kada su ga pokušali prevesti na drugo mjesto, nožem ga je usmrtio neki seljak kojemu je u buni poginuo sin.

između 1565. i 1567. godine.²²⁹ Prema odgovorima koje je Gušetić dao prilikom ispitivanja Tahy mu je dao *Herrschaft* 1565. godine, otkada za njega radi, a navodi i da je to bilo “*prije 8 godina.*” Uoči bune taj je posjed – koji se sastojao od plemićke kurije, oranica, pašnjaka i dvaju vinograda – najvjerojatnije samostalno uživao Grgur Gušetić. **Mihajlo Gušetić** imao je posjed u selu Kraj gdje se 1574. godine spominje “*relicte Gwzetychke sessio.*”²³⁰ Prema mišljenju J. Adamčeka riječ je o kuriji koja je 1560. godine pripadala Matiji Zazociju.²³¹ Prema svjedočenju M. Fistrića pred istražiteljima Grgur je služio kod Tahyja kao plemićka osoba s tri konja. Mihajlo je također bio osam godina u Tahyjevoj službi, “*ali od njega nije primio nijednog talera plaće.*”²³²

Za **Iliju Gregorića** ne možemo sa sigurnošću reći kojoj je skupini podložnika pripadao. Međutim, zasigurno je bio u vojnoj službi svojega vlastelina. Rođen je po prilici godine 1520., na frankopanskome vlastelinstvu Ribniku, a tridesetak godina poslije naselio se u selu Trsteniku u brdovečkoj sučiji susedgradskoga vlastelinstva.²³³ Oko 1565. godine zarobili su ga Turci na Šentjernejskome polju (Polje sv. Bartola) u Kranjskoj, ali je uspio pobjeći iz zarobljeništva. Prema podacima u svjedočanstvima i na ispitivanjima vođa bune Gregorićeva se kuća nalazila “u blizini” franjevačkoga samostana Sv. Petra u brdovečkoj Gorici. Tu je imao imanje, vinograd, konje i stoku. Cijeli posjed na ispitivanju je sâm procijenio na dvjesto dukata.²³⁴ Godine 1565. spominje se među seljacima koji su pomagali Henningovcima izbaciti Tahija s vlastelinstva (*Ilia dicto de Zenthgorycza*)²³⁵ i nakon toga nastavio je u vlastelinskome odredu četovati na granici. Iako o tome nema preciznih podataka, čini se da se bavio trgovinom stokom zajedno sa svojim bratom Šimunom.²³⁶ Godine 1568. ponovno su ga zarobili Turci zajedno s još nekim graničarima, a za cijelu su skupinu tražili otkupninu od stotinu dukata. Nakon toga – kako svjedoči sam Gregorić pred istražiteljima u Beču – odvedeni su u Carigrad odakle je ponovno pobjegao. Svjedočio je da se uspio domoći sjekire i pile

²²⁹ Rački, “Građa”, 297-299.

²³⁰ Usp. Adamček, “Građa”, 112; Rački, “Građa”, 250.

²³¹ Usp. Adamček, “Građa”, 304.

²³² “*Gergur Gussetitsch ist neben dem Illia ain Hauptman gewest; aber Zuuor dem Tahi Ferenczen als ain Adelsperson mit drey Pherdten gedient*” (Rački, “Građa”, 254).

²³³ Usp. Rački, “Građa”, 287-292; Adamček, “Seljačka buna”, 122.

²³⁴ Procjenjujući vrijednost svoga posjeda, Gregorić navodi da je imao konja, stoku i vinograde. Cijeli je posjed Gregorić procijenio na dvjesto dukata (usp. Rački, “Građa”, 195). Za usporedbu, na susedgradskom su vlastelinstvu godine 1582. Kunigunda Hennyng i njen muž Matija Kerečenji založili dvije i pol kmetske sesije i polovicu kune za 150 ugarskih florena. (usp. HR – HDA – f 706, kut. 1, br. 49, *Ugovor Henningh, Kerečenji – Ljubenko*). Iste godine založili su Jurju Viteziću i Gašparu Zemljicu 4 kmetska četvrt selišta u Oroslavju i Andraševcu, s jednim dvornim mjestom, te 6 inkvilina s vinogradima na Kapelščaku i Lipovcu za 700 ugarskih florena (usp. HR – HDA – f 706, kut. 1, br. 49).

²³⁵ Adamček, “Građa”, 179.

²³⁶ Adamček, *Seljačka buna*, 48.

i osloboditi se okova. Istražitelji su zaključili da je baš zbog ta dva uspješna bijega i dobio nadimak *Pribeg*.²³⁷ Budući da se njegovo ime ne spominje u popisima s vlastelinstva između 1569. i 1571. godine, Adamček je zaključio da mu je Tahy oduzeo “*posjed u brdovečkoj Gorici*” (danas Marija Gorica).²³⁸ Međutim, Gregorićevo ime nije zabilježeno ni u urbaru iz 1566. godine. Prema jednome pokušaju objašnjenja Gregorić se u to vrijeme nalazio u turskome zarobljeništvu i zato njegova imena nema u urbaru.²³⁹ Međutim, u tome bi slučaju umjesto njegova bilo zapisano ime njegove žene, kao i kod bilježenja posjeda drugih predijalaca u tom urbaru (ukupno ih je popisano 13, a dva su domaćinstva vodile žene). Moguće je da je Gregorić imao neki drugi oblik dogovora sa svojim vlastelinom ili se njegov predijalski posjed nalazio na dijelu vlastelinstva kojim su (prema darovnici iz 1527. godine) upravljali gorički franjevci.²⁴⁰ Preostalo objašnjenje podrazumijeva mogućnost da su ga sastavljači urbara iz 1566. godine jednostavno izostavili. Nakon svršetka nemira na vlastelinstvu, 1574. godine u popisu gornice zabilježena je njegova udovica (*relicta Iliæ capitanei*) koja je posjedovala maleni vinograd na istome mjestu, u Trsteniku.²⁴¹

Gregorić i Gušetić bili su čvrsto povezani i prije pobune. Nakon poraza ustaničkih vojski njih su dvojica zajedno uhvaćeni u pokušaju bijega preko granice prema istoku. Iako su u svojim iskazima tijekom ispitivanja u Ljubljani, Grazu i Beču krivnju nastojali prenijeti na druge istaknute pobunjenike, međusobno se nisu teretili.

Nažalost, nisu nam dostupna vrela na temelju kojih bismo mogli precizno govoriti o vojnim obvezama predijalaca u borbama protiv Turaka tijekom 16. stoljeća (a posebice u prvoj polovici toga stoljeća). Nešto više o predijalcima u vrijeme Tahyeve vlasti doznajemo zahvaljujući urbaru iz 1566. godine. Tahy je od svojih slobodnjaka i predijalaca očekivao vrlo aktivnu participaciju u obvezama na granici. Prema tadašnjim saborskim odredbama, kmetovi su morali sudjelovati i u održavanju utvrda, a Tahy je tu odredbu primjenjivao. Iako je na to imao pravo, čini se da su se predijalci i slobodnjaci zbog takva njegova stajališta okrenuli protiv njega. U tome su se posebno istakli sitni plemići predijalci (Gušetići i Andrija Horvat iz Pušće) te kapetan predijalaca Nikola Kralj u Gornjemu Laduču.²⁴² Nedvojbeno, protiv Tahyja se okreće i Ilija Gregorić (čiji položaj na vlastelinstvu nije do kraja razjašnjen).

²³⁷ Rački, “Građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573”, 288-289.

²³⁸ Adamček, *Seljačka buna*, 122-123.

²³⁹ Usp. Adamček, *Seljačka buna*, 122.

²⁴⁰ Goričkim franjevcima je Stjepan Deshaz izgradio samostan i dopustio im da uzimaju prihode na području sela Trstenika (usp. Habsburški spomenici II: 256).

²⁴¹ Usp. Adamček, “Građa”, 154.

²⁴² Usp. Brgles, “Stanovništvo i topografija”, 175; Adamček, “Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo”, 178.

Na donjostubičkome dijelu vlastelinstva se nakon Tahyjeva dolaska povećao broj slobodnjaka. U pravilu je riječ o službenicima koje Tahy popisuje i precizno definira njihove obveze (pastiri, mlinari, vratari, stražari, pekari). Predijalci dolaze na vlastelinstvo u statusu vazala, familijara ili sitnoga plemstva obveznoga služiti pod zastavom gospodara. O tome svjedoči, primjerice, povijest obitelji Gušetić na susedgradskome vlastelinstvu. Nakon podjele vlastelinstva počeo se povećavati broj familijara i servitora. Njihov je položaj bio donekle sličan položaju predijalaca. Te će se dvije skupine tijekom 17. stoljeća povezati, o čemu svjedoči primjer obitelji Vočko te primjer Ivana Marčinka.²⁴³

U posljednjim desetljećima 16. stoljeća predijalci se u vrelima sve češće spominju u kontekstu obavljanja službi te u upravljanju vlastelinstvom: prenose poštu, umjesto vlastelina jašu uz granice posjeda, čuvaju utvrde, održavaju red kod pobiranja daća.

Predijalci su 1566. godine živjeli u Gornjemu Šenkovcu i Gornjemu Laduču. Na tim dijelovima posjeda nalaze se i poznate kurje i alodijalni vinogradi. Gornjoladučki predijalci Kusalići, Stipulini i Kralj drže posjede na kojima u 17. stoljeću nastaju kurije Stari dvor i Laduč.²⁴⁴ Slično je i s posjedima u Prigorju, Otovečkom, Trsteniku (Hrastina) i Kraju gdje žive ostali predijalci. Upravo na tim lokacijama, na kojima se nalaze i vlastelinski alodi, kurije ili neke druge službene vlastelinske građevine i posjedi, u 17. stoljeću razvijaju se kurije sitnih plemića (kurije Prigorje, Kraj i Hrastina). Naime, sredinom 16. stoljeća ulogu vazala ili nižih plemenitaških feudalaca (kakvu su sitni plemići imali na posjedima Zrinskih i Blagajskih u Pounju sredinom 15. stoljeća) sada preuzimaju predijalci i službenici vlastelinstva.²⁴⁵ Njihova prisutnost povećavala je mogućnost nadgledanja seljačkih posjeda i kontrolu izvršavanja zajedničkih obaveza te obrambenu ili zaštitnu ulogu u slučaju manjih pljačkaških, akindijskih napada.²⁴⁶ Posjede sitnih plemića

²⁴³ Ivan Tomasović Marčinko, slobodnjak u Kraju, oženio je Anu Mariju Gregorijanec (nakon njene rastave od Petra Erdödyja). Sitni plemići, servitori i familijari na susedgradskom i donjostubičkom vlastelinstvu (Hadrovići, Jelačići, Vojkovići, Miloši, Krčelići i mnogi drugi) tijekom druge polovice 17. stoljeća počeli su uređivati male kurijalne posjede na raznim dijelovima nekadanjeg susedgradskog i donjostubičkog vlastelinstva.

²⁴⁴ Od 15. stoljeća u naseljima u kojima su se nalazili vlastelinski alodijali, kurije, mitnice i tridesetnica (Šenkovec, Prigorje, Laduč, Kraj) te u naseljima u kojima se potkraj 16. i u 17. stoljeću razvijaju kurije sitnijih plemića (Kraj, Oplaznik/Hrastina, Laduč, Prigorje...) sredinom 16. stoljeća nalaze se predijalci.

²⁴⁵ Usp. Adamček, "Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo", 157.

²⁴⁶ Nadgledajući alodij, službenici su mogli nadgledati i tlaku. To bi moglo ujedno biti i objašnjenje za činjenicu da se odredbe vezane uz radnu rentu (tlaku) ne spominju u vrelima iz 16. stoljeća. Naime, ako tlaka nije zabilježena u urbarima, možemo pretpostaviti da je ušla u sferu prava vlastelina temeljenih na tradiciji i da zbog toga nije bilo potrebe da se zapisuje. Sličnu pretpostavku iznosi i M. Levak, koji zaključuje da se u urbarima bilježe samo propisi koji su bili predmet nesuglasica, dok su ostale nekodificirane odredbe svima poznate i nije ih bilo nužno zapisivati (usp. Maurizio Levak, "Podrijetlo i uloga kmeta u vinodolskom društvu XIII. stoljeća", *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti*

uništava F. Tahy, ali i prije njega Uršula, te ih predaju svojim službenicima. Tako, primjerice, Petar Božjak dobiva posjed plemića Mihajla Palffija u donjostubičkome podgrađu, Juraj Bartaković posjed Matije Majorovića, a Mihajlo ključar posjed Martina Kraljića.²⁴⁷ Utvrđeno je da se dio službenika bavio isključivo stočarstvom (*pastores pecorum et caprarum*),²⁴⁸ što je zacijelo povezano s rastućom alodijalnom stočarskom proizvodnjom (osobito po dolasku Franje Tahyja).

Kmetovi

Prema uopćenoj definiciji kmet je podložnik feudalnoga vlastelinstva ograničene slobode, kojemu su nametnuta novčana i naravna podavanja. Sama riječ *kmet* mnogo je složenija. Naime, značenje te riječi u srednjemu je vijeku bilo veoma različito te je u različitom prostornom i vremenskom kontekstu moglo označavati velikaša (u starijim vrelima na području srednjovjekovne Hrvatske), slobodnjaka ili seljaka.²⁴⁹ U ranome novom vijeku, točnije tijekom 16. stoljeća, kmetovi (u vrelima često označeni kao *coloni*) među raslojenim neslobodnim podložnicima čine, uvjetno rečeno, privilegiranu skupinu. Prema podacima u ses. registri iz 1566. godine *coloni* (koje u historiografiji nazivamo kmetovima) imaju najveće posjede.²⁵⁰ Kmetovi koji se ističu u banovim optužnicama (1565.) i u istrazi protiv Tahya (1567.) pripadaju najvišem sloju kmetova. Riječ je u pravilu o pojedincima koji drže cijelo četvrtselište (ili veću sesiju), nerijetko i prostrane vinograde pa čak i mlinove. J. Adamček je među kolovođama posebno izdvojio obrtnike i trgovce među kmetovima.²⁵¹

Usporedba između dvaju dijela posjeda – donjostubičkoga i susedgradskoga – također otkriva znatne razlike. Naime, u akcijama protiv Tahyja, u protjerivanju njegove obitelji (1565.) i u istrazi protiv njega (1567.) sudjelovali su gotovo

sti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 19 (2001): 35).

²⁴⁷ Adamček, "Građa", 155.

U Gornjoj Bistri godine 1481. Heningovci su prodali kuriju Emeriku de Korotnu (HR – HDA – fond Oršić – sv. 45, br. 29), a do kraja stoljeća taj je posjed ponovno integriran u susedgradsko vlastelinstvo. Slično je i s posjedima obitelji Raškaj (usp. HR – HDA – fond 706 – kut. 1, br. 6).

²⁴⁸ MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 1, br. 11. fol. 11.

²⁴⁹ Usp. Oleg Mandić, "Kmetovi u općinama oko Kvarnera od XIII. do kraja XVII. stoljeća", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 5 (1963): 153-203; Lujo Margetić, "Neke pojave društvene diferencijacije u prošlosti našeg sela", *Sociologija sela* 18 (1967–1968): 55-57. Nada Klaić, "Što su kmetovi Vinodolskog zakona? Prilog problematici društvenog uređenja Vinodola u XIII. stoljeću", *Radovi Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta* 4 (1962): 25-50.

²⁵⁰ U prosjeku kmetovi drže 11,4 jutara oranica. Veličina posjeda veoma se razlikuje ovisno o naselju i seoskoj sučiji u kojoj se pojedini kmet nalazi. Tako prekosavski kmetovi u prosjeku drže 15,1 jutro, a podgorski kmetovi 9 jutara oranica.

²⁵¹ Sin kovača Nikola Bartolić, mesar Ivan Grbec (Adamček, *Seljačka buna*, 123), mesar i trgovac stokom *Benedikt Mezar* (MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2, fol. 101; HR – NAZ – ACA – sv. 21, br. 1, fol. 9v).

svi predijalci i službenici sa susedgradskoga dijela vlastelinstva, ali tek nekoliko istaknutih podložnika (vesnika, seoskih sudaca) i službenika donjostubičkoga posjeda.²⁵²

Ivan Pasanec (*Passauicz, Pasting, Posonaz*) bio je član *ustaničkoga vijeća*, a živio je u Vinterovcu.²⁵³ Prema podacima u vrelima čini se da Pasanci nisu bili neslobodni kmetovi. Pridjevak Pasanec zabilježen je na području Gornje Stubice 1501. godine, potom 1508. i 1544. godine.²⁵⁴ Pasanci su držali velike vinograde na području gornjostubičke sučije s kojih su ubirali relativno velike dohotke.²⁵⁵

Podaci koji se u spomenutim izvorima mogu sabrati o porodici Gubec navode na zaključak da je pobunjenički vođa Gubec bio iz sela Hižakovca. U popisu desetine iz 1560. godine zabilježeni su u tome selu Grgur i **Jambrek** (Ambroz) **Gubec**.²⁵⁶ Na brdu Stubičici posjedovali su članovi te obitelji vinograde. Ambroz je prema podacima u urbaru iz 1566. godine bio inkvilin. Selište Grgura Gupca nakon 1560. godine u vrelima se više ne spominje, a sudeći prema iznosima desetine, njegov je kmetski posjed bio među većima u tome naselju. Moguće je da je taj posjed držao neki treći član obitelji Gubec, koji iz nepoznatih razloga nije bio upisan u regist 1567. godine. Za razliku od imena Ambroz Gubec, ime Matija Gubec nije zabilježeno ni u jednome urbaru. Budući da analizirana vrela ne pridonose ništa nova poznatoj raspravi o Gupčevu identitetu (Ambroz ili Matija), priklonit ćemo se stavovima J. Adamčeka.²⁵⁷ Ilija Gregorić i Mihajlo Gušetić prebacivali su pred istražiteljima svu odgovornost na stubičke pobunjenike, ponajviše na "*Gubec-bega*."²⁵⁸ Budući da su ispitanici bili mučeni, njihove se izjave ne mogu prihvatiti kao vjerodostojne.

Statistička analiza podataka o vlasnicima najvećih posjeda, oranica i vinograda na vlastelinstvu dala je sljedeće rezultate. Najprostranije podložničke sesije na vlastelinstvu, prema urbaru iz 1566. godine, bile su u prekosavskoj sučiji gdje podložnici nisu držali vinograde. Dvojica kmetova s najvećim sesijama u toj sučiji, u selima Novaki i Rakitje, bili su **Grgur Berković** (33,5 jutara oranica i 11

²⁵² Jedina bi iznimka možda mogao biti *villicus Petro Krwhopek* u Pustodolu, ali u sesionalnoj regesti nema toga imena. Spominje se, doduše, *Barić Kranyecz*, koji je bio *pistor panis* i kunovnjak u Pustodolu.

²⁵³ Posjedovao je jedno četvrtselište i vinograd srednje veličine. U istome selu nakon bune (1574. godine) žive trojica Pasanaca (Mihajlo, Šimun i Andrija) i drže relativno velike vinograde.

²⁵⁴ HR – NAZ – ACA – sv. 21, br. 8/2, fol. 41.

²⁵⁵ Godine 1581. u popisu desetine zabilježena je najstarija potvrda toponima Pasančeva Gorica (*Pazanchewa Gorycza*). HR – NAZ – ACA – sv. 21, br. 2, fol. 31.

²⁵⁶ HR – NAZ – ACA – sv. 21, br. 1, fol. 20. Jambrek Gubec zabilježen je kao vlasnik vinograda i 1574. godine.

²⁵⁷ MOL – *Urbaria et conscriptiones* – sv. 51, br. 2, fol. 181.

²⁵⁸ Gregorić potanko opisuje kako su ga upravo Gubec, Pasanec i Fistrić (dakle dvojica sa Stubice i lokalni predijalac Fistrić iz Trstenika) vezali i prisilili da uđe u krug pobunjenika (usp. Rački, "Grada", 302).

jutara pašnjaka) i **Matija Vrečković** (32 jutara oranica i 20 jutara livada i pašnjaka). Obojica su bili svjedoci u istrazi protiv Tahyja 1567. godine. Najveći kmetski posjed u brdovečkoj sučiji držao je **Luka Poleščak** (26 jutara oranica i 7 jutara livada i pašnjaka), koji je također bio i svjedok u toj istrazi. **Mihael Turković** i **Klement Kerpet** iz Zaprešića držali su po jednu i pol sesiju te iznadprosječno velike vinograde. Turković je spomenut kao jedan od vođa pobune isto kao i bogati kmet iz Stupnika **Jakob Fratrić**, koji je prema izjavi Ilije Gregorića bio je jedan od dvanaest kapetana seljačke vojske. Najveći posjed u brdovečkoj sučiji držao je Antun Gerec iz Prigorja, koji nije zabilježen niti u jednome dokumentu koji bismo mogli povezati s pobunjeničkim aktivnostima. Među najvećim kmetskim posjedima sesije su Krošnjaka, Gorupca, Pavlekovića i Hergara, koji se spominju u optužnici za izbacivanje Tahyeve obitelji s vlastelinstva (1565. godine).

Podložnici koje je Tahy istjerao s vlastelinstva

Kada se Tahy nakon prve oružane pobune 1565. godine vratio na vlastelinstvo, poručio je svojim podložnicima da se osvete imaju razloga bojati samo sedmorica podložnika: stenjevečki kmet **Ivanušec**, **Martin Filipčić** iz Pušće, **Ivan Čačković** iz Prigorja, **Matija Majorić** iz Stupnika, **Nikola Zukalić** iz Zaprešića, puščanski kmet Mihael ili Matija **Jančić** i **Petar Bedečić** iz Otoka u brdovečkoj sučiji.²⁵⁹ Svi spomenuti kmetovi osobno su sudjelovali u izbacivanju Tahyjeve obitelji, a s vlastelinstva su izbačeni najkasnije 1566. godine. Od spomenute sedmorice – iz svake susedgradske seoske općine po jedan podložnik – Tahy ih je odlučio kazniti kao primjer ostalim podložnicima. Uz spomenutu sedmoricu, u drugim dokumentima nalazimo još neke pojedince – uglavnom službenike vlastelinstva – koje je Tahy također izbacio. S brdovečke sučije bili su protjerani, uz već spomenute Čačkovića i Majorića, još i **Valentin Vojvoda** (*Waywoda*)²⁶⁰, **Matija Majdić** (*Maydych*)²⁶¹ i **Andrija Horvat**. Tahy je protjerao i preuzeo posjede **Matije Zagocija** (*Zagoczy*), provizora Uršule Hening. Osobito je zanimljiv podatak da je Zagocijevu sesiju i vinograd Tahy predao obitelji Gušetić (Martinu Gušetiću).²⁶² S donjostubičkoga je posjeda protjerao Matiju **Belinića**, a njegovu sesiju i vinograde potom je pridružio svojemu alodijalu. Tahy je oteo i vinograd oroslavskoga seoskog suca **Urbana Kranjca** (*Khranätsch*), koji se potom prometnuo u jednoga od vođa pobune.²⁶³

²⁵⁹ Klaić, "Neki novi pogledi", 250.

²⁶⁰ Vojvodin posjed Tahy je predao svomejemu službeniku, literatu Jurju (usp. Bojničić, "Preslušavanje svjedoka", 20).

²⁶¹ Držao je jednu sesiju i dva vinograda ("*sessionem unacum domo et duabus vineis*") (Bojničić "Preslušavanje svjedoka", 20).

²⁶² Isti, 20.

²⁶³ Prema Gušetićevoj izjavi Kranjec je bio jedan od "*die rechten aufwigler*" (usp. Rački, "Građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573", 299).

Jedna od najbogatijih i najutjecajnijih obitelji na susedgradskome vlastelinstvu bili su **Zukalići** ili Cukalići (*Zwkalych*). Prema popisu desetine žitarica iz 1560. godine u Zaprešiću su posjede držali kmetovi Nikola i Ivan Cukalić.²⁶⁴ U urbaru iz 1566. godine spominje se još samo jedan kmet s tim pridjevkom, Ambroz.²⁶⁵ Ivan Cukalić je do 1569. godine preminuo, a njegovu je sesiju preuzeo Martin Žganjar (*Sghaniar*). Nikola se, pak, ne spominje u urbaru jer je njegovu sesiju (zajedno s mlinom) Tahy predao svojem službeniku **Ivanu Loliću**.²⁶⁶ Nakon svršetka bune, u travnju '73. godine, Stjepan Gregorijanec pokušao je vratiti Zukaliće na posjed tada već pokojnoga Ivana Lolića, čemu su se suprotstavili Tahyjevi sinovi.²⁶⁷

Broj istjeranih podložnika uistinu nije velik, kako je ustvrdila i N. Klaić. Međutim, važno je napomenuti da su istjerani podložnici pripadali sloju istaknutih, a među seljacima zacijelo i uglednih, kmetova koji su raspolagali bogatim selištima i vinogradima. Tahy je oteo posjede, kuće i vinograde ukupno šesnaestorice podložnika. Čini se, ipak, da je protjerivanje pojedinaca više trebalo poslužiti kao primjer i kao način rješavanja dokazano neloyalnih podanika. Od svih spomenutih posjeda samo su vinogradi obitelji Belinić pridruženi alodijalu, a svi ostali predani su Tahyjevim službenicima. Riječ je o veoma važnome detalju, koji otklanja mogućnost da je Tahy otimanjem kmetskih posjeda u znatnijoj mjeri povećavao svoj alodijal, kako je zaključio J. Adamček (nastojeći time dokazati navodno povećanje kmetske tlake). Dio otetih posjeda odnosi se na vinograde koji se i nisu obrađivali uz pomoć tlake. Zbog toga je relativno malen udio alodijalnih vinograda u usporedbi s dominikalom.²⁶⁸ Najvjerojatnije su alodijalni vinogradi najčešće predavani gornjacima ili želirima u zamjenu za veći dio priroda. Obrada vinograda zahtijevala je znanje i iskustvo, poznavanje uporabe alata i podrumarstva te oprezan i precizan rad. Za rad u tome cijelom opisanom proizvodnom procesu vlastelini se nisu mogli u potpunosti oslanjati na tlaku.²⁶⁹

²⁶⁴ Prirod s njihovih oranica bio je dva do tri puta veći od prosječnoga priroda žitarica u Zaprešiću i četiri do pet puta veći od prosjeka na vlastelinstvu (usp. NAZ – ACA – sv. 21, br. 1, fol. 12).

²⁶⁵ MOL – Urbaria et conscriptiones –sv. 51, br. 2, fol. 4, fol. 5, fol. 9.

²⁶⁶ Cukalić je “*ex sessione sua aufugavit*.” Imao je “*molendino (...) ad duas rotas*” (Bojničić, “Preslušavanje svjedoka”, 22).

²⁶⁷ Godine 1574. na posjedu Nikole Zukalića i dalje je bio upisan Ivanov brat Stjepan Lolić (“*Sessio Zwkalych, quam tenet Stephanus Lolych*”), usp. Adamček, “Građa”, 106, 303.

²⁶⁸ Primjerice, 1564. godine na vlastelinstvu je bilo osam puta više gorničkoga vina (1949 vjedara) od vina s alodijalnih vinograda (262 vjedra). (Usp. Adamček, “Građa”, 26; Brgles, Stanovništvo i topografija, 231).

²⁶⁹ Riječ je o radno intenzivnoj aktivnosti, koja je podrazumijevala obavljanje poslova tijekom cijele godine. Vlastelini se nisu mogli oslanjati na uporabu radne rente, a jedno od mogućih rješenja bilo je unajmljivanje radne snage ili iznajmljivanje dijelova alodijalnih vinograda u zamjenu za dio priroda. (Više o vinogradarstvu usp. Brgles, Stanovništvo i topografija, 227; Vera Zimány, *Economy and Society in Sixteenth Century Hungary (1526 – 1650)*, (Budimpešta: Akadémiai Kiadó 1987), 40; Andras Kubiny, “Weinbau und die Weihhandel in den ungarischen Städten im Spätmittelalter und in der

Zaključak

Jedan od glavnih ustaničkih ciljeva bila je samostalna briga o granici s Osmanlijama. Kako je već spomenuto, '60-ih i '70-ih godina 16. stoljeća vladar se neprestano sukobljava sa staležima oko plaćanja poreza. Činjenica da vlastelini pobiru poreze, a potom ih ne predaju vladaru, očito je bila poznata i podložnicima. Stoga se njihova namjera da samostalno paze na granicu i prikupljaju poreze može (donekle) činiti realnom jer – kao i vojnici-seljaci na granici – žele služiti izravno Caru. U tome imaju podršku lokalnoga svećenstva (Bučić i drugi župnici) i građana Gradeca (koji sudjeluju u istrazi protiv Tahyja) jer i jedni i drugi trpe izravne štete zbog susjedgradskih malta i Tahyjeve strategije preuzimanja monopola u trgovini.

Spomenuo sam da je N. Klaić prva artikulirala hipotezu o **militarizaciji** vlastelinstva kao jednome od ključnih razloga podizanja bune 1573., a također i pretpostavku da je cilj vođa pobune, ponajprije predijalaca, bilo uspostavljanje odnosa kakvi su postojali na Krajini. S takvom se pretpostavkom, uspoređujući sva analizirana vrela i zaključke, uglavnom moramo složiti. Glavni su pokretači pobune '73. – koja se po uzrocima i tijeku razlikuje od triju ranijih pobuna između '65. i '72. godine – predijalci, vojnici i službenici vlastelinstva te seoski suci, vesnici i bogati kmetovi. Ukratko, analiza dokumenata i kvantitativnih podataka potvrdila je pretpostavku N. Klaić da se podložnici *“koji imaju malo ili ništa zemlje vrlo rijetko pridružuju buntovnicima.”*²⁷⁰ Podložnici, potaknuti međusobnim sukobima magnata i osokoljeni svojim uspjesima u tim borbama, odlučili su ostvariti jednostavan cilj – koji je u njihovim očima bio realan – zamijeniti Tahyja drugim gospodarom. Ideal kojemu su se nadali bilo je vlastelinstvo na kojemu će samostalno održavati red, sudjelovati u obrani od Osmanlija i prikupljati poreze. Pritom bi bili odgovorni samo svojemu vladaru, vrhovnomu i jedinomu gospodaru.

Kakve su bile posljedice za vlastelinstvo nakon svršetka razdoblja nemira i gušenja pobune? Unatoč mnogim opljačkanim i pustim posjedima vlastelinstvo se oporavilo relativno brzo, najkasnije do 1581. godine kada je naseljenost ponovno vrlo visoka (prema podacima u popisima crkvene desetine). Međutim, već započeti proces mrvljenja veleposjeda na manje kurijalne posjede počeo se ubrzavati. Na vlastelinstvu je 1598. godine 590 popisanih podložničkih posjeda držalo čak sedamnaest različitih posjednika.²⁷¹ Uz najveće posjednike, Pavla i Nikolu Gregorijanca (ukupno pedeset posto podložnika), dijelove posjeda držali su Ivan

frühen Neuzeit”, u: *Stadt und Wein*, ur. F. Opll (Linz; Donau: Österreich. Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung, Institut für Stadtgeschichtsforschung, 1996), 67-84.

²⁷⁰ Usp. Klaić, “Neki novi pogledi”, 253.

²⁷¹ Potrebno je naglasiti da popisi poreznih jedinica najčešće ne reflektiraju stvarno stanje na posjedu. Već je spomenuto da se popisi dimova u prvoj polovici 16. stoljeća znatno razlikuju od podataka u sesionalnoj registri.

Ratkaj (dvanaest posto), Doroteja i Juraj Konjski (dvanaest posto), a sitni posjednici bili su Mihael Vojković (šest posto) te obitelji Herendić, Jelačić, Vočković i druge. Važno je napomenuti da je čak polovica posjeda Nikole Gregorijanca bila založena raznim oficijalima, servitorima i drugim kreditorima, među kojima ponovno nalazimo sitne plemićke obitelji: Herendić, Jelačić, Vojković, Hadrović i druge. Pavao Gregorijanec založio je gotovo dvije trećine svojih posjeda također navedenim obiteljima. Uvjerljiv je to pokazatelj da će do konca stoljeća na vlastelinstvu prevladati sitni posjedi (plemićke kurije).

Posebno pitanje predstavljaju odnosi između slobodnjaka i kmetova te ostalih podložnika (želiri i kunovnjaci). U pobuni su se predijalci i službenici vlastelinstva, pogotovo oni sa susjedgradskoga posjeda, izdvajali kao pokretačka skupina koja je najprije bila izravno poticana na nasilje od suprotstavljenih strana (Uršule i Gregorijanca), a za vrijeme treće pobune, zajedno s bogatim kmetovima, ta skupina čini glavnu pobunjeničku struju. Ta je skupina podložnika ostala aktivna tijekom cijeloga razdoblja nemira. U pobuni, doduše, sudjeluju i ostali slojevi podložnika (sitni kmetovi, želiri, kunovnjaci i gornjaci), ali njihova zastupljenost u popisima koji otkrivaju sudionike pobune nije proporcionalna njihovome udjelu na vlastelinstvu.

Što se vođe pobune tiče, pokazalo se da je Matija (Ambroz) Gubec samo jedan od istaknutih vođa te da je ipak imao podređenu ulogu u planiranju i tijeku bune. Jedini izvori koji govore o njegovoj ulozi – i općenito o odnosima među vođama pobune – iskazi su dani pod prisilom istražiteljima u Ljubljani, Grazu i Beču. Zbog prirode nastanka tih vrela (tijekom istrage) te dokumente i iskaze zabilježene u njima moramo rabiti uz izniman oprez. Mikroanaliza pokazuje da je među svim istaknutim pobunjenicima i vođama pobune, na oba dijela posjeda, Gubec među rijetkima (a možda i jedini) istaknuti član pobunjeničke struje koji pripada najnižemu sloju podložnika. To je možda i glavni razlog što ga gotovo svi ostali vođe tijekom ispitivanja nakon gušenja pobune označavaju kao glavnoga podstrekača i vođu pobune. Ostali su pobunjenici bili predijalci, bogati kmetovi, često s relativno velikim posjedima, službenici, čak i sitni posjednici i plemići. Gubec je bio donjostubički želir (inkvilin; držao je samo maleni vinograd na Hižakovcu).²⁷² Drugi istaknuti donjostubički podložnici bili su Mogaić (koji je bio i oroslavski sudac) i Pasanec (bogat kmet, a možda čak i slobodnjak). Većina kapetana i istaknutijih pobunjenika došla je sa susjedgradskoga posjeda, poglavito iz brdovečke sučije.

Najvažniji zaključci o uzrocima pobune, najaktivnijim društvenim skupinama, žarištima i posljedicama nemira na susjedgradskome i donjostubičkome vlastelinstvu između 1565. i 1573. godine mogu se sažeti u tri temeljne cjeline.

²⁷² Klaić, "Neki novi pogledi", 253; Adamček, "Građa", 31-90; *MOL – Urbaria et conscriptiones* – sv. 1, br. 11.

1) Možemo zaključiti da se **radna renta nije znatno povećala**, kao i naturalna renta, ali se '60-ih godina 16. stoljeća znatno povećala proizvodnja vina. Također, najvažnija proizvodna grana na vlastelinstvu nedvojbeno je bilo **vinogradarstvo**, a velik dio proizvedenoga vina bio je **namijenjen prodaji na tržištu**. U tome kontekstu važno je napomenuti da se Tahy i njegovi podložnici osobito žustro sukobljavaju oko slobodne kmetske trgovine, koju vlastelin nastoji spriječiti. Stanje na tržištu – poglavito porast cijena poljoprivrednih proizvoda – u izravnoj su vezi s ekonomskim procesima u Srednjoj i Jugoistočnoj Europi. U tome kontekstu potrebno je promatrati i pobunu podložnika vlastelinstva, koji se zapravo bune protiv snažnijega uvođenja feudalnih poluga vlasti i smanjenja slobode, odnosno protiv istih procesa koji zahvaćaju druge dijelove Srednje i Istočne Europe (refeudalizacija, drugo kmetstvo). Činjenicu da susjedgradski podložnici proizvode za tržište istovremeno osporava *subsistence* model karakterističan za zapadnoeuropske povjesničare, koji prihvaćaju dualističku podjelu agrarnih sustava u Srednjoj Europi.

2) Što se **strukture vlastelinstva** tiče, nameće se zaključak da su susjedgradski i donjostubički veleposjed vrlo različiti i jasno razdvojeni. Seoske sučije imale su važnu ulogu u oblikovanju strukture i hijerarhije pobune. U tome kontekstu članak je precizno revalorizirao stajališta starije historiografije o žarištima nemira između 1565. i 1571. godine, a posebice pobune podložnika 1573. godine, premještajući fokus na područje susjedgradskoga vlastelinstva, preciznije brdovečke sučije. Strukturu posjeda, odnosno odnos između dominikala i rustikala, također je potrebno promatrati u kontekstu procesa koji zahvaćaju druge dijelove Carstva i Kraljevstva. U tome kontekstu susjedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo pokazuju neke elemente *Gutsherrschaft* vlastelinstva, ali mnogo više odgovaraju *Wirtschaft-herrschaft* modelu, koji je oblikovao E. Landsteiner (ali i modelima koje je predlagao A. Panjek).²⁷³

3) Nemire na vlastelinstvu potrebno je razgraničiti na: prvo razdoblje od 1565. do 1571. godine, razdoblje koje započinje Tahyjevim dolaskom na posjed i sukobima između dviju plemićkih strana zatim drugo razdoblje (1571. – 1572.) kada se Heningovci vraćaju na vlastelinstvo i prisiljavaju Tahyja da prihvati njihov dogovor s Carem te treće razdoblje nakon seljačkoga odbacivanja savezništva s Heningovcima zimi 1572. godine kada započinje samostalna seljačka pobuna koja vrhunac doživljava u veljači 1573. godine. **Uzroci tih triju pobuna** (ili razdoblja nemira) na susjedgradskome i donjostubičkome vlastelinstvu nisu homogeni. Također, iako postoje neke sličnosti, ne može se govoriti ni o kontinuitetu uzroka koji bi pobunu 1573. godine povezivali s društvenim nemirima i pobunama seljaka u prvoj polovici 16. stoljeća niti s onima u 17. stoljeću.

²⁷³ Panjek, "Not demesne but money", 266–292; Landsteiner, "Demesne lordship and the early modern state", 266–292.

Arhivi

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond Čikulin-Sermage, fond 706 (HR-HDA-f 706).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond Oršić, fond 826 (HR-HDA-f 826).

Hrvatska – Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu – fond Acta capituli antiqua (HR-NAZ-ACA).

Hrvatska – Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu – fond Acta loci credibilis (HR-NAZ-ACL).

Mađarska – Magyar Országos Levéltár – Urbaria et conscriptiones (MOL-Urbaria et conscriptiones).

Mađarska – Magyar Országos Levéltár – Neoregistrata acta (MOL-Neoregistrata acta).

Objavljeni izvori i literatura

Achilles, Walter. *Land-wirtschaft in der Frühen Neuzeit*. München: Oldenbourg, 1991.

Adamček, Josip. "Građa o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1563–1574". *Arhivski vjesnik* 7-8 (1964–1965): 7-340.

Adamček, Josip. "Susjedgradsko - stubičko vlastelinstvo uoči 1573". *Historijski zbornik* 19-20 (1966–1967): 141-194.

Adamček, Josip. "Novi dokumenti o ugušivanju seljačke bune 1573". *Arhivski vjesnik* 10 (1967): 69-115.

Adamček, Josip. "Prilozi povijesti seljačke bune 1573". *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest* 6 (1968): 51-96.

Adamček, Josip. *Seljačka buna 1573*. Donja Stubica: Muzej seljačkih buna, 1973.

Adamček, Josip. "Uzroci i program Seljačke bune 1573. godine". *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 5 (1973): 49-77.

Adamček, Josip. "Seljačka buna 1573". U: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, uredila Mirjana Gross, 253-290. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981.

Adamček, Josip; **Kampuš**, Ivan. *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1976.

Antoljak, Stjepan. "Nekoliko marginalnih opaski o seljačkoj buni 1573. godine."

Radovi Instituta za hrvatsku povijest 5 (1973): 93-111.

Apostolova Maršavelski, Magdalena. "Dominium utile u tekstovima Ivana arhiđakona goričkog (1334. god.)". *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63 (2013): 1187-1202.

Aralica, Višeslav. *Kmet, fiškal, hajduk. Konstrukcija identiteta Hrvata 1935. – 1945.* Zagreb: Naklada Ljevak, 2016.

Barac, Antun. "Šenoina Seljačka buna". U: *Socijalistički preobražaj sela*, uredio Joža Horvat, 284-298. Zagreb: Tipografija, 1950.

Bičanić, Rudolf. *Počeci kapitalizma u Hrvatskoj ekonomici politici.* Zagreb: Školska knjiga, 1952.

Blickle, Peter. *Die Revolution von 1525.* München: Oldenbourg Verlag, 2004.

Blickle, Peter. *Unruhen in der ständischen Gesellschaft 1300–1800.* München: Oldenbourg Verlag, 2012.

Blum, Jerome. "The Rise of Serfdom in Eastern Europe". *American Historical Review* 62 (1957): 807-836.

Bogović, Mirko. *Matija Gubec, kralj seljački: drama u pet činah.* Zagreb: Brzotisk Dragutina Albrechta, 1859.

Bohanec, Franček. *Pjesme o hrvatsko – slovenskim seljačkim bunama.* Zagreb; Ljubljana: Spektar; Partizanska knjiga, 1974.

Bojničić, Ivan. "Kraljevske darovnice, odnoseće se na Hrvatsku". *Vjesnik zemaljskog arkiva* 11 (1909): 68.

Bojničić, Ivan. "Preslušavanje svjedoka proti susjedgradskom silniku Franji Tahiju 1567". *Vjesnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva* 12 (1910): 16-47.

Brakensiek, Stefan. "Regionalgeschichte als Sozialgeschichte. Studien zur ländlichen Gesellschaft im deutschsprachigen Raum". U: *Regionalgeschichte in Europa. Methoden und Erträge der Forschung zum 16. bis 19. Jahrhundert*, uredili Stefan Brakensiek, Axel Flügel, 197-251. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2000.

Brenner, Robert. "Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe". *Past and Present* 70 (1976): 30-75.

Brgles, Branimir. "Historiografija o Seljačkoj buni 1573. s posebnim osvrtom na doprinos Nade Klaić". U: *Nada Klaić i njezin znanstveni i nastavni doprinos razvoju historiografije*, uredili Damir Agičić, Tomislav Galović, 365-381. Zagreb: FF Press, 2014.

Brgles, Branimir. "I danas intrigantan događaj. Uz godišnjicu Seljačke bune". *Hrvatsko slovo* (9. kolovoza 2013.), 14.

Brgles, Branimir. "Model obradbe protostatističkih vrela na primjeru analize najstarijih registara desetinskoga kotara Glavnice". *Historijski zbornik* 69 (2016), br. 2: 293-333.

Brgles, Branimir. "Prilog raspravi o agrarnom dualizmu i tranziciji iz feudalizma u kapitalizam". *Ekonomika i ekohistorija* 12 (2016): 151-172.

Brgles, Branimir. "Stanovništvo i topografija susedgradsko – stubičkog vlastelinstva (1500-1700)". Doktorska disertacija, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2015.

Bromlej, Julijan V. "Još jednom o pitanju razvoja feudalne rente u Hrvatskoj potkraj XV. i XVI. st.". *Historijski zbornik* 16 (1963): 269-289.

Cerman, Markus. *Villagers and Lords in Eastern Europe, 1300 – 1800*. London; New York: Macmillan, 2012.

Čičko, Branko. "Nemirno 16. stoljeće, seljačka buna 1573. i raspad vlastelinstva". U: *Osam stoljeća Stubice*, uredila Goranka Horjan, 59-75. Donja Stubica: Grad Donja Stubica, Muzeji Hrvatskog zagorja, 2009.

Čičko, Branko. "Susedgradsko – stubičko vlastelinstvo nakon seljačke bune (1574. – 1650.)". Magistarski rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2005.

Despot, Zvonimir; **Tatić**, Danijel. *Seljačka buna Matije Gupca*. Zagreb: Večernji list edicija, 2013.

Fügedi, Erik. "Der Aussenhandel Ungarns am anfang des 16. Jahrhunderts". U: *Die Ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa*, uredio Ingomar Bog, 71-86. Köln; Beč: Böhlau, 1971.

Gajer, Radovan. "Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st.". *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 11 (1978): 5-102.

Gilić, Nikica; **Pelc**, Adrian. "Genološki aspekti cjelovečernjih filmova Vatroslava Mimice". U: *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova XIX. Vrsta ili žanr*, uredili Vinka Glunčić-Bužanić, Kristina Grgić, 325-332. Split: Književni krug Split, 2017.

Grafenauer, Bogo. "Razvoj programa slovenskih seljačkih buna od 1473. do 1573.". *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 5 (1973): 165-191.

Grafenauer, Bogo. "Stara in nova vprašanja ob hrvatsko-slovenske kmečkem uporu 1573.". *Zgodovinski časopis* 9 [1-4] (1955): 170-188.

Grafenauer, Bogo. *Kmečki upori na Slovenskem*. Ljubljana, 1962.

Grgin, Borislav. "Osvrt na mišljenja novije hrvatske historiografije o uzrocima, vodstvu i programu velike seljačke bune 1572-3". *Historijski zbornik* 44 (1991): 193-199.

Habsburški spomenici II = Laszowski, Emilij (prir.). *Habsburški spomenici. Sv.2: od godine 1526. do godine 1530*. Zagreb: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1914.

Hartinger, Josip. *Hrvatsko-slovenska seljačka buna godine 1573*. Zagreb; Osijek: Mudroslovni fakultet sveučilišta Franje Josipa I., 1911.

Heneberg, Većeslav. "Gradine i gradišta po Medvednici". *Narodna starina* 20 (1929): 129-136.

Heneberg, Većeslav. "Ruševine Susjedgrada". *Narodna starina* 20 (1929): 137-148.

Herkov, Zlatko. *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe*. Zagreb: JAZU, 1956.

Hrvatski saborski spisi I: = Šišić, Ferdo (prir.). *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Hrvatski saborski spisi. Sv. 1: od godine 1526. do godine 1536*. Zagreb: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1912.

Hrvatski saborski spisi III = Šišić, Ferdo (prir.). *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Hrvatski saborski spisi. Sv. 3: od godine 1557. do godine 1577*. Zagreb: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1916.

Istvanffy, Nikola. *Historiarum de rebus hungaricis libri XXXIV*. Coloniae Agrippinae, 1622.

Ivančan, Ljudevit. "Vratislav i pleme Aka". *Vjesnik zemaljskog arhiva* 6 (1904): 145-163.

Janković, Branimir. *Mijenjanje sebe same: preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma*. Zagreb: Srednja Europa, 2016.

Jerković, Marko. "Plemstvo križevačke županije u srednjem vijeku – uvod u problematiku i historiografski pregled". *Povijesni prilozi* 34 (2008): 45-69.

Kapetanović, Amir. "Naracija i kajkavština u filmu Seljačka buna 1573. Vatroslava Mimice". *Umjetnost riječi* 2 (2018): u postupku objavljivanja.

Karbić, Damir. "Plemstvo – definicija, vrste, uloga". *Povijesni prilozi* 31 (2006): 19.

Klaić, Nada. "Što su kmetovi Vinodolskog zakona? Prilog problematici društvenog uređenja Vinodola u XIII. stoljeću". *Radovi Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta* 4 (1962): 25-50.

Klaić, Nada. "Ostaci ostataka Hrvatske i Slavonije u XVI. stoljeću (od Mohačke bitke do Seljačke bune 1573. godine)". *Arhivski vjesnik* 16 (1973): 253-325.

Klaić, Nada. "Neki novi pogledi na uzroke hrvatsko-slovenske seljačke bune 1572-1573. godine". *Zgodovinski časopis* 27 (1974): 219-303.

Klaić, Vjekoslav. "Mihajlo Bučić i Franjo Tahy (1565. – 1571.)". *Nastavni vjesnik* 30 (1921): 474-478.

Klaić, Vjekoslav. "Tužba Franje Taha protiv kmetova Susjedgrada i Dolnje Stubice". *Vjesnik zemaljskog arhiva* 11 (1909): 134-137.

Klaić, Vjekoslav. *Povjest Hrvata. Od najstarijih vremena do svršetka XIX. st. Svezak 3., dio 1.* Zagreb: Tisak knjižare L. Hartmana, 1911.

Koropec, Jože. "Štatemberg i seljačka buna". *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest* 6 (1973): 155-157.

Kubiny, András. "Weinbau und die Weinhhandel in den ungarischen Städten im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit". U: *Stadt und Wein*, uredio Ferdinand Opll, 67-84. Linz; Donau: Österreich. Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung, Institut für Stadtgeschichtsforschung, 1996.

Kukuljević Sakcinski, Ivan. "Događaji Medvedgrada". *Arhiv za povjesnicu jugoslavensku* 3, (1854): 60-71.

Kukuljević, Ivan (prir.). *Nadpisi srednjovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah u Hrvatskoj i Slavoniji.* Zagreb, 1891.

Landsteiner, Erich. "Demesne lordship and the early modern state in Central Europe: the struggle for labour rent in Lower Austria in the second half of the sixteenth century". *Agrarian History Review* 59 [2] (2011): 266-292.

Lopašić, Radoslav. "Prilozi za povijest Hrvatske 16. i 17. stoljeća iz štajerskog zemaljskog arhiva". *Starine* 19 (1887): 1-80.

Lhotka-Kalinski, Ivo. *Matija Gubec: motivi iz opere.* Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske, 1974.

Malowist, Marian. *Western Europe, Eastern Europe and World Development, 13th–18th Centuries.* Leiden; Boston: Brill, 2010.

Mandić, Oleg. "Kmetovi u općinama oko Kvarnera od XIII. do kraja XVII. stoljeća". *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti* 5 (1963): 153-205.

Margetić, Lujo. "Neke pojave društvene diferencijacije u prošlosti našeg sela". *Sociologija sela* 18 (1967–1968): 55-57.

Mažuranić, Vladimir. *Prinosi za hrvatski pravno – povjestni rječnik.* Zagreb: JAZU, 1908.

Ogilvie, Sheilagh. "Communities and the Second Serfdom in Early Modern Bohemia". *Past and Present* 187 (2005): 69-119.

Oroz, Tomislav. "Matija Gubec kao post-ikona. Interpretacije i disperzije povijesne ličnosti u popularnoj kulturi". U: *Horror – porno – ennui. Kulturne prakse postsocijalizma*, uredile Ines Prica, Tea Škokić, 243-272. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2011.

Pálffy, Géza. *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century.* Boulder; Wayne: Social Science Monographs, Center for Hungarian Studies and Publications, 2009.

Panjek, Aleksander. "Not demesne but money: lord and peasant economies in early modern western Slovenia". *Agricultural History Review* 59 [2] (2011): 293-311.

Prister, Lada. "Susjedgrad". *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 15-16 (1999): 81-90.

Rački, Franjo. "Dopunak gradje za poviest hrvatskoslovenske seljačke bune god. 1573 i nekoliko izprava o hrv. poturici Franji Filipoviću". *Starine JAZU* 8 (1876): 243-252.

Rački, Franjo. "Građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573". *Starine JAZU* 7 (1875): 164-322.

Rady, Martyn. *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. New York; Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000.

Samsonowicz, Henryk; **Maczak**, Antoni. "Feudalism and capitalism: a balance of change in East Central Europe". U: *East-Central Europe in transition. From the fourteenth to the seventeenth century*, uredili A. Maczak, H. Samsonowicz, P. Burke, 6-24. Cambridge; London: Cambridge University Press, 1985.

Schulze, Winfried. "Der Windische Bauernaufstand von 1573". *Südost-Forschungen* 33 (1974): 15-61.

Scott, Tom. "The German Peasants' War and the Crisis of Feudalism: Reflections on a Neglected Theme". *Journal of Early Modern History: Contacts, Comparison, Contrasts* 6 [3], (2002): 265-295.

Szeberényi, Gábor. "Plemići, predijalci i iobagiones castri Rovišća u 13. i 14. stoljeću". *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012): 31-55.

Šenoa, August. *Seljačka buna*. Zagreb: Vijenac, 1877.

Šidak, Jaroslav. "Današnja historiografija o hrvatsko – slovenskoj seljačkoj buni 1573". *Historijski zbornik* 27-28 (1974–1975): 343-355.

Štefanec, Nataša. "úSoziale Unruhen im Königreich Dalmatien, Kroatien und Slawonien (16. – 18. Jahrhundert)". U: *Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815)*, uredili Peter Rauscher, Martin Scheutz 177-200. Beč, München: Böhlau Oldenbourg Verlag, 2009.

Štefanec, Nataša. "Why Did Gubec Have to Die Dózsa's Death?". U: *Armed Memory. Agency and Peasant Revolts in Central and Southern Europe (1450–1700)*, uredila Gabriella Erdélyi, 249-274. Göttingen; Bristol: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016.

Wallerstein, Immanuel. *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press, 1974.

Zimány, Vera. *Economy and Society in Sixteenth Century Hungary (1526 – 1650)*. Budimpešta: Akadémiai Kiadó 1987.

Žontar, Josip. "Mihael Gaismar in Hrvatje". *Zgodovinski časopis. Zwitterjev zbornik* (1965): 205-225.

*Branimir Brgles**

Who is rebelling at Susedgrad and Stubica? Contribution to the research of the 1565 – 1573 peasant revolts

Summary

Notorious violent peasant disturbances on the Susedgrad and Stubica estates started in 1565, shortly after the ascendance of the new lord of the manor, *Franciscus Thahy*. The peasant uprising reached the pinnacle in the winter of 1572. During the eight-year period, three different violent uprisings were started by the rebellious serfs. The article aims at finding answers to several unanswered questions: who were these individuals, who were responsible for starting the insurgent actions against the landlord of Susedgrad and Stubica in 1565, 1567, and 1571? What had been the causes and inducements that lead towards one of the largest pre-modern peasant revolts in south-eastern Central Europe, the so-called Croatian–Slovenian *Jacquerrie* of 1573? In the second half of the 16th century, the manor was in quite extraordinary circumstances, which had previously been researched in Croatian and Yugoslav historiography from various methodological and theoretical standpoints. There are three principal research strands. First of all, historians tried to counter the problem concerning the leadership of the rebellion. The question of leader(s) and instigators of the rebellion was intensively debated. The article finds that certain social groups have been neglected in previous research and discussions. The most important social groups whose dissatisfaction led to the rebellion were the privileged class of serfs and free man (*liberi*). As far as other causes of the uprising are concerned, many historians discussed significant augmentation of *feudal rent*, and especially *corvée labour*. The article shows, through extensive use of pre-statistical quantitative data that causes for the rebellion should be sought elsewhere. Hindering of peasant trade was also often discussed in historiography, as well as the specific structure of the manor, which was sufficiently acknowledged in the research.

The article presents the conclusions that have been reached through quantitative, qualitative and (partly) prosopographical analysis. The author offers a new insight into the source material, introducing sources, methodologies and techniques that have not been used in previous research. Most important conclusions acknowledge that processes that led to social disturbances during 1560's and 1570's can be linked to economic changes affecting South-eastern Central Europe in 16th c. (such as re-feudalisation, second serfdom, strengthening of the feudal classes). However, quantitative data does not confirm the dualistic model of agrarian structure of early modern estates, and looks for more nuanced view concerning these structural models. One of the most important causes of social unrest was set off by lords' attempts to take over the monopoly in the wine-trade, which has previously been accessible to serfs and other social groups.

Keywords: 1573 peasant uprising, Susedgrad, Donja Stubica, 16th century, economic history, micro-history

* Branimir Brgles, Institute of Croatian Language and Linguistics, Republike Austrije 14, 10000 Zagreb, Croatia, E-mail: bbrgles@ihjj.hr